

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Szederkényi Ervin emlékére

- CSORBA GYÖZŐ verse 481
POSZLER GYÖRGY: Tétova sorok Szederkényi Ervin emlékére 483
NEMES NAGY ÁGNES verse 485
SZEDERKÉNYI ERVIN: „Mindet megszerezni a lap számára”
(*Rádióinterjú*) 487
WEÖRES SÁNDOR verse 489
KÁROLYI AMY verse 489
SÓTÉR ISTVÁN: Diófa-sors 490
ESTERHÁZY PÉTER: Egy eséllyel kevesebb 492
BERTÓK LÁSZLÓ verse 493
BODNÁR GYÖRGY, KENYERES ZOLTÁN, PARTI NAGY LAJOS,
SZABÓ B. ISTVÁN, SZEDERKÉNYI ERVIN: Művek és alkotók: a Jelenkor (*Kerekasztal-beszélgetés*) 494
PÁKOLITZ ISTVÁN verse 514
PARTI NAGY LAJOS verse 515
MÉSZÖLY MIKLÓS: Pannon töredék (regényrészlet) 517
ÁGH ISTVÁN verse 534
MAKAY IDA verse 534
BIHARI SÁNDOR verse 535
MÁNDY IVÁN: Telefon, délután (elbeszélés) 536
BALASSA PÉTER: Utószó a „Kiáltozás”-hoz (*Halálnapló*, 3.) 538
TAKÁCS ZSUZSA verse 542
NÁDAS PÉTER: Jó, akkor emlékezni fogok 543
KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: Kitekintés az univerzumra (regényrészlet) 546
CSAJKA GÁBOR CYPRIÁN verse 557
VASADI PÉTER: Idegen? Mit is jelent ez a szó? 558

1987

JÚNIUS

PALINKÁS GYÖRGY: Mikor szájába vette a madarak beszédét
(elbeszélés) 560
ZELEI MIKLÓS verse 564
KABDEBŐ LÓRÁNT: Közelítések 565
POMOGÁTS BÉLA: Utolsó látogatás: végső búcsú 568
TÜSKÉS TIBOR: 87. II. 13. 570
FODOR ANDRÁS: Ismét a szerkesztőségben (naplórészlet) 572
SÁNDOR IVÁN: A fenntartó erő 574

KÉPEK

VALKÓ LÁSZLÓ: Szederkényi Ervin portréja 486, MÉSZÖLY
MIKLÓS levele 516, WEÖRES SÁNDOR verskézirata 559

Lapok a „telefonos tüzetek”-ből

1980. november 9. 484, 1983. október 26. 493, 1983. március
14. 513, 1983. december 17. 533, 1985. május 20. 537, 1983.
augusztus 10. 545, 1984. augusztus 1. 564, 1986. november 24.
573, 1986. november 25. 576, 1986. november 26. III.

Nádor Katalin fotói

JELENKOR

XXX. ÉVFOLYAM

6. SZÁM

Főszerkesztő

SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő

CSORDÁS GÁBOR

*

*

A szerkesztőség munkatársai

CSORBA GYŐZŐ
főmunkatárs

**BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN, HALLAMA ERZSÉBET,
KALÁSZ MÁRTON, PARTI NAGY LAJOS, PÁKOLITZ ISTVÁN**

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17., I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya Megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000.

Felelős kiadó: dr. Jádi János

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR)
Budapest V., József nádor tér 1. – 1900 – közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 192,- Ft. Megjelenik: havonként.

87-1686 Pécsi Szikra Nyomda – F. v.: Farkas Gábor igazgató

Index: 25-906. ISSN 0447-6425

Mr. 27 and

lot

Robert's

My

John

28th My

62 and 1/2

CSORBA GYÖZÖ

*Mikor először értesültem arról, hogy
Szederkényi Ervin gyógyíthatatlan*

*Ostoba ökör-test még lázadónak se mondható
mert minden valamit érő lázadónak
oka és célja van a lázadással
De ez a test a tiéd ami te vagy de mégse te
mért lázadozott volna hisz célja se volt oka se
Csak egyszerűen rosszul tett egy és más tudniillőt
és aminek erre kellett volna mennie arra ment
aminek meg kellett volna állnia nem állt meg
s lett zűrzavar és ami te vagy de mégse te
most látványosan szétdúlja azt ami valóban te vagy
te vagy mert soha nem volt s nem lesz hozzád hasonló
pláne veled mindenben azonos –
Így hát már el kell kezdeni
kitörölni téged a Könyvből följegyezni
egyéni adataidat
megörökíteni mozgásod hangod arcod
barátom szerencsétlen jóbarátom – –*

„Irreverzibilis folyamat”

– mondják az okos orvosok –

ez indult meg benned: vagyis föltarthatatlan szétesés

És tudatodban? Egyáltalán tudod-e?

(Mi lenne jobb? Nem tudnod-e vagy tudnod-e?)

Nem merlek látogatni Mit tegyek?

Tréfálkozzam-e? Tervezzünk-e közösen?

Vitatkozzam-e mintha egy idő után

úgy folyna minden mint előbb?

Viselkedjem-e – ha kell – kíméletlenül

hogyan azt hidd? . . . Vagy öklözzem-e

dühödten ágyad s míg könnyem patakzik

káromkodjam-e szídjam-e az Istent

(a Teremtőt?) a csoda-test tömérdek fogyatékát

hogyan a zseni hányszor volt tyúkeszű? – –

Barátom én szerencsétlen barátom

már nem használna semmi: ez se az se

a zűrzavar lám állandósodik

fokozódik s lesz egyre bonyolultabb

Várnunk kell hát kussolva béna szívvel

míg nem lesz végre nagy-nagy csönd tebenned

s örökös – –

Tétova sorok Szederkényi Ervin emlékére

Nem volt váratlan a hír. Tudtam a harcot, mit hetek óta folytatott. Még egy bevégezhető munkáért, megformálható gondolatért, lélegzetnyi oxigénért. Mégis csend támadt a vonal két végén. A kreatúra fegyverletételének artikulálhatatlan döbbenete. Nem volt ifjúkori barátom. Szükszavú egyetértésnek hiszem a férfievek mélyéről. Amikor nagy barátságok ritkán szövődnek. Nem lobogó a lángja, inkább biztos a melege. Ha csapás ér, hosszan hallgatni kell, vagy gyorsan kibeszélni. A hallgatás nemesebb, több színét érleli a fájdalomnak. A kibeszélés hasznosabb, enyhületet ad és szabadít. Önzön, mert személyesen tesznek érdekeltté éveim, kibeszéléssel próbálkozom.

Közhely, hogy ür támad utána. Milyenségét fogalmazgatom. Mondjuk legalább most, mikor már nem tiltja szemérem: a legnagyobb irodalomértők és ezért legnagyobb szerkesztők egyike volt. Olyan, amilyenből kevés adatott e nem szerencsés sorsú irodalomban.

Rendelni tudott. Személyre szólóan, szinte líraian. Amiről épp szólni akart valaki. Mert ismerte, mivel küszködik. Hogy a rendelés nemcsak ösztönző lehet, de felszabadító is. Nem a szerzőt akarta a lap színéhez igazítani. A lap színét akarta a szerzők színeiből összerakni. Mint művészetet oktató legnagyobb mesterek. Nem mutatott közös utat; saját útkeresésre ösztönzött. Nem annak örült, ha követte valaki, inkább, ha megtalálta önmagát.

Volt nagyobb titka is. A rend vagy vezetés és az irodalom vagy írástudás viszonya. A legkényesebb egyensúly. Benne az egyik védi, legalább elfogadja a másikat. A másik támogatja, legalább méltányolja az egyiket. Pontosan tudta: a rend csökevényes és gyanúba keverhető méltó irodalom nélkül. Az irodalom magára maradt és veszélyeztetett méltó rend nélkül. A kettő egymásra utaltsága és egysége volt eszménye. A hidat építette egész életében, hogy mindkét irányból járható legyen. A *Jelenkor* volt egyedül konstruált magánhídja. Közügygyé tudta teni – évtizedeken át. Szüntelenül karban kell tartani, hogy meg ne sérüljön. A közlekedés biztosítása nemzeti és szellemi létérdek. Fel kell nőnünk a feladathoz.

A magyar irodalom külön szín az európaiban. Akkor igazán európai, ha ezt dolgozza ki. Saját szólamot a nagy zenekarban. Így vélte Babits. Ha sikerül a saját szólam, világirodalmi szintű út. Ha nem, provinciális zsákutca. Ezt tudta Ő is. A magyar irodalom európai, a vidéki lap országos rangját. Bizonyítván: ott alakul centrum, ahol vonzerő van. Egyszemélyben volt vonzerő. Bölcsességben, belátásban, emberségben. Dél-dunántúli, országos irodalmat szervezett. Európával együtt mozgót. Mint e tájról indulva Illyés és Babits.

Nemcsak európai volt. Gazdag és sokszínű is. Egyetlen választó szempontot érvényesített, a minőséget. Védte és nagyra növelte minden műfajban. Mégis kötődik a nevéhez valami, mint minden nagy szerkesztőéhez. A magyar

próza újhullámának újfajta mecénása volt. Műhelyt csinált, ahol nagyra nőhetett. Karakterisztikus profillal, ismét megvalósult magyar-európai szintézissel. Krónikája a *Jelenkor*tal – majdani irodalomtörténetekben – egyértelműen összeforr.

Eddig a kibeszélés. Személyesen, de talán tanulságokkal is. Lehet, mégis hallgatni kellett volna. De szükséges a szó, hogy legyen mibe kapaszkodjon a makacs emlékezet. Most legyen övé a szemérmes szűkszavúság. Füst Milán Hamlet-elemzéseire gondolok. Ő idézte: „Ha szeretted édes atyádat valaha” – mondja kérdő hangsúllyal a bástyán a szellem. „Ó, Isten” – válaszol a királyfi. Mert az igazi összetartozás nem beszédes. „Ó, Isten”. Hallgatni kell utána. És ... „A többi, néma csend.”

Elhangzott 1987. február 28-án a Magyar Rádióban.

↳ Tataydinék, Szűcs Böszörményi
144.

- Magyar belépés dec. 1-én
- = szellemtörténet?
- Érdemes, indulni. lyuk a szűcs

- Elbűvölés: Flóra, Péter, Leona
- Flóra jár a DK-ban
- lelki Barabás és Leona
- Javira novella, mi?
hány é leona?
- Varga és Mota utalás

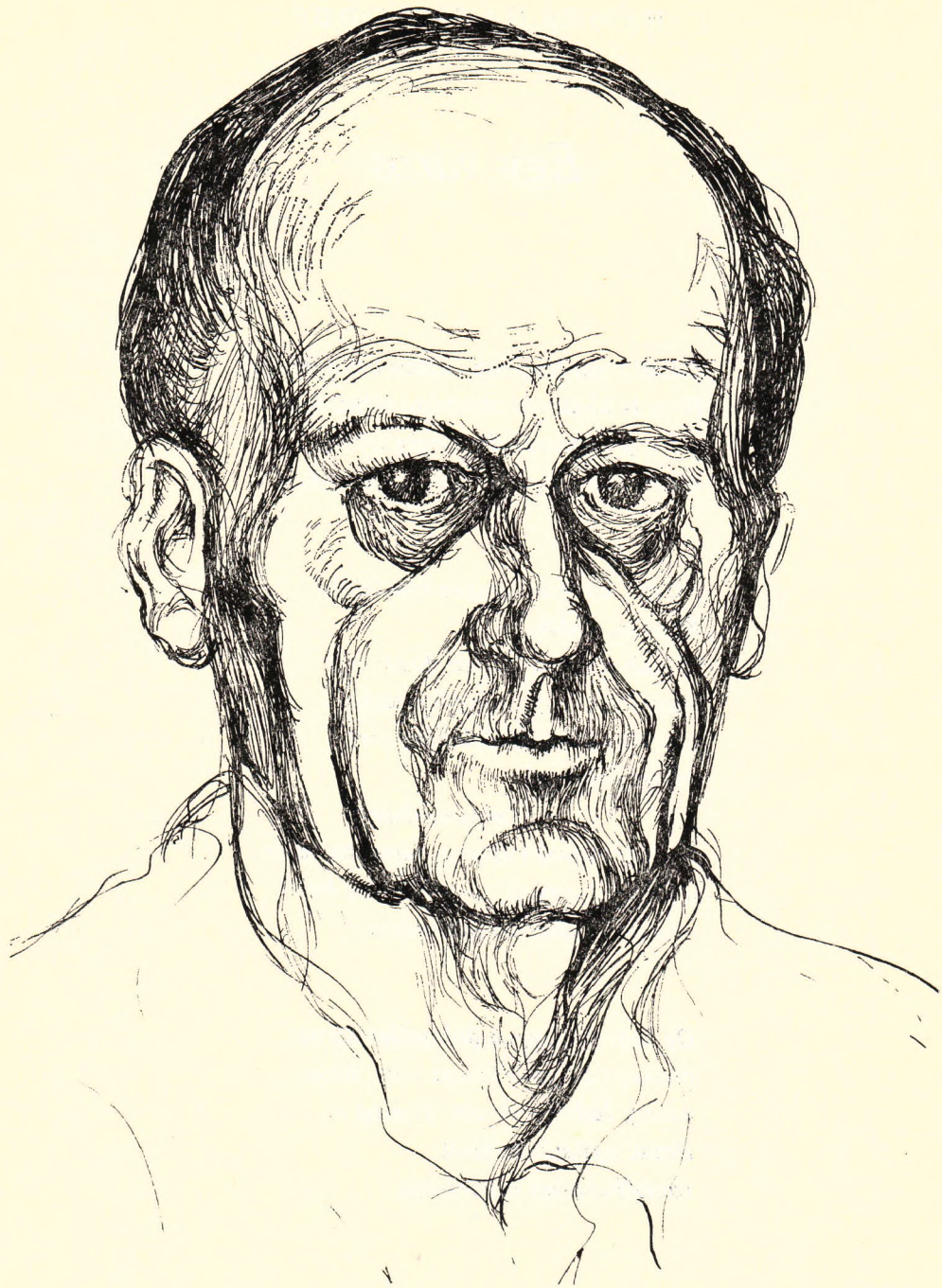
Egy város

*Mindig napfényben láttam azt a várost.
Nem is kívánom másképp látni. Kell
néhány világos folt, amely fölött
külön nap süt, mintegy ládába zárva.*

*Persze, ezek önkényes részletek.
Kétsíkú emlék.
Minek is azt a három dimenziót
ráerőltetni egy arany-lapocska,
egy fém-pikkely dobozba-zárt
vékonyságára?*

*Természetesen,
ha nagyítóval nézném, látszana rajta
a véset: tornyok, mandulaták, halál,
az elkerülhetetlen panoráma.*

*De így, önkényes dobozába zárva:
önmaga az, és önmaga napvilága,
amely fedelén itt-ott, át meg át-
törve, nyilazó sugarát
romolhatatlan kibocsátja.*

„MINDET MEGSZEREZNI A LAP SZÁMÁRA”

– *A pécsi Jelenkor szerkesztőségében három nemzedék dolgozik egymás mellett. A legidősebb nemzedék, nyugodtan mondhatom, az ország legismertebb írói közül való; Csorba Győzőre és Pákolitz Istvánra gondolok. Aztán van egy középnemzedék, amelynek tagja Szederkényi Ervin is Bertók Lászlóval és Hallama Erzébettel, és a legifjabbak, akik most már kötetes, kétkötetes költők, tehát ők is belekerültek irodalmi közéletünkbe, Csordás Gábor és Parti Nagy Lajos. Szederkényi Ervinnek ilyenkor mi a dolga három malomkerék között?*

– Nagyon érdekes a metafora a három malomkerékkel, így is föl lehet fogni, de valójában eredetét tekintve talán mégsem egészen találó ez a kép, hiszen a legfontosabb kérdés szerkesztőségünk számára az volt az elmúlt évtizedben, hogyan tudunk megújulni. Pontosabban, hogyan tudjuk követni az irodalmi életben azt a változást, amelyet a legifjabb nemzedék jelentkezése hozott magával. Az elmúlt évtizedben óriások távoztak az irodalmi életből. Jelentkezett több egymásra torló fiatal nemzedék, amellyel hosszú ideig nem tudott mit kezdeni az irodalmi élet. Számunkra mindenképpen úgy merült fel a szerkesztőségben a kérdés, hogy magunk is szeretnénk volna föloldani azt a feszültséget, amit ez a már-már szakadással fenyegető új helyzet okozott irodalmi életünkben. Mi erre azt a módot találtuk meg, hogy a fiatalokat ne csupán a folyóirat munkájába kapcsoljuk be, ne csupán közöljük őket, hanem hogy a szerkesztés munkájába is bekapcsoljuk.

– *A szerkesztőbizottságon belül kik a nagyobb vitapartnerek, az idősebb generáció vagy a fiatalabbak képviselői?*

– Nem tudok különbséget tenni, mert Csordás Gábor rendkívül szenvedélyes vitatkozó, de semmivel sem kevésbé szenvedélyes vitatkozó Csorba Győző. Mondhatnám, imád vitatkozni mind a kettő és ez nagyon jó. Ezek a szélsőségek, ha szabad így nevezni, ezek az igazi erjesztői egy belső szerkesztési munkának.

– *A szerkesztőbizottsági ülések tehát viták? Mi a dolga egy ilyen vitán a főszerkesztőnek?*

– Megpróbálja összefoglalni egy-egy vitaszakasz után az elhangzottakat, és ha nem is szabványos szavazás alapján, igeneket és nemeket kell mondani. Éppen az elhangzott vita alapján ezt a döntést nem olyan nehéz már kimondani. Sokkal könnyebb, mintha vita nélkül kellene igent vagy nemet mondani egy kézirat közléséről vagy visszautasításáról.

– *Milyen feltételei vannak ennek a döntésnek? Ott lebeg-e a szerkesztőbizottság szeme előtt az, hogy minél többen vegyék kezükbe a Jelenkort?*

– Ha röviden akarnám fogalmazni, akkor azt mondanám, hogy mi nem a legszélesebb közönség számára szerkesztünk, hanem a közönséget nevelő pedagógusok, intézményvezetők számára. Ez a példányszám erre ad lehetőséget, és a folyóirat profilja is ehhez igazodik.

– *Egy irodalmi folyóiratnak nagyon fontos feladata, hogy a helyi irodalmi életet fogja össze. Talán még az is, hogy az írókat serkentse arra, hogy újabb és újabb művekkel álljanak elő.*

– Feltétlenül igaza van. A vidéken szerkesztett folyóirat számára a bázis, az alap mindig a helyi és a regionális irodalmi élet. Pécssett, ha a folyóirat ért el némi eredményeket, akkor ez annak köszönhető, hogy ez a helyi bázis kiváló. Mondhatom, talán már a harmincas évekig visszanyúlva. És talán pécsi specialitásként említhetném, hogy Pécssett az, amiből kiindultunk az elején, a nemzedékek közötti kapcsolódás vagy szakadás, valahogy mindig szerencsésebben alakult, mint az ország más részeiben, azaz a generációk egymáshoz kapcsolódása, a hagyományosnak és az újnak a kapcsolata valahogyan kevesebb megrázkódtatással történt, éppen mert szorosabbá tudtuk tenni a kapcsolatot a nemzedékek között; és itt a többes szám az elődeimnek szól elsősorban, azoknak az irodalomszervezőknek, akik fontosnak érezték, hogy egy viszonylag zárt kulturális központot kinyissanak.

– *Az egész beszélgetés során próbáltam valami olyasmit is megtudni, hogy mi az, ami Szederkényi Ervinen múlik. De valahogy mindig áttolta az érdemeket a többiekre is. Valóban ennyire nem érzi magát fontosnak?*

– Nézze, én inkább azt hiszem, hogy ebben a helyzetben, hogyha a főszerkesztő pedagógus típus, nem pedig alkotóművész típusú, akinek valami képpen az alkotóművészi presztízsével kellene hatnia, akkor a legcélravezetőbb módszer az, hogy a tehetségeket hagyni kell kibontakozni. Mindet megszerezni a lap számára, ha úgy tetszik, néha pedagógiai vagy diplomáciai módszerekkel. Ez az eszményi.

– *Szükség van diplomáciai módszerekre?*

– Hogyne! Azt hiszem, hogy a tehetségeknél nincs érzékenyebb anyag a világon.

– *Ugyanakkor nagyon nagy tehetség kell ahhoz, hogy a diplomáciai érzéket, és amire ugyancsak nagy szükség van, a kritikai érzéket összehangolja az ember.*

– Nem tudom. Az ember a saját tehetségéről nehezen tud képet alkotni. Én hosszú évekkel ezelőtt, amikor erre a munkára vállalkoztam, úgy mértem föl, hogy itt olyasféle felkészültséggel, amilyennel rendelkezem, ilyen módszerrel lehet célt érni.

Elhangzott 1982-ben a Pécsi Rádióban. Riporter: Eöri Szabó Zsolt.

WEÖRES SÁNDOR

*Szederkényi Ervin
gránitjára*

*A lélek pincéjében
szárnyat terjesztve vár*

KÁROLYI AMY

*Emlék-kő
Szederkényi Ervinnek*

*Az ajtófélták függőlegesek
a szemöldökfa lezárja a képet
alatta nyitott ajtók sora
perspektíva
honnan az ember a semmibe nézhet*

Diófa-sors

A *Jelenkort* Szederkényi Ervin fejlesztette az ország legjobb folyóiratainak egyikévé. Igényes, sokszínű, és bátran kezdeményező folyóirattá fejlődött az ő szerkesztésével a *Jelenkor*. A legutóbbi időkben már rangot, minőséget jelzett a *Jelenkor* közlése. Lassú és szívós munkával érte el ezt a szerkesztő, hiszen vidéki folyóiratot örökölt, és vidékiességből fejlesztette azt országossá. A vidéki folyóiratokat eredetileg azért alapították, hogy egy táj, egy környezet írói és ügyei kapjanak hangot benne. Egy város, egy megye, s legjobb esetben egy országrész írói és ügyei. Ez a voltaképp jogos igény azonban határt is szabott a lehetőségeknek és a szükségleteknek. Egy város közügyei mégsem lehetnek azonosak az ország közügyeivel, tehát nem mindig tarthatnak igényt egy ország érdeklődésére. A *Jelenkor* volt egyike az elsőeknek, melyek áttörték a vidéki folyóiratok elé szabott korlátokat, és egyre inkább versenytársaivá vált a fővárosi folyóiratoknak is. Azt már elmondhatjuk, hogy irodalmi életünkben a *Jelenkor* közlése fölér akármelyik fővárosi folyóiratával.*

Mégis, ahhoz, hogy ezt elérhesse, Szederkényi Ervinnek helyi törzsgárdára volt szüksége, olyan költőkre, mint Csorba Győző és Takáts Gyula, olyan kritikusokra, mint Tüskés Tibor. Természetszerű volt, hogy a „tájilag” a Dél-Dunántúlhoz tartozó Mészöly Miklós és Kalász Márton is a folyóirat törzstagjai legyenek, és ez a jelenlét egy új írói irányzat bekapcsolódását is jelentette. Az ország írói többé már nem a mellékesnek tekintett műveiket adták a *Jelenkor*-nak, hanem legfontosabbnak tekintett írásaikat. Szederkényi Ervin átgondolt és színvonalas szerkesztői koncepciót érvényesített. Fokozatosan tört célja felé, és tudta, hogy egy-egy jó írás még többet vonz, míg a selejtes írások elriasztanak. A szerkesztő egyik legnehezebb feladata a kritikusok gárda megszervezése volt, és talán ezt végezte el a legtöbb sikerrel. Ma az ország legjobb kritikusai dolgoznak a *Jelenkornak*, a kritikai rovat mentes az ötletszerűségtől, és nem jelenik meg olyan értékes könyv az országban, melyről a *Jelenkor* kritikát ne közölne. Ugyanezt nem mindig mondhatjuk el némelyik fővárosi folyóiratról. A művek kiválasztásában mutatkozott meg leginkább Szederkényi Ervin finom irodalmi érzéke.

Olyan szerkesztő volt, aki az irodalomra ügyelt, nem pedig az irodalmi életre, a művekre, nem pedig a divatokra. Mindehhez olyan egyéniségre volt szükség, mint az övé, aki annyira tudott örülni a jónak, annyira tudott szeretni

* A *Jelenkort* dicsérő megállapításokat – itt és a továbbiakban – a bban a meggyőződésben közöljük, hogy azok Szederkényi Ervin munkásságára vonatkoznak. (*A szerkesztők*)

minden értéket, s olyan intenzíven dolgozott. Jelleme, természete elősegítette, hogy mintegy az ő személyén keresztül emberek közeledjenek egymáshoz, s otthon érezzék magukat abban a körben, melyet ő megteremtett. Mindnyájan bizalmat éreztünk iránta, nem kellett szeszélyeitől tartanunk, s ő maga néha túlságosan is háttérbe vonult mindattól, amit létrehozott. Ha egyszer elkészítik a *Jelenkor* névmutatóját, az ő neve csak mint főszerkesztőé fog szerepelni, ő maga nem foglalt magának helyet a folyóiratból, róla nem írtak cikkeket.

Mai irodalmi életünkben a legritkább, s úgyszólván egyetlen az olyan egyéniség, mint az övé volt. Nem csak a megjelenése volt atlétai, hanem a munkateljesítménye is. Külsőleg is vonzó volt, és ehhez etikai erő járult, erő és nyugalom, kiegyensúlyozottság. Tudta, hogy mit akar, akarat sugárzott belőle, és miközben hiányzott belőle mindenfajta agresszivitás, sohasem hunyászkodott meg, senkit sem bántott, de felháborodott minden méltánytalanságon és értelmetlenségen. Mélységesen aggódott irodalmi életünk homokviharai, természetlen nyugtalanságai miatt. Bízott a jóban, a dolgok jobbrafordultában. Vidéken élt, de semmiképp sem volt vidékies. Tájékozottságához nem volt szűksége irodalmi pletykákra, épp annyit olvasott, amennyit egy jó szerkesztőnek és egy művelt embernek olvasnia kell. Vagyis sokat.

Mindig jó volt vele lenni, még a keveset nyújtó gyűléseken és értekezleteken is. Megnyugtató volt, mint egy nagy termő fa. Azért lehetett ilyen, mert jó volt a lelkiismerete. Kertünkben állt egy gyönyörű, terebélyes diófa, valódi kupolája a kertnek, alsó ágai a fűvet separték. Őszről tavaszra pusztult el, anélkül, hogy bármi előjelét adta volna. Ilyen volt Szederkényi Ervin sorsa is.

Utoljára egy augusztusi délelőttön ültünk vele kertünkben, a Duna fölött. Pécsről érkezett, a fővárosba tartott, nyári színe volt, egészséges, barna, az egész férfi maga a nyár és az egészség, a test és a cselekvés biztonsága, teli tervekkel. Igazi barát, ama kevesek egyike, akik nem csak kéziratot kérnek az írótól, hanem kedvet is adnak az alkotáshoz. Mert ő szerkesztőként sohasem vált hivatalnokká, és azért tudott munkára, alkotásra készíteni, mert a létrejött műben tiszta örömét és gyönyörűségét lelte. Ha tovább él, talán felnővekedhetett volna a múltnak azokhoz a nagy szerkesztőihez, akiknek neve irodalmi korszakokat jelöl. Minden képessége és adottsága megvolt hozzá.

Egy eséllyel kevesebb

A halott ember közel van az Istenhez vagy a semmihez, végtelen és örök tehát. Ezért olyan nevetséges őt a szakmája felől nézni. Életét a textiliparnak szentelte. Vagy valaki más: az irodalomnak. Nevetséges és megalázó. Igen, de ha lehántjuk ezeket a „nevetségességeket” – azt tehát, amit az ember az életében csinált –, oda jutunk, hogy a halált az ember felől nézni: megalázó. De hát honnét máshonnét nézhetnénk? Sehonnét.

Újabb és újabb sírgödrök mellett siratjuk magunkat. És akkor ez így fog menni? Igen, ez így fog menni. Én nem vagyok erre fölkészülve. Azt hittem, nem ijedek meg ennyire. Azt hittem, kevesebb szenvedés van.

Bele se kezdek elgondolni, hogy milyen szerkesztő volt és milyen a lap, amit csinált, mert rögtön – de legalábbis kisvártatva – a rendszert szidnám, az irodalmi struktúrákat, és ehhez most nincsen kedvem, meg az alkalom miatt röstellném is magam. Hűségnyilatkozatként mondanám csak, hogy nagy szerkesztő volt; a lap az nem volt nagy, többnyire jó, az volt talán – és lehetne is.

Allva ott néhány barátommal és jó ismerősömmel a márciusi temetőben, az jutott eszembe, milyen jó lenne, ha most, a sírnál megváltoznék. Ez aztán az igazán nevetséges, mintha az csak úgy menne, megváltozni; Rilke-automata. De a világ az valóban megváltozott, véget ért valami, egy eséllyel kevesebb maradt. Hogy ne kelljen az önsajnálatom miatt szégyenkezni, próbáltam oda nem illő dolgokra gondolni. Például hogy mikor fáztam ennyire, mert nagyon fáztam. És arra jutottam, hogy egyszer már fáztam így, ennyire, 1969-ben, Hódmezővásárhelyt. Valaki akkor bosszúból egy vagont rakatott ki velem, de csak nevettem rajta, 19 évesen, vacogva.

MŰHELYEK ÉS ALKOTÓK:

A JELENKOR

Szabó B. István – Mai beszélgetésünk tárgya a Jelenkor című Pécssett megjelenő folyóirat munkája, ezen belül elsősorban az élő irodalom közlése és annak kritikai számontartása érdekelné bennünket. Ahogy az idei „Műhelyek és alkotók” sorozatban már megszokhattuk, nem azt tekintjük feladatunknak, hogy minősítsük, értékeljük egyik vagy másik lap munkáját, most sem ezt az értékelő munkát kívánjuk elvégezni a Jelenkorról, hanem egy szerkesztőség tapasztalataiból kiindulva az élő irodalom egy-egy jelenségéről, egy-egy problémájáról szeretnénk beszélni. Mégsem tudom megállni, hogy annyit ne mondjak előljáróban, hogy a Jelenkor, amely már 29. évfolyamát tölti, régen kinőtt abból a kategóriából és keretből, amit „vidéki” folyóiratnak szoktak nevezni. Ezt a „vidéki” jelzőt a Jelenkor aligha viselheti magán, hiszen ez a lap igen széles látókörrrel, igazán egyetemes szempontrendszert képviselve jelenik meg már évtizedek óta. Mai beszélgetésünk résztvevői *Szederkényi Ervin*, a Jelenkor főszerkesztője, *Parti Nagy Lajos*, a szerkesztőség belső munkatársa, *Kenyeres Zoltán*, irodalomtörténész, egyetemi tanár, *Bodnár György*, irodalomtörténész, egyetemi tanár. Szeretném megkérdezni Kenyeres Zoltánt, úgy is, mint a Látóhatár szerkesztőjét, hogy az utánközlő folyóirat szemszögéből – tehát valamennyi magyar lapot rendszeresen figyelve – hogyan értékelhető a Jelenkor munkája?

Kenyeres Zoltán – Szalai Sándor akadémikus, a hírneves szociológus mondotta egyszer, hogy a második világháború után a művelt ember Európában folyóiratolvasó lett. A folyóiratolvasást még a könyvolvasásnál is többre becsüli. Érdemes-e ilyen művelt embernek lenni ma Magyarországon? Azt hiszem, igen. A folyóiratok gyakran érdekesebb és izgalmasabb műhelynek mutatkoznak a könyvkiadóknál. Frissebbek és változatosabbak, fürgébbek és színesebbek. A könyvkiadók mindent elkövetnek, hogy jól végezzék feladatukat, de szervezetileg túlságosan nagyok, valósággal üzemszerűek, túl is vannak terhelve, ezenkívül olyan tartalmi és gazdasági harapófogóban kénytelenek dolgozni, hogy alig marad lehetőségük igazi műhelymunkára. A folyóiratok kisebbek, meghittebbek és gyorsabbak. Szervezeti láncolatukban már évtizedek óta megvalósul az az egészséges decentralizáció, amely a könyvkiadásban még mindig várat ma-

gára. Úgy vélem, ez is hozzájárul ahhoz, hogy a folyóiratok a legjobb értelemben vett szellemi izgalommal képesek meglepni olvasóikat számról-számrá. Ezek közé a tiszta levegőjű fórumok közé tartozik a pécsi Jelenkor. Ezt a folyóiratot hosszú ideje minden literátus ember hónapról hónapra átnézi, ha tájékozódni akar a magyar kultúrában.

Szabó B. István – Így látja a Jelenkort egy budapesti szerkesztő. Kérdés, hogy mindezt megvalósíthassa, hogyan látja a főszerkesztő a munka feltételeit, szellemiekben és talán másokban is?

Szederkényi Ervin – Én azt hiszem, hogy amikor Szabó B. István a folyóiratok vidékiségeről, vagy fővárosiságáról beszélt, akkor talán a vidékiségnak egy rossz ízű, pejoratív értelmezését igyekezett elhárítani a Jelenkor és vidéki társai feje fölül. Ne háritsuk el magát a vidékiséget, mert enélkül nem tudjuk megérteni saját történetünket se. Olyan szellemi jelenségről van szó egy folyóirat esetében, hogy ha a világ minden dolgára talán nem érvényes is, hogy azonos a történetével, de az, hogy egy folyóiratnak, ha a 29. évfolyamában jár is, a lényege azonos a történetével, az majdnem biztos, Talán nem divatos öskeresés, ha azt mondom, hogy a Jelenkornak, a Tiszatájnak, a debreceni Alföldnek, tehát azoknak a folyóiratoknak, amelyek a két világháború közti időszakban gyökereznek, és a 20-as években átrendeződő ország egyetemi városainak értelmiségi talaján jöttek létre, a sorsában van valami közös. Az, hogy rendkívül szűk bázison jöttek létre; és itt Pécsnek megvolt az a specialitása, hogy jó íróbázison. A 23-ban odatelepitett egyetem volt az első alapja, és már a 30-as években olyan generációk indultak el, szépiro-generációk, mint Kolozsvári Grandpierre Emilé még a 20-as évek végén, vagy Tatay Sándoré a 30-as években, vagy Mészöly Miklóse a 40-es években. Nem fölöslegesen keressük mi a *Sorsunkban* az őst; egyszerűen mai munkatársainkat és a folyóirat arculatát, szépirodalmi és kritikai arculatát nem tudjuk megérteni magunk sem, ha nem abból indulunk ki, hogy a mi bázisunk a 30-as években gyökerezik. És az első nagy generáció, amely ma is a munkatársaink zömét alkotja, bizony, heterogén. Mondhatjuk így, de úgy is, hogy tagjai több irányzatot képviselnek, mint például a prózairóknál felsoroltak, a költők közül meg Csorba Győző és Weöres Sándor, akik más és más arculatúvá váltak a későbbi évtizedek során. Sorolhatnám az évtizedeket, ahogy kiegészült az 50-es években a *Dunántúl* idején a prózairók vonulata Mátyás Ivánnal, vagy a költőké Fodor Andrással és nemzedékével, itt a nevet inkább tessék jelképesnek tekinteni. Vagy amikor az ötvenes években olyan generációk indultak, mint Bertha Bulcsu, Lázár Ervin, Thiery Árpád nemzedéke, részben már a Jelenkor idején, az 50-es évek első, illetve második felében, másrészt pedig a köl-

tők közül például Bertók László nemzedéke. Vagy amikor, hogy csak a végét mondjam a folyamatnak, a 70-es években, a 60-as évek egy nagy generációs válsága után el lehetett indítani Pécssett is Parti Nagy Lajos, Csordás Gábor, Csajka Gábor Cyprián nemzedékét, nemzedékként is. Az öt évtized alatt, amit megpróbáltam áttekinteni, vagy felvázolni, nemzedékek torlódtak össze a Jelenkorban. Most is inkább az elemek sokféleségére szeretném felhívni a figyelmet. A kritika szempontjából, az irodalmi élet tükröztetése szempontjából ezeknek a vidéki folyóiratoknak az összetétele eleve heterogén volt, tehát eleve sok irányzatot foglalt magába, másrészt ezek a vidéki központok – ez nemcsak Pécsre vonatkozik, de Szegedre is, Debrecenre is, most a többit szándékosan nem keverem bele, mert más fejlődési utat futottak be – ezeknek a kritikai életére az volt a jellemző, hogy olyan kritikai munkát, olyan kritikai arculatot kellett találni a folyóiratnak, amely ezt a heterogenitást össze tudja tartani, mert amellett, hogy sokszínűek voltak ezek a központok, rendkívül sebezhetőek is voltak. Elég volt néhány embert kiemelni egy-egy történelmi sorsfordulókör, és évekre, de ha bizonyos központokban néhány szépirót kiemeltek – vagy kiemelt a történelem, vagy elszármozott onnan – akkor évtizedekre le lehetett bénítani egy-egy vidéki központ kulturális életének valamelyik részét. Úgy érzem, a létünk meghatározója ez a sokrétűség, és ezen belül egy állandó integrálási törekvés, ahol az integrálás nem valami különleges szerkesztői bölcsesség, hanem létfeltétel volt. Várkonyi Nándor – a ma utolérhetetlen szerkesztő-előd a *Sorsunknál* – leírja szépen, hogy ő két emberre szeretne volna építeni a folyóiratát, majd a pécsi irodalmi életet, Kodolányi Jánosra és Weöres Sándorra, hogy rajtuk keresztül emelkedjék fölül azon az áldatlan megosztottságon, ami az akkori kulturális életet jellemezte. Ez a fölülemelkedési szándék azóta is ezeknek a vidéki folyóiratoknak állandó problémája, nemcsak a vidékieké persze, de most minket az érdekel. Mi ezt úgy látjuk, hogy számunkra a felülemelkedés létszükséglet. Felülemelkedés az irányzatoknak egymást nem erősítő, nem gazdagító, hanem egymást korlátozó vagy kiszorító játékan, mert többféle tendenciáról lehet szó. Ez vidéken létszükséglet, és itt vállaljuk a vidékiséget, mint olyan terepet, ahol élnünk kell, és ahol szeretnénk megmaradni.

Szabó B. István – Szederkényi Ervin a sokrétűséget, a heterogenitást emelte ki, mint a Jelenkor fő jellemzőjét vagy életelejét, én hozzátenném, hogy mégis érzékelhető azonban egy bizonyos rendező elv, ami a sokszínűséget is valamilyen egységbe képes foglalni, ez pedig egy *értékcentrikus* rendező elv. Talán ez is oka annak, hogy valamennyien, akik itt vagyunk, nemcsak Szederkényi Ervin és Parti Nagy Lajos, akik a szerkesztőség első munkatársai, hanem valamennyien szerzői vagyunk ennek a folyóiratnak, sok más fővárosi szerzővel együtt.

Bodnár György – Én sajnos nem tudok annyit publikálni a Jelenkorban, mint amennyit szeretnék, mert először is keveset írok, másrészt amit írok, azt a Jelenkor és az Új Írás között osztom meg, és mind a két folyóirathoz nagyon őszinte és mély kapcsolat fűz. Ezt viszont el tudom itt is mondani, és azzal szeretném bizonyítani, hogy Szederkényi Ervin önértékelését egy kicsit korrigálnám. A heterogenitás ugyanis, akárhogy is, a közhasználatban leminősítő jelző, és ennek az ellenképe, az irányzatos folyóirat azért a magyar irodalomban leszűkített értelemben soha nem volt uralkodó jellegű. A szűken vett irányzatosság kifejezetten az avantgarde folyóiratokban jelent csak meg, azokban a folyóiratokban, amelyek egy programmal indultak, és ehhez a programhoz csatlakoztak az írók, vagy már az eleve megszervezett mozgalom itt talált publikációs lehetőséget. De a Nyugatra is az a heterogenitás volt jellemző, amit most Szederkényi Ervin elmondott és a népi mozgalom folyóirata, a Válasz sem véletlenül indult úgy, és később, 1945 után, amikor Illyés és Sárközi Márta újra indította, akkor is egy egyetemes magyar irodalmi érték publikáló helye akart lenni. Én ebben a vonulatban látom a Jelenkort; az egyetemesség és valóban az értéktisztelet az, ami elsősorban jellemzi. Mégis el kell mondani, hogy bár a mai irodalmi élet nem irányzatos szerkezetre épül, azért a folyóiratok valamiképpen képviselik egy-egy hangsúlyát az irányzatosságnak. És ha megnézzük a folyóiratokat, főleg a vidéki folyóiratokat, azok között bizonyos szerepvállalás miatt feltűnő különbségek figyelhetők meg; míg például a szegedi Tiszatájra elsősorban egy mozgalomhoz, vagy egy mozgalom utóéletéhez, vagy újjáélesztett szellemiségéhez való kapcsolódás a jellemző, addig a Jelenkornál ilyen mozgalomhoz való kapcsolódás nem tapasztalható, hanem éppen ez a bizonyos integráló jelleg, az értékek összekapcsolása, áthidalása az, ami a Jelenkor programja, és úgy érzem, hogy a mai világban, és ez a mai világ legalább 5–10 éves időtartamot jelent a magyar irodalmi életben, rendkívül nagy szükség van egy ilyen jellegű integrációs folyóiraatra. Az értékek széttartása helyett az értékek összetartása, az ezen való munkálkodás. Mert egy folyóirat többet tehet ezen a téren, és ezen belül a kritikai rovat, a kritika szellemisége tehet többet, mint bármi más intézmény. A könyvkiadó se tehet annyit, különösen az ilyen könyvkiadói struktúrában, amiben mi élünk. A spontán alakulásra nem lehet építeni egy irodalmi életet, a beavatkozás lehetősége leginkább a folyóiratnál van meg, úgy, hogy a közléseivel jelez valami eszményt, és a kritikai reflexióival is jelzi ezeket az eszményeket. Én rendkívüli módon értékesnek tartom ezt az integrációs törekvést, a Jelenkor szépirodalmi rovatában ez éppúgy megnyilatkozik, mint kritikai rovatában.

Szabó B. István – Bodnár György az integráló törekvést tartja legfontosabbnak a Jelenkor munkájában, Szederkényi Ervin bevezetőjében

öt évtizedet és legalább öt írónemzedéket említett meg, mint a jelenbe is ható múltját a folyóirat munkájának. Szeretném megkérdezni Parti Nagy Lajost, úgy is mint költőt, író, úgy is mint belső munkatársát a folyóiratnak, hogy a jelenben, tehát a ma itt élő írónemzedékekkel kapcsolatban állva, hogyan lehet ezt az integrációt megvalósítani?

Parti Nagy Lajos – Kapcsolódnék még egy pillanatra ahhoz, amit Bodnár György mondott. Érdemes idézni a Lengyel Balázs által vendégszerkesztett '84 decemberi Jelenkor bevezetőjéből egy gondolatot. Azt írja, hogy „az irodalom értékek szerinti alaprajza olyan, mint a gúláé. A csúcs környékén elhelyezkedők, bármelyik oldalról jutottak is a magasba, közelebb vannak egymáshoz, mint gúlaalji társaikhoz, kik közül fölkerültek”, és ez az érték és minőség szerinti összetartozás hosszútávon jóval fontosabb, „mint bármely elvi zászlólobogtatás”. Nem hiszem, hogy egy integráló jellegű folyóirat eszménye lehet más. Persze, az ízlések különbözőek, léteznek vonzódások, elfogultságok, a gyakorlatban a gúla egyik oldala kedvesebb, vagy egyszerűen közelebbálló, de eszményként ennek a minőség érdekében léteznie kell.

Kérdésedre visszatérve, az én nemzedékem, tehát azok, akik a 70-es évek közepe táján tűntek fel s nagyjából az évtizedfordulón jelentkeztek kötetekkel, ez a generáció, ha nem is természetesen, de szokványosan nőtt bele az irodalomba. Persze, most, utólag látom csak úgy, hogy tipikus konfliktusokkal, szerencsével és szerencsétlenségekkel. Csordás Gábor és én, mai fogalmaink szerint fiatalon kerültünk a Jelenkorhoz, belső munkatársként. Gábor 1980-ban, én egy évvel korábban. Akkor, és akkor nem is ok nélkül tűnhetett úgy, hogy általunk, a mi odavételünk által kezdett a lap megfiatalodni szellemében és szerzőiben. Holott legalább annyira voltunk következmény, mint ok. Ugyanis az egész irodalomban lassan, de erő szemlélet- és paradigmaváltás következményeként kerültünk a laphoz. Most látni csak, hogy e fű alatti nemzedékváltás – természetesen már nem vagy nemcsak a Jelenkorról beszélek – fontos, látványos, kihagyhatatlan elem volt, de mégiscsak *egy* eleme a nagyobb, máig is zajló változásoknak. Mondhatnám úgy is, két párhuzamos folyamat vált láthatóvá az évtizedfordulón, egy természetes s minden irodalmat rövid időszakonként érő életkori váltás és egy hosszabb távú, összetettebb, szemléleti-poétikai. Hogy utóbbit az előbbivel sikerült nevesíteni, lásd „fiatal irodalom”, az csak elfedte a lényegét, okozott is zavart eleget, mindmostanáig. Hogy ezt mi akkor leginkább nemzedékváltásként – legalábbis annak késedelmes, csorbult formájaként – éltük meg, érthető, de ha ma is csak annak vélnénk, hiba lenne.

Részt vettünk tehát a szerkesztésben, mi itt, mások más lapoknál tették ugyanezt, ha teheték. Talán kevesebb lett a kárám, udvariasabb az értetlenség. És volt persze ellenállás, ön-

gerjesztő nemzedékesdi a „feltörekvők”, és oktalan, öngerjesztő kirekesztősdi a „fogadók” részéről. Nem feltétlenül ugyanannak a dolognak két oldalaként. De ami a lényeg, ha ama fiókok, az arctalanokéi, nem is voltak dugig remekművekkel, születtek jó művek, mely művekben azért kiformalódtak az arcok.

Most, hogy látom, milyen kevesen maradtunk, úgy látom, nem is voltunk olyan veszélyesen, értékelhetetlenül sokan. Minden nemzedék rajban, nagy sleppel, igen vegyes csapatban indul és minden nemzedék megritkul hamar. Itt térnék vissza az irodalomba való integrációra és integrálódásra. Nem a hatalmi-manipulatív integrációra, mely zsíros lőréseket kínál, ha fegyvert, municiót és napra-nap változó célpontot adhat hozzá, hanem írók, egy író-nemzedék integrálódására. Mely nemzedék akkor válik tudatos, szerves részévé az *egész* irodalomnak, tehát nemcsak a mainak, mikor saját magát művekben, és nem mindenképp nemzedékként tétélezi és ítéli meg. Mikor képes maga mögé és maga elé is nézni, az irodalom folytonosságában gondolkodni. Mikor ki-ki nagyon egyedül lesz egy pillanatra, hogy aztán meginduljon vonzalmi, alkata, esztétikai-poétikai választásai és meghatározottságai szerint a gúla valamelyik oldalán. Azok, akik az évtizedforduló táján a Jelenkorban publikálni kezdtek, – itt csak az ábécé széleit, és csak a költőket említve – Csordástól Tóth Erzsébetig, Csajka Gábor Cypriántól Pálinkás Györgyig, Zelei Miklós-ig jó arányban ezt tették és ezt teszik. A nemzedéki kapcsolatok megtartásával, persze, hisz életkor, emlék- és élménykör nem cserélhető be. Csak tudni kell, hogy az író nem csak indulása, sokkal inkább *menetelése* szerint része az irodalomnak, hogy *felröpülni* lehet rajban, de röpülni csak nagyon alacsonyan.

Szabó B. István – Integráció és heterogenitás. Minden folyóiratnál felmerülhet ez a kérdés, amit úgy is szoktak fogalmazni, hogy ha tágasan értelmezi az egységet és minden értéknek helyet akar adni, akkor maradhat-e profilja, markáns arcéle a folyóiratnak?

Kenyeres Zoltán – Egyetértek azzal, amit az előttem szóló Parti Nagy Lajos és Bodnár György mondott. A Jelenkor legfontosabb szerkesztői elve csakugyan az integráció. Természetesen az integrálás látogatását kelthetné az is, ha a szerkesztő pusztán arra az esetlegességre hagyatkoznék, hogy éppen milyen kéziratokat kapott. De itt nem spontaneitás, hanem tudatos tervezés működik. És éppen a tudatosság teszi lehetővé, hogy a folyóirat kielégítse azt a másik jogos kívánságot is, amely minden magasabbrendű folyóiratnál megvalósul. Az integráció nem azonos a jellegtelen arcnélküliséggel. A Jelenkor önálló szellemiségű folyóirattá vált az évek során, határozott, mással össze nem téveszthető színei vannak. Túl a szűkebb pátria értékes, szép színein. Ezt, úgy vélem, a támogatás megkülönböztető hangsúlyával érte el.

A lap nem zárkózik el a mai magyar irodalom egyetlen áramlata elől sem, sőt, az egybefoglalás józan elvétől vezérelve kitarja ajtaját, de bizonyos irányokat, kísérleteket megkülönböztetett figyelemmel támogat.

A jellegadó vonások közül szeretném kiemelni, hogy milyen sokat tesz a modern magyar próza kifejlődése és továbbhaladása érdekében. Ez annál jelentősebb cselekedet, mivel prózairodalmunk az 1970-es évek óta nemcsak elérte hagyományosan magas esztétikai színvonalú költészetünket, hanem talán már maga mögött is hagyta. Nem tartozom azok közé, akik a líra válságáról beszélnek. Jelentős, nagy költőink vannak és a fiatalok is tehetségesek: semmi okot nem látok az aggodalomra. De a prózában manapság még izgalmasabb kísérletek folynak, mint a lírában. E kísérletek támogatásában pedig nagy szerepet tölt be a Jelenkor. Mészöly Miklós, Nádás Péter, Esterházy Péter nevével lehet megjelölni azt a fajta prózairást, amelynek zavartalan növekedését segíti. Nem megnevezhető irányzat ez, és még kevésbé nevezhető csoportnak. E három név említésével inkább csak körülírni próbálok egy sokoldalú és sokágú jelenséget, amely immár több egymást követő írónemzedéket jár át.

Az utóbbi egy-másfél évtizedben jutott el a magyar próza a reflexív elbeszéléshez. Ezt az állomást Szini Gyula már a Nyugat legelső számában megjövendölte *A mese „alkonya”* című esszéjében. „Figyelmünket nem az elbeszélő történetre fogjuk vetni – írta –, hanem magára a történetelbeszélésre.” Ez következett most be. Az új próza nemcsak mesemondás, hanem a mese elmondásának elmesélése is. Az ábrázolás nem korlátozódik a történetre, hanem kiterjed az elbeszélőnek a történethez való viszonyára, aztán már nemcsak a történethez való viszony, a narrátor leshelyének szüntelen leleplezése vagy éppen felkutatása kerül bele az elbeszélésbe, hanem beleépül a kifejező anyaghoz, a nyelvhez való viszony is. Tárgyias pontosság, eddig alig tapasztalt nyelvi finommechanika, líra, irónia, szójáték: ezek az új próza egyébként egymástól is elütő jellemvonásai.

A Jelenkor szilárd és állandó otthona lett ennek az új prózának, s elősegíti az újabb és újabb nemzedékek pályakezdését is. Am nemcsak a közöltetés munkára indító biztonságát adja, hanem a kritikai eszmélődés, elméleti tudatosodás nem kevésbé jelentős folyamatához is hozzájárul. Balassa Péter nevét kell kiemelnem. Már hosszú ideje kíséri figyelemmel ezt a fajta prózát nagy empátiával és filozófiai igényességgel, s olyan megformált esszéikben, hogy néha már úgy érezni, mintha nem is kritikusa, hanem konkurrens lenne azoknak az íróknak, akiket elemez. Mindenesetre ösztönző hatása érzékelhetően működik és ilyesmi nem gyakran fordul elő a magyar kritika történetében. Igaz, a szóbanforgó írók sem az ösztönösség kultuszával kérkednek, hanem törekvéseik mély átgondolása jellemzi őket. Emlékezetes, hogy milyen szépen

fogalmazta meg Esterházy Péter éppen a Jelenkor hasábjain közreadott egyik jegyzetében a posztmodern kor művészenek jellegzetes, a szabadságot az igazsággal összekapcsoló hitvallását.

„A művészet legfőbbképp *szabad* akar lenni. Ez nem jelenti azt, hogy *mindent* akar és akarhat; az öncenzúra a művészet lényegéhez tartozik. Öncenzúrán most nem azt a pusztító és bornírt processzust értem, amit gyakorolunk, szerte a világon, hol politikai, hol gazdasági kényszerek miatt – hanem azt az ősi tiltást, hogy van egy olyan terrénum, ahová nem szabad belépni, hogy van Megnevezhetetlen, hogy van Titok. Titok nélkül nincs művészet.

A mostani irodalom azért feszélyező, mert máshová, «beljebb» teszi önnön korlátozásának határait; nem mert bátrabb, emancipáltabb vagy függetlenebb volna, hanem mert *gyanakvóbb*, azt gyanítja, hogy ahová a Titok tábla tétetett, ott még nem titok van: hanem: hazugság (. . .)”

Hosszan lehetne elemezni Esterházy Péter szavait, röviden annyit szeretnék csak hozzáfűzni, hogy én az egész mai magyar társadalom tudata és öntudata szempontjából fontosnak és lényegesnek tartom, hogy a Jelenkor támogatja ezt az álságokat oszlató irodalmat.

Bodnár György – Amit most Kenyeres Zoltán elmondott, azt sok mindennel alá lehet támasztani, én egy érvet hadd elevenítsek most fel. Béládi Miklós, aki annakidején nagyon szívesen dolgozott a Jelenkornak, nagyon sok publikációja ott található, halála előtti utolsó nagy cikkében a regényvitához való hozzászólásában éppen a magyar prózának ezt a fejlődésvonalát vázolta föl, és ő már jelezte mint irodalomtörténész, hogy ez nemcsak a jelen állapotot jellemzi, hanem ez visszamegy, úgy, ahogy Kenyeres Zoltán mondotta, a századelőre. Béládi úgy képzelte el a felszabadulás utáni magyar próza modern rendszerezését, hogy voltaképpen mondjuk Csáth Gézától egészen Esterházy Péterig kell megmutatni egy vonulatot, és egy másik vonulatot ugyancsak, annak értékét elismerve, a belső logikáját kifejtve kell felvázolni. Emögött az elképzelés mögött az volt, hogy őszerinte (és ezzel én teljesen egyetértek), a mai prózának ez az új koncepciója először is történelmi gyökerű, másrészt nem érthető meg akkor, hogyha a kritika csupán kimetszve ábrázolja ezeket a jelenségeket. Itt szeretnék a másik érvre rámutatni. A Jelenkor nagy érdeme, hogy kritikai tevékenységében vállalja mind az irodalomtörténeti, mind az irodalomtudományi, tehát az elméleti összefüggések vizsgálatát is. A térben és az időben való tágasság jellemzi a kritikai rovatot, ami azt jelenti, hogy nagyon sok olyan tanulmány jelenik meg, amelyik lehet, hogy a századelőről szól, de a mai problémákat világítja meg, vagy a jelenkornak legfrissebb prózapoétikai kérdéseit veti föl, de olyan értelemben,

hogyan jelzi: a kritikus nem tud boldogulni akkor, ha nem rendelkezik az elméleti és történeti összefüggés ismeretével, amit az olvasónak is tudnia kell ahhoz, hogy arányosan és hitelesen tudja látni azt, amit vadonatúj jelenségnek fog föl. Tehát a Jelenkort igenis a tanulmány-rovat, a Jelenkor kritikáját a tanulmány-jellegű kritikák jellemzik elsősorban, és ez is hozzátartozik színvonala magyarázatához. Többek közt azért színvonalas folyóirat, mert vállalja ezt a fajta tanulmánykritikát. Más nyelvekben (ezt ebben a sorozatban már többször elmondtuk) a nyelv nem is tudja megkülönböztetni a napi kritikát és a kritikát. Valóban, a „criticism” éppúgy jelent napi kritikát, mint irodalomszemléletet. Úgy érzem, hogy a Jelenkor tudta egységesíteni a napi kritikai reflexiót és egy irodalomszemléletnek a megfogalmazását.

Kenyeres Zoltán – A magyar kritikában is most már egyre inkább a „criticism” értelemben használjuk a szót. Nagyon rosszízű vitákhoz vezet a „zsrúnál” kritika és „elméleti” kritika megkülönböztetése, amikor nem látják a kritika összefüggő és egységes működését.

Szabó B. István – Amely műfaji egységet a Jelenkor kifejezi azzal is, hogy ha jól emlékszem, az első olyan folyóirat volt, amely felbontotta a hagyományos rovatokba tördelt szerkesztést, és a tanulmány vagy a kritika a tartalmának, jelentőségének megfelelő helyen, megfelelő hangsúllyal ugyanúgy jelenik meg, mint a költemény, vagy az elbeszélés a folyóiratban. Szederkényi Ervint szeretném megkérdezni tehát – itt, amikor arról beszélünk, hogy az integráció mellett bizonyos vonulatoknak, bizonyos tendenciáknak (ahogy ezt Kenyeres Zoltán elemzéséből is kitűnt) különleges szerepet ad a folyóirat –, hogyan nézhető ez (egy kis szójátékkal) a jövő kor szempontjából, tehát hogy a Jelenkor a jövő kor magyar irodalma érdekében mit szeretne tenni, mit szeretne leginkább megvalósítani?

Szederkényi Ervin – Talán, hogy a Jelenkor bizonyos tendenciákat kiemel, és itt elhangzott az, hogy milyen tendenciákat. Ha ennek a munkának lenne szubjektív oldala, mondhatnánk talán, hogy a szerkesztőségnek ez a szubjektív szándéka. Ezt a szubjektív szándékot is természetesen vállalva, hadd egészítsem ki azzal, hogy noha a szerkesztő nem szólhat a folyóirat minőségéről, de szólhat az igényeiről. Úgy érzem, hogy ezt az igényt az irodalom vívja ki magának a Jelenkorban, tehát bizonyos irányzatok számára nyitott lévén a folyóirat, nem annyira a szerkesztői szándék, mint inkább az irodalom erőviszonyainak az alakulása okozza azt, hogy bizonyos történelmi időszakokban, vagy a folyóirat történetének egyes szak-

szaiban, vagy a magyar irodalom fejlődésének egyes szakaszaiban egyik vagy másik csoport vagy társaság vagy bizonyos szemszögből összetartozónak látszó áramlat kerül a folyóirat érdeklődésének a középpontjába. Nagyon jólesik az a szerkesztőnek, és boldog lehet, ha annyi jót hall a folyóiratról, mint amennyit itt lehetett hallani, és ha mégse vagyok eléggé boldog, akkor hadd szóljak én a szerkesztő boldogtalanságáról. Arról, hogy éppen Béládi Miklósról gondoltam én is, akit Bodnár György említett, miközben a beszélgetés utolsó szakaszát kísértem figyelemmel; arra a vágyunkra, hogy – megint csak visszanyúlva Várkonyi Nándor eszményéhez – a kritikánkban, az elméleti kritikánkban, amit méltattatok, megtaláljuk valamiképpen azokat a mérleg-embereket, azokat a mértéket adó személyiségeket, akik irodalmunknak hullámlázási időszakaiiban – és az utóbbi évtizedekben egyre inkább jellemzők voltak ezek a hullámzások – valami biztos kapaszkodót adhatnak a szerkesztőknek is. Számunkra Béládi Miklós valóban ilyen mérleg-ember volt. Olyan mérleg-ember, akinek a korai halála ezekben az őrlő évtizedekben számomra egész bizonyosan egy kicsit jelkép volt. Más oldalról nézve ezeknek az évtizedeknek a drámáját, a ma és a jövő nagy, súlyos kérdései is kirajzolódnak, mindaz, ami Béládi Miklós, és egy másik szemszögből Tóth Dezső oly korai halálával talán jelképesen is összefügg. Talán van, aki emlékszik rá, hogy 1980-ban (a Jelenkor a 11. és 12. számában közölte) már lezajlott itt ebben a helyiségben egy beszélgetés az „Irodalom a gyorsuló időben” sorozatban, *Kritikusok a kritikáról* címmel, amit akkor Béládi Miklós vezetett, részt vettek benne kiváló irodalomtörténészek, kritikusok, Bodnár György a jelenlévők közül, meg Bata Imre, Nagy Péter, Pándi Pál, Szerdahelyi István, Tóth Dezső. A kritika problémáiról folytatott kétrészes, nagy beszélgetés végén – most újraolvasva – nem voltak túl boldogok akkor, 1979–80-ban. Súlyos problémákat láttak tornyosulni, s nem voltak rossz proféták. Kettő közülük már sajnos nincs itt közöttünk, Béládi Miklós és Tóth Dezső. Nem a személyes, drámai hangot szeretném folytatni, inkább azt, hogy a jövő szempontjából annak a beszélgetésnek a lényege akörül forgott, hogy a kritika meg az elmélet hitele, léte azon fordul meg, hogy mennyit tudunk a valóságból birtokba venni. Valahogy így összegződött bennem, amikor most újraolvastam. A valóságnak ez a birtokbavétele számomra is ott vált jelképesen drámaivá, és ettől boldogtalan a mai szerkesztő, hogy Béládi Miklós utolsó írása egy *Helyzetkép* volt, ilyen címmel közöltük a Jelenkorban, egy olyan helyzetkép, amiről nem tudtuk, hogy búcsúzásul vázolta föl, érdekes, drámai módon. Ez a helyzetkép lett volna az, ami elhangozhatott volna, de nem hangzott el az 1981-es írószövetségi közgyűlésen. Ami talán az első olyan plénum volt az íróársadalom életében, ahol elmaradt a szakmai összegzés, ahol többé már nem volt arra lehetőség, hogy a terület birtokba vétessék, hogy a

mérleg-emberek valamiképpen elvégezzék azt a feladatot, ami még egy, az egész írotársadalmat összefogni hivatott szervezetnek természetes munkája lenne, s amit szinte alakulása óta mindig el tudott végezni. Ez volt az érdekes módon soha el nem hangzott összegzés, ami helyett valami más kezdődött 1981-ben, valami olyasmi, amiről én most csak kérdezném, hogy hogy látjuk, mert a kritikánk és elméleti munkásságunk szempontjából ezt érzem kulcskérdésnek. Az integrálás, ami egyik kulcsszavunk volt itt, de nem hangzott el egyetlen egyszer sem; hogy a magyar társadalomban folyik-e, és hogyan egy reform, hogy van-e a gazdasági, társadalmi életben Magyarországon egy megújulás, vagy nincs megújulás. Hogy ennek a megújulásnak részese-e az irodalmi, szellemi élet, vagy nem részese. Hogy azoknak a folyamatoknak, amelyeknek a tüneteit látjuk – ha csak 1981-ig, meg neves irodalomtörténészeink korábbi összegzéséig kísérjük vissza a múltat, 80-ig, meg ami azóta történt – annak az egésznek az áttekintésére, ha úgy tetszik, önmaga reflektálására, az irodalomtörténet vagy az irodalomelmélet többé már nem képes, az irodalomkritika sem képes rá; hogy emellett talán azt látjuk, hogy az Írószövetség egésze sem fogja át már az érdekek teljességét, hogy megindul egy olyan csoportképződési folyamat a magyar szellemi életben, ami számomra egyelőre kétarcú. Nem tudom, hogy egy jó reformfolyamat csiráját lássam-e, a jó csiráját, a jövő felé mutató csiráját a csoportalakulásoknak abban a sorozatában, ami szintén ott gyökerezik valahol az évtized fordulóján. Nem tudom, hogy ebből a jövőendő összetartó csoportjainak, értéktermelő csoportjainak, vagy irányzatainak a nemes versengése lesz-e, vagy pedig az egymás ellen acsarkodásnak és a szétbomlásnak, az egymás ellen fordulás széthúzó erőinek a tünetét kell ebben látni. Amiért boldogtalan vagyok, az az, hogy nem tudjuk átlátni Pécsről, hogy itt egy egészséges reformfolyamatnak részese-e az irodalmi életünk, amely majd kiizzadja magából vagy kitermeli magából a jövőendő reformot, vagy itt egy nagy lehetőség elmulasztásáról van szó, ahol az irodalmi élet, az író-értelmiség, talán először, talán nem először az irodalomtörténetben, lemarad vagy kimarad valamiből. Nagyon gyötrők a kétségeim, hogy nem most vagyunk-e elszalasztóban megint a történelemben az írotársadalomnak egy lehetőségét. Ezek a gyötrő kétségeim, és ezért nem vagyok boldog, és nem tudok egy gyönyörű programot fölvázolni most a Jelenkor elméleti-kritikai tevékenységéről, ha ezt nem tudjuk eldönteni, hogy mi zajlik itt Magyarországon a szellemi életben, a szellemi erőknek az újjászerveződése, vagy pedig a szétzilálódása, hiszen néha ugyanaz a folyamat mutatja egyik arcát vagy a másik arcát az embernek. Nem tudom, hogy itt az ember, én, önmagam, a jókedvet, vagy a rosszkedvet vetitem-e rá a folyamatokra. Ebben tessék segíteni, kollégák.

Szabó B. István – Szederkényi Ervin azt mondta, hogy Pécsről nem lehet áttekinteni ezeket a gyötrő kérdéseket, hogy a reform, ami társadalmi életünknek kulcsfogalma, központi igényű kategóriája, az irodalomban hogyan megy végbe, az irodalom részese, segítője-e, vagy talán éppen az akadályozója itt-ott. Egyáltalán nem hiszem, hogy Pestről ezt jobban lehetne látni, de azért szóljunk hozzá ezekhez a gyötrő kérdésekhez.

Bodnár György – Először is a reform kérdése. Van egy aggodalmas véleményem, éspedig az, hogy a reform elsősorban a gazdasági szférában alakul ki, és tulajdonképpen ott is szervezik. A társadalmi reform nem követi még olyképpen a gazdasági reformot, ahogy kellene, hogy kövesse. Azt például érzékeljük, és gondolom, ebben nem vagyok egyedül, hogy a gazdasági reform anyagi és más hatásaival párhuzamosan nem biztos, hogy azok a társadalmi erők jutnak kellő pozícióhoz és lehetőséghez, amelyek a társadalom igazi értékei, fenntartói, értékteremtői. Nincs párhuzamban a gazdasági reform értékteremtő koncepciója és folyamata azzal a folyamattal, amelynek a társadalomban ki kellene alakulnia. Mert az úgynevezett szociálpolitika, tehát a legszegényebb vagy elmaradottabb rétegeknek a támogatása, az ifjúságé és az öregeké, a nyugdíjasoké, nem társadalompolitika; a társadalompolitika az lenne, ha a gazdasági reformmal arányosan kialakulna egy olyan társadalmi struktúra, amelyben az igazi értékteremtés érvényesülne. Ez jelenleg még nem látható a társadalomban, ez a véleményem. Miután az irodalom társadalmi jelenség, elsősorban a társadalom alakulására és nem annyira a gazdaság alakulására reagál, ezért azután a Szederkényi Ervin által feltett kérdésekre ma még nemigen lehet világosan válaszolni, én csak a vágyaimat tudnám elmondani. Mondok egy példát. Említettem már az irányzatos jellegű múltat. Amikor az exkluzív avantgarde folyóiratokkal párhuzamosan éltek az olyan folyóiratok, mint a Nyugat. A Nyugat bizonyos értelemben soha nem a magyar irodalom kisebb-nagyobb részeinek érdekeit képviselte, hanem az egyetemes magyarság érdekeinek hangadója volt. Ilyen folyóiratra, ilyen jellegű intézményre a jövőben is szüksége lesz a magyar irodalomnak. Hogy azután az irányzatosság hogyan termeli újra magát, úgy-e, hogy kis, de azért egymást szolidárisan megtűrő, vagy csak fontos esetekben harcoló részekből áll majd az irodalmi élet, vagy pedig eljelenléktelenül, tehát a szétesésnek lesz a tünete ez a bizonyos csoportosulássorozat, aminek most tanúi vagyunk, azt nem lehet megjósolni. Mindenesetre hiába mondjuk azt, hogy volt már a magyar irodalomban olyan korszak, nem is egy, ahol irányzatos volt az irodalmi élet szerkezete. Lehet, hogy az újjátermelődése ugyanennek a szerkezetnek más okokra és más következményekre vezethető vissza. Tehát nem lehet jósolni. Én pillanatnyilag azt tudnám mondani, amit annak-

idején a Nyugat kritikusai mondtak, hogy az irodalomnak az tenne jót, ha a magyar irodalom az értékegyeztetésnek, az értékek megőrzésének alapján működne, és ennek a föltétele a jelenlegi folyamat bizonyos klasszicizálódása. Igaz, hogy annakidején, amikor Babits után Halász Gábor meghirdette az új klasszicizmust, kénytelen volt bevallani, hogy nem követte az irodalom, de azért az új klasszicizmus eszménye a két világháború közötti magyar szellemiségnek máig élő értéke, annak ellenére, hogy nem született meg a magyar új klasszicizmus magában a szépirodalomban. Tehát elképzelhető, hogy a kritika, a kritikai gondolkodás letesz ilyen értéket a mai szellemi élet asztalára, amely akkor is megmarad és ösztönző lesz, ha esetleg nem követi a spontán irodalmi fejlődés. Az a benyomásom, hogy az irodalom mégis kezdi követni ezt a bizonyos integrációs értékmegőrző, értékegyeztető kritikai gondolkodást, hiszen Esterházynál *A szív segédigéi* a saját avantgardjának a klasszicizálódásaként is felfogható. Mondok egy másik példát a Kenyeres által említett nevek közül. Mészöly Miklós *Alakulások* című címadó novelláját, amit ugyancsak a Jelenkor közölt, Béládi Miklós kommentárjával, ami ragyogó kezdeményezés volt; egy nagyon provokáló írás és azonnal egy kritikai reflexió; nem csupán a teória absztrakt szintjén lehetett beszélni az irodalomról, hanem konkrétan. Tehát ha valaki megnézi az *Alakulások* utáni Mészöly-munkákat, látja, hogy az a teljes szövegszerűség, ami az *Alakulások*ban volt, nem tér vissza ilyen értelemben. Mészölynél is bekövetkezett tehát valami, ami hasonlatos lehet a saját újklasszicizáló korszakához. Én bízom benne, hogy az az avantgarde, ami most nagyon jótékonyan felforgatta a magyar irodalmat, főleg a prózát, ahogy Kenyeres Zoltán mondotta, elérkezik a maga újklasszicizmusához, és ez egyben az integrációval, a szellemi értékek egyeztetésével fog együttjárni.

Szederkényi Ervin – Ez nagyon valószínű, Mészöly Miklós erről már nyilatkozott is, a folyóiratban is megjelent ezzel kapcsolatos nyilatkozata, ami egybevág azzal, amit Bodnár György mondott.

Parti Nagy Lajos – Úgy gondolom, nem kéne, nem szabadna félni sem ilyen, sem semmilyen helyzetben az irányzatosodástól, feltéve, hogy a szón közös vagy hasonló szemléletet, poétikát, nyilván művekben artikulált és nyilván nem „csak” irodalmi gondolkodást értünk – nem pedig klikket, szekértábort, tagjait egy agygyá, lélekké daráló érdekszövetséget. Nem hiszem, hogy ez megkérdőjelezné az integráló, értékmegőrző, értékösszesítő folyóiratok szükségességét. S főleg akkor nem kéne félni az irányzatosodástól, ha az irányzatok nem lehetnének, nem válhatnának egy adminisztratív, központi akaratszámára kedvelté vagy túrtté, egymás ellen kijátszhatóvá, ha egy társadalmi,

vagy szűkebben és reálisabban: irodalmi nyilvánosság lenne – persze a hatályos törvények mellett –, amelyik szelektál, és amelyik kontrollálja ezeket a csoportokat.

Szederkényi Ervin – Igen, csak van egy veszély, amit már most lehet érezni, még mielőtt kibontakozott volna ez a csoportosulás: hogy előfordul az, hogy valamelyik csoport például . . . hogy mondjam, az egyik vagy másik folyóiratban való szereplést megbélyegzőnek tartja, tehát még le sem zajlott az a folyamat, hogy esetleg irányzatok és folyóiratok közt mélyebb összefüggés keletkezzék, máris bizonyos folyóiratokban való megjelenés bizonyos csoporthoz tartozók esetében megbélyegző értelmet kap. Én ebben érzek egy kis praktikus veszélyt, mélyebb veszélyekhez vezethet, a rengeteg előny mellett persze, hiszen azt mondom, hogy kétarcú ez a folyamat, s bár még az elején tartunk bizonyos szempontból, máris vannak ilyen tünetek is tapasztalataim szerint.

Kenyeres Zoltán – Ilyen veszélyek mindig voltak, de az irodalmi élet legtöbbször sikeresen megbirkózott velük. Idézzük csak emlékeztünkbe a Nyugat nagy korszakait. Tudom, hogy a folyóirat-egyhéniségek körül megszerveződő, megszerveződhető csoportok, irányok elkülönülése, esetleges rivalizálása, szembefordulása egymással vagy éppen a kultúrpolitikával a legtöbbet vitatott eshetőségek közé tartozik manapság. Itt is sokat lehetne beszélni erről.

Mégis inkább visszakanyarodnék Szederkényi Ervin eredeti kérdéséhez: él-e még a kritikában és irodalomtörténetben az elméleti összefoglalás igénye, és ha él, megvalósul-e. Ez nem szervezeti, nem is politikai, hanem tartalmi, ideológiai kérdés. Fontosnak tartom, mert egész irodalomszéleletünket érinti. Úgy hiszem, a kritikai szintézisnek, a kezdeményezések, kísérletek, irányok, színek, stílusok, nemzedékek összképbe rendezett megragadásának igénye valahol mélyen rokonságban van avval a kívánsággal, amelyet valamikor a „nagyrealizmus” támasztott a szépirodalommal szemben: a társadalom teljes egészét kellene bemutatni. Nem biztos, hogy minden periódusban teljesíthető kívánság ez. A szintézisalkotásra képes korszakok analitikus korszakokkal váltogatják egymást a történelemben. Analitikus korszakban, mint a miénk, nem rajzolódik ki áttekinthető térkép gyanánt sem a társadalom, sem az irodalom teljes úthálózata. A hevenyészett, vagy éppen erőszakolt rajzokat pedig jobb, ha mellőzzük. Nem az összkép kialakítása, hanem az értékfigyelő és értékteremtő műhelymunka kerül ilyenkor előtérbe. A szintézis-nélküliség nem hiányossága, hanem sajátossága korszakunknak.

És ha elemezzük korunkat, hamar eljutunk a társadalmi

reformfolyamat alapvető kérdéséhez. Az irodalom feladata és életfejlődése szempontjából egyaránt az a legfontosabb, hogy a reform hogyan halad előre és hogyan valósul meg. Itt a meghatározó szükségszerűségek hálózata az irodalmon kívül helyezkedik el és körülveszi az irodalmat. Számomra elképzelhetetlen, hogy az irodalom ne legyen részese a reformnak, kimaradjon belőle, hiszen létezése a társadalmat, tehát a reformot is irányító exigenciáktól függ. Csak maga a reform valósuljon meg a lehető legjobban! Az irodalom persze tükrözi a megtorpanásokat, visszalépéseket, zsákutakat, hibákat, de ez éppen „belül-létét” bizonyítja, nem pedig elszakadását.

Beszéltem már az új próza egyik ágáról. Mészöly Miklóstól kezdve, akit én különösen nagy írónak tartok, Nádas Péterrel és Esterházy Péterrel át a most induló fiatalokig sokan tartoznak ide regényeikkel, novelláikkal. Más feladatot lát el ez a fajta irodalom mint pl. a szociográfikus indíttatású próza, másképpen is kapcsolódik a társadalom mozgásfolyamataihoz. De éppoly szoros összeköttetésben van vele. A társadalmi tudat értékorientálásában vesz részt, és ez nem kevésbé fontos mint a közvetlen, publicisztikai hangú mozgósítás vagy a politikai érdekű befolyásolás. Az értékorientálás mindenekelőtt etikai természetű kérdéseket foglal magába: márpedig az erkölcs éppúgy nem kerülhet szembe a reformmal, mint ahogy a reform sem kerülhet szembe az erkölccsel.

Szabó B. István – Látszólag eltávolodtunk eredeti tárgyunktól, hogy az élő irodalomról és annak kritikai képéről beszéljünk a Jelenkor tapasztalatai alapján, de azt hiszem csak látszólag távolodtunk el, mert amikor a szerkesztés általános kérdéséről van szó, sőt a tágasabb kontextusban általános társadalompolitikai tendenciákhoz való kapcsolódásról, vagy nem kapcsolódásról, akkor is mindig a kritikáról van szó. Maga a szerkesztés: primér, elsődleges kritika, tehát hogy mit választ egy folyóirat, milyen hangsúlyokat képvisel elsősorban, ez is kritikai tevékenység, nemcsak az, ami műbírálattal, kiszabott parcellán, hogy egy másik folyóiratnak egy rovatára utaljak. Megkockáztatnék most egy hipotézist: ha a Jelenkor egyes számain – vagy akár így, mint erre a beszélgetésre készülve, egyszerre egy vagy másfél évfolyamát – átnézi az ember, akkor az a véleménye alakulhat ki, hogy jobb képét látja az élő irodalomnak, egy értékesebb, magasabb színvonalú irodalom képét látja, mint ahogy erről általában panaszkodni szokás. Jobbat, mint ami, mondjuk, az irodalmi köztudatban él a mi irodalmunk mai helyzetéről. Szeretném megkérdezni, hogy részben belülről, a szerkesztőségi szobából nézve, részben kollégális rápillantással, osztozni tudtok-e ebben a véleményemben, hogy a Jelenkor képe, a Jelenkorban megmutatkozó mai magyar irodalmkép színvonalasabb, mint ahogy erről legtöbbször nyilatkozni szoktak.

Szederkényi Ervin – Nálam bevált már, hogy akkor jár jobban a folyóirat, ha én elégedetlen vagyok és boldogtalan, mert a kollégák megnyugtatóan és megtalálják a kétségeimre, problémáimra a jó választ. Megint nem tudok egészen optimista választ adni arra, hogy az a kép, ami tükröződik a folyóiratban, kedvezőbb-e, mint a valóságos kép. Érzek természetesen a kétségek mellett biztató jeleket. Engedjétek meg, hogy búcsúzóul visszakanyarodjak az eredeti problémakörhöz: hogy a jövő szempontjából mit tudunk a folyóiratban csinálni; hiszen azért próbáltam provokálni és kérni a segítséget, hogy a jövő szempontjából legyen derűsebb a kép, amit én borúsra vázoltam magamnak – és Kenyeres Zoltán nagyon sokat segített abban, hogy boldogabb legyek. Úgy tűnik – bár talán az olvasó számára szebb a kép, ami a folyóiratokban tükröződik –, hogy ezeknek a folyóiratoknak a jelentősége a társadalom életében statisztikailag érzékelhetően csökken. Tehát a társadalom érdeklődése kimutathatóan csökken ezek iránt a folyóiratok iránt. A folyóirat-élet maga is mintha aprózódnék ebben az országban, ami megint kétarcú jelenség, lehet a gazdagodás, a sokszínűség jele, de másrészt, ha nem is a társadalmi érdektelenség, de kimutathatóan azért a jelentőség csökkenésének a rémképét is fölrajzolja, mert az olvasók száma kétségtelenül, egy-egy folyóirat olvasóinak száma igazolhatóan csökken. Ez az egyik problémakör, ami a jövő szempontjából figyelemreméltó, a másik az, hogy a folyóiratok elméleti tevékenységét végül mégis csak azok a – Kenyeres Zoltán bevezetőben mondott szavával – „erőközpontok” határozzák meg, amelyek az akkumulátorai, a szellemi tartalékai, a szellemi alapjai egy-egy folyóiratnak. Ezeknél az erőközpontoknál, a Jelenkor szerkesztőségéből nézve, amely vidéki folyóirat lévén az erőközpontját nemcsak a saját régiójából meríti, hanem az egész országból (nem a nagyképűség és a nagyratörés okán, hanem létszükségletből, amit a bevezetőben vázoltam), az egyik kedvező tünet, hogy úgy tűnik – ha a szellemi erők négyötöde a felmérések szerint a fővárosra koncentrálódik is – valamiként azért megindul Pécssett is vagy Pécs irányába is a szellemi erőknek valamiféle decentralizációja. Az elmúlt években újraindult bölcsészeti jellegű egyetemi fakultások – vagy egyetemi fokra emelkedett fakultások – talán hosszabb távon (hosszabb távon, hangsúlyozom, a 23-ban Pécsre telepített bölcsészkar mintájára; hadd beszéljek én is vágyakról, mint Bodnár György) meghozhatják a maguk gyümölcsét akkor is, ha a folyóiratok szétaprózódása következtében a magyar irodalmi élet szerkezete – most nem társasági, hanem folyóirat-szerkezete – is a közeljövőben esetleg az egyes vidéki folyóiratok számára az országos hatáskör szempontjából kedvezőtlenebb irányba fejlődik. De van arra némi esély, hogy hosszabb távon viszont a régió szellemi alapja, az erőközpont-jellege növekedni fog. Talán már most is látzik valamiként a folyóiraton – noha maga ez a szellemi köz-

pont még ugyancsak csírájában van; Vekerdi László térképezte, vázolta fel a Jelenkor számára néhány éve a bölcsész jellegű fakultások szellemi erőinek a terveit –, hogy talán Bécsy Tamás, Ormos Mária, Szépe György intézetei a pécsi egyetemen, vagy az Enyedi György nevéhez kapcsolható országos jellegű kutató központ Pécssett ad majd olyan szellemi tartalékot a folyóiratnak, amely összhangban lesz a régebbi erőközpontokkal – amelyek a Jelenkor számára hagyományosan az Irodalomtudományi Intézet 20. századi osztályai, másrészt a budapesti egyetem voltak, és jelenleg is a leghatalmasabb erőközpontok, intézményesített erőközpontok, amelyekben természetesen személyes kapcsolatban vagyunk évtizedek óta a jelenlévőkkel, akik az intézetben, illetve az egyetemen dolgoznak, és nemcsak a jelenlévőkkel, de általában a folyóirat elméleti, kritikai munkájának gerincét adó munkatársakkal. Ilyen szempontból úgy érzem, hogy folyóiratunk jövője, elméleti, kritikai ereje attól függ, hogy egyrészt hogyan alakul ez a regionális jövő, ahol kedvező jelek látszanak, másrészt hogyan ítélniük meg – és itt nem vagyok egészen optimista az utóbbi évek tüneteit tekintve – az Irodalomtudományi Intézet mint az egész országra szétsugárzó szakmai erőközpont jövőjét, továbbá, hogy hogyan alakulhatnak mint erőközpontok például az ország mégiscsak legnagyobb tudományegyetemének, az Eötvös Lóránt Tudományegyetemnek pl. a 20. századi tanszékei, ahol megint csak – én ebben nem vagyok szakember, de ahonnan nézem, úgy látom – részben az erjedésnek, részben a válságnak, de lehet, hogy megint egy kitűnő, nagyszerű reformfolyamatnak a tanúi vagyunk. Azzal búcsúznék ettől a problémakörtől, hogy végül is majd ettől függ, ennek nem a megítélésétől, hanem az alakulásától, nemcsak a szerkesztő boldogsága, hanem az is, hogy az olvasó mit talál a Jelenkor elméleti és kritikai rovataiban.

Bodnár György – Hát amit Szederkényi Ervin elmondott, az bizony nagyon szomorú, de ugyanakkor történetileg is leírható jelenség. Nemcsak az egész irodalmi életben, és ennek a folyóiratnak az életében, hanem olyan, általa nagyon megtisztelően erőközpontoknak nevezett intézményekben is számolni kell ilyen történeti időszakokkal. Az Irodalomtudományi Intézet egy nagyon erőteljes idősebb generációt elvesztett, mert ezek nyugdíjba vonultak, egy másik generáció, sajnálatosan az enyém, majdnem hogy teljesen kipusztult, hiszen B. Nagy Lászlótól Béládi Miklósig többen meghaltak, Kiss Ferenc olyan beteg lett, hogy nem számíthatunk rá, mások eltávoztak az intézetből, többek közt elszívta őket az egyetem, hiszen Kenyeres Zoltán is nálunk dolgozott, Rába György nyugdíjba ment, és még sorolhatnám, egy olyan óriási tehetséganyag került ki az intézetből, amelyet nem tudunk pótolni, és egyetlen lehetőség az, hogy rábizzuk az életre a megoldást, azaz mi-

nél nagyobb számban tehetséges fiatalokat engedünk be az intézetbe. Két nevet máris ki merek mondani, Kulcsár Szabó Ernőét és Angyalosi Gergelyét, de mások is vannak, akik a maguk nézőpontjából, a maguk ismeretanyaga és ízlésvilága szempontjából hasonló értékek, mint az eltávozottak. Csak ezt tudom mondani, tehát van megoldás, de a megoldás nyilvánvalóan olyan új értékeket fog hozni, amelyek különböznek a régi értékektől. Hadd mondjak még két szót, arra, amit Szabó B. István kérdezett, hogy jobb-e a Jelenkor irodalomképe, mint az általános irodalomkép? Amit eddig elmondtunk, abból ez azért nyilvánvalóan következik. Ha egyszer elismertük, hogy a Jelenkor értékegyeztető folyóirat, akkor nyilvánvaló, hogy a magyar irodalom legnagyobb problémáját, az értékek széttartását és olykor fölösleges szembeállítását kikerüli.

Kenyeres Zoltán – Előbb hadd kapcsolódjam Bodnár György iménti szavaihoz. Jobb-e a Jelenkorban közreadott szépirodalom irodalmunk átlagánál? Jobb-e a többi folyóiratnál? Nem jobb. Ilyen. Ilyen a magyar irodalom. Ezt tükrözi a többi folyóirat is, az Alföld, a Tiszatáj és a Forrás éppen úgy, mint az Új Írás és a Kortárs. Abba kellene hagyni a sok panaszkodást, hogy milyen rossz a mai magyar irodalom, mennyivel jobb volt húsz éve, ötven éve, száz éve. Nem rossz és nem is rosszabb. És a panasz sem új: ezt mondták húsz éve, ötven éve és száz évvel ezelőtt is.

Egyetemünket is divat elmarasztalni. Bezzeg húsz éve, ötven éve, száz éve! Pedig ma is tanít jó egynéhány olyan professzor a pesti bölcsészkaron, aki méltó a nagy elődökhöz. De itt nem róluk kell szólnom, hanem a hallgatókról. Őket kell segitenünk mindenáron. Szeretném elmondani, hogy a Jelenkor azok közé a folyóiratok közé tartozik, amelyek mernek kísérletezni fiatalokkal. Szederkényi Ervin még soha nem utasított el, ha fölhívtam figyelmét egy hallgatónkra, pedig Pécs is egyetemi város. A fiatalok iránti bizalom szerkesztői elvei közé tartozik, s azt hiszem, hogy a már említett minőség-érzék és magasrendű értéktisztelet mellett éppen ebben kell keresnünk a Jelenkor friss szellemének titkát.

Szabó B. István – Most a tudományos kutatóhelyek, az intézet és az egyetem oldaláról néztünk egy kicsit – s nem nagyon boldogan, ahogy Szederkényi Ervin mondta – az élő kritikára és az élő irodalom kritikájának a helyzetére. Nagyon fontos kérdés azonban az is, hogy maga az író, a gyakorló író, költő mit kap, vagy mit szeretne kapni a kritikától.

Parti Nagy Lajos – Ha igaz – én annak érzem – amit Kenyeres Zoltán mondtott, hogy a mai magyar szépirodalom jó irodalom, akkor ebben a kritikának is szerepe van, elmondható tehát róla is, hogy

„jó”. Persze, mindez akkor érvényes, ha szépirodalmon magasrendűen megformált szövegeket, nem pedig az esztétikum selyempapírjába így-úgy becsomagolt napi publicisztikát értek, kritikán pedig nem elsősorban politikai kritikát, hanem műbírálatot, nem törlesztést, odadörgölést, hivatalos vagy nemhivatalos, de szentesített csálhatatlanságot. Ezt a kritikát jönnek érzem, kár, ha érthető is, hogy egyre több rangos művelője vonul vissza a „tisztá” tudományba. Inkább a közeg, ami zavart. Az irodalmi is, az olvasói is. Ezt a közeget sokszor a tisztességes, megalapozott vélemény sem érdekli, a kritikus meg, ha úgy érzi, süket füleknek, elkezd gombócosan, motyogva beszélni. Ha meg ilyen, minek figyelni rá . . . Evidens pedig, hogy a jó műkritika, a *vélemény* az író számára nagyon fontos. És van annyi jó műkritikus, hogy nagyobb megbecsülés, szuverenitás mellett el tudnák látni az érdemi irodalom érdemi szemlélését. Nem hiszem, hogy van tisztességes műbírálat, legyen dicsérő, vagy elmarasztaló, amiből az író ne tudna valamit hasznosítani. Nem úgy persze, hogy holnaptól mindent aszerint, vagy dafke, annak ellenére . . . Csak a kritikus ne higgye, hogy most aztán tuttira megmondta az írónak, mit, hogyan és merre menni, az író meg ne higgye, hogy hozzá szó föl nem ér. Csak a bizalomból lehet kiindulni. Hogy egyik fél se blöfföl, egyik se akarja átverni a másikat. Egyásra vannak utalva.

Szabó B. István – Csak annyiban vitatkoznék veled, hogy a politizálás – a jó értelemben vett politizálás – sohasem volt idegen az irodalomkritikától, és nem biztos, hogy ha politikai gondolatmenetet vállal egy kritikus, akkor feltétlenül méltatlanná vagy inadekváttá válik az irodalomhoz. Egy példával is alátámasztanám ezt a nézetemet, hiszen most itt, ahogy beszélgetünk, ez is egyfajta kritikai megnyilvánulás, és nem tudunk a Jelenkor szerkesztéséről, a Jelenkor kritikáiról helyesen beszélni anélkül, hogy a társadalmi reform kérdéséhez ne jussunk, a megújulás kérdéséhez, tehát mindmégannyi politikai kérdéshez. A beszélgetésünk ideje lejárt: azt hiszem összefoglalni való nincs. Talán sikerült kérdőjeleket, kérdő mondatokat föltenni a Jelenkor tapasztalatai kapcsán arról, hogy hogyan, milyen nehéz munkával és milyen tudatos, kitartó és körültekintő munkával lehet méltó egy folyóirat egyrészt a hagyományához, másrészt a címéhez, hiszen ezt a címet, ezt a Jelenkort, ahogy a mai beszélgetés is mutatta, a szerkesztők mindig úgy képzelelik el, hogy a múltból építkeznek, a múlt hagyományaira épít, de folyton a jövőt akarja szolgálni, tehát itt a múlt és a jövő dialektikus egységében valósul meg a „jelenkor”. Nagyon fontos a folyóirat munkája, akkor is, ha valóban érzékelhetőek olyan statisztikai leépülési adatok, amelyekről Szederkényi Ervin beszélt. Azt hiszem, hogy soha nem lehet csak statisztikai számokkal megmutatni egy irodalmi orgánumnak a je-

lentségét. Ismerünk irodalomtörténeti példákat arra, hogy meghatározhatnak évtizedekre menően szellemi mozgalmakat egészen kis példányszámban megjelenő folyóiratok is, ellenben óriás példányszámban megjelent lapok nagyon hamar feledésbe merültek, és nem hagytak mély nyomot az ország szellemi életében és annak alakulásában. Tehát annak ellenére, hogy vannak aggasztó tendenciák, s nem is akarom ezeket felelőtlenül elhessenteni, mert komoly gondok ezek, mégis azzal szeretném zárni ezt a beszélgetést, hogy a Jelenkor szerkesztői annak a nagy jelentőségnek és a felelősségnek a tudatában folytathatják a munkájukat, amely felelősséget és jelentőséget ez a lap 29 év alatt saját magának kivívott.

A Kossuth Klubban lezajlott és a Magyar Rádióban 1986. július 18-án elhangzott beszélgetés átdolgozott változata. Felelős szerkesztő: Dorogi Zsigmond.

- (1) Kovács Péter 356-345 160-160* *személyes: a rádióval, a folyóirattal, a politikával*
- szemléltetés az *1940-40-40* *1940-40-40*
 - a szemléltetés [Magyar Európában]
 - Személy?
 - Lejártak szemléltetés [Velemény] [Erdély]
 - Lejártak szemléltetés* - A szemléltetés szemléltetés szemléltetés
 - *Lejártak szemléltetés* szemléltetés szemléltetés szemléltetés?
- (2) Ratz *Lejártak szemléltetés* *Lejártak szemléltetés* *Lejártak szemléltetés* *Lejártak szemléltetés*
- (3) Simonffy András 864-417 *Lejártak szemléltetés* *Lejártak szemléltetés* *Lejártak szemléltetés* *Lejártak szemléltetés*
- (4) Bélaich Miklós 162-116
- *Lejártak szemléltetés* szemléltetés? *Lejártak szemléltetés* szemléltetés?
 - *Lejártak szemléltetés* szemléltetés, Bélaich szemléltetés
- (7) Mészáros Pál (667-271=)

Sugárzik

Asztráltest sugárzik a Túlpartról

*A szerkesztői szoba tárva-nyitva
kimúlt fekete bogár a süket telefon
ma nem jön be a szerkesztő úr
nyilván valami személyes dolga akadt
eleget gyürközött mások gondja-bajával
nyugtalan álmában is telefonált
hagyomány és modernség
értékmegőrző egyensúlyát
elkötelezett strázsaként vigyázta*

*Űristen mi mindenre futotta
osváternőien-várkonyinándoros
szederkényiervinségéből*

*Csak saját sebei mérgeáltak el
csak egyéni ügyrendjének eligazításához
nem volt érkezése
csak föladta sokegyéb-önmagát
hogy tető alá kerüljön a Hajlék
melyet irigy üdö sem tűz el nem bonthat*

Holnap se jön be holnapután se

*A szerkesztői szoba tárva-nyitva
kimúlt fekete bogár a süket telefon
bénító perceinket
kibírhatatlan csönd morzsolgatja
keserves némaságunkba belekondul
Pilinszky Rekviemje*

Asztráltest sugárzik a Túlpartról

Kedves Évin -

a megfettelt évről
erőteljesen lassabb portá utána, mint
ahogy mindkettő tenvertől. De te-
dől, hogy az van - a közelműnyed és
es az egész nem-igaz világot, megfettelt
évre levélke tudom, mit gondoljál...
Talán drága éppolyanok rajtát ismét töl-
het...

Harcot, hogy egy feldőlőhöz és a
tenvertől - a feldőlőhöz és a te-
rei vándor - mint általában más
szépség megajándékozása. Csak a megé-
szített szél megérint, megajándékozása,
hogy a portáján az éppolyan csomag
mellékel...

Harcot időben befelé is, mint
is - his a vándorok az éppolyan is -
kéri.

Ölel An.

Pannon töredék

(regényrészlet)

Meggéssett kézirat Szederkényi Ervinnek

Tompos Anna ónagyanánk világszép törpe termetű asszony volt. A spanyol udvar gyermek felnőtteire, felnőtt gyermekeire emlékeztetett, a különböző Lujzákra, Izabellákra, Krisztinákra, bár hiányzott belőle a Habsburg-latin frigy torz törékenysége, az aszimmetriára való hajlam. Nem volt bájosan golyvás nyaka, sem megindítóan bandzsító, rejtett perverziókkal kecsegtető düllelt szeme. Egyszerűen kicsi volt és az is maradt haláláig, a törpeségnek azon a határán, ami minden pillanatban zavarba hoz, mégis el tudja feledtetni magát. Hatalmas egészség sugárzott róla, minden porcikájáról szenvedély és erotika. Csupán más volt ez, mint ahogy Bécsben, Madridban ismerhették az ilyesmit. Pannóniában minden másképp bomlott ki, másképp hamvadt el. Itt csakugyan kicsi volt minden, jószerivel törpe, legfőképpen az ország, bár ravasz tükrökkel ezen még lehetett segíteni. Onagyanánk megvetette a talmi tükröket, azt gondolta, a fátum anélkül is teszi a magáét. S végre is lássuk, mit akar. Szemvágása úgy hatott, mint két naptól szétnyílt szíromlevél. Ez a híres szempillarés, az ártatlan barna pillantás még törpe termeténél is figyelemreméltóbb kihívásként hatott, mégis volt benne annyi erély, hogy dsidáskapitányként pillantson vele, ha fegyvelmezni kellett a háznépét. Hiszen mit nem fenyeget az örökös bomlás. S eleget meg is éltek együtt meg külön, amitől a lélek nől naggyá.

Hetven elmúlt már és az ötödik gyermekét temette el a hét közül, mikor ilyen sorokat írhatott a ferrarai barátnőjének, aki csitri korokban náluk időzött egy nyáron az écsi családi kúriában –

„*Szerelmes drága Szentem!*

Az Isten, amim volt, most a tűz által majdnem mindent elvett. Így lettem, ami még nem voltam, Néki tetsző szegény. De ez sem volt elég, akkor hajtott ránk a nagy marha dög. Amit a tűz nem vihetett el, vitte a vész. Három jó fejőstehenem pusztult el esztendő óta. Hívatlanul a Cholera is beköszöntött és többeket megemésztett közülünk. Drága jó Paulámat is követelte. Veres márványból faragtattam neki emléket, hogy tanítsa pirulásra a Sorsot, akit én olyan szeszélyesnek hiszek, mint a Mi Urunkat. Csakhogy az Úr kegyes és igazságos, a Sors meg sunyi végrehajtó. Most vénségemre kezdem sejteni pogányul, hogy nem lehet édes testvére a Mi Urunknak. Lásd, *szerelmes drága Barátnóm*, minden azon van, hogy a siralom völgyében lakjunk, legyen sirás a napunk és már a földön büntetessünk. A Sors vagdalkozik, Mi Urunk meg hallgat. Jaj, ki érti ezt? De azért mégse féltsd a *te pici hercegnődet*, a rettenetes-

segek között is kilopjuk magunknak a szép kéjvigalmakat a romok alól és a Te értő kebledre helyezzük. Így képzeld hát magad elé a halálraítélt napok pergesét a Sió lapályán, ahol azóta is ugyanúgy . . .”

Kései filológusként tudjuk, hogy már a nagy Marc Aurel is szívesen időzött errefelé az utolsó éveiben, mikor a sztoa bölcs kiméretlenségével hadakozott a békétlenkedő markomannokkal, hermundurokkal, sarmatákkal. Közben, a békésebb napokon, hatalmas sétákat tett a mocsári fűzzel, vadvirágokkal ájulásig borított réteken, ahol hajnalban és alkonyatkor füstfinom pára gözölgött. Itt készítette görög följegyzéseit bölcséleti önvallomásához, melyet *Eiszheauton* néven emlegetnek majd – mint az ezüst latin főhajtását az arany görög előtt. Ónagyanánk főhajtása egészen más természetű volt, mégse gondolhatjuk, hogy kevésbé időtálló. Levelei bájos ügyetlenséggel olaszul íródtak, a megszólítások és becézések kivétel nélkül magyarul. Nem ok nélkül. S az sem volt véletlen, hogy olyan bizsergető szavak voltak ezek. Isten csodás kézzel nyúlt a törékeny barátnőhöz. Kecses volt és hüvös, mint a halványan erezett alabástrom, mégse bizonyult bevehetetlennek. Türelem kellett hozzá, hosszan és érzéssel jó helyen simogatni, két tenyér közé szorítani, s akkor egyszerre átsütött arcán a forróság. A két gyereklány nem szűkölködött képzelőerőben. A méhesben, a roskadásig megtermékenyített gyümölcsfák alatt olyan inyenc játékokat eszeltek ki, amire az elkövetkező hosszú évtizedekben is gyönyörűséggel lehetett visszaemlékezni. Már ekkor megmutatkozott, hogy Ónagyanánk másíthatatlanul kicsi lesz, Cornelia meg nyúlánk. S ez szinte még kíváncsibbá tette őket, hogy minden rést, hajlatot megcsodáljanak egymáson, a völgyek és dombok panorámáját, a meztelenségüket pettyező lombárnyékot. Idilljük nemcsak kivételes bájjal virágzott ki, de kinyomozhatatlan illatot is árasztott, a cimpájukba fúrt intim lyukacskától a talpuk hajlatáig. S még finnyás elégedettséget is érezhettek, hogy nem fiúk. Nem mintha eleve elhatárolták volna magukat tőlük, ilyesmire szó sem volt, csupán volt már tapasztalatuk, amiben nehéz lett volna megingatni őket. Ez a nyár megerősítette a tikkadt gyanút, hogy az ő idilljüket szentségtörés volna összehasonlítani a fiúkéval, akik hasonló esetben olyasmibe gabalyodnának bele, amiről azonnal lerí, hogy közönséges utánzat s nélkülöz minden önálló képzeletet. És még a legodaadóbb igyekezet sem mentheti meg a bumfordi humorosságtól. Pusztán mert van *alkalmatosságuk* hozzá? Elég volt csupán elképzelni az ilyen disznólkodást s szinte kigyöngyözött belőlük a nevetés. És hogy mennyivel természetesebb, amikor ők szédülnek bele egymás testének más-más egyformaságába! Persze azért megesett, hogy maguk is kikacagták a halálos komolykodást, ahogy szorgoskodtak egymáson (mintha legalább is gyönyörűséggel terhes kockázata, tétje is lehetne a játékaiknak . . .) – ám akkor is, az ő esetük más. Kérdés viszont, hogy mit szóltak volna az északafrikai Leandro és Amália klasszikusan intim történetéhez, melyről másfél száz év múlva olvashattak volna lebilincselően egyszerű tudósítást. A legendás testvérpárról, akiket a kinőtt gyermekszobájukban perzselt meg a sirokkó, birkózás közben, éjszaka, mikor Leandrónak sikerült Amáliát alsószoknyástól megragadnia hátulról és az ágyhoz vinni, miközben keze a mellén talált helyet, fara a térdén táncolt, mintha tényleg haragudna rá, pedig csak dühöngve egymás száját keresték. Gyaníthatjuk, hogy Ónagyanánk és Cornelia elborzadtak volna a testvérpár bűnös merészségétől. Pedig hát éppen Amália és Leandro voltak azok, akikről olyasmit lehet mondani, hogy a szenvedély

elsőprő természetessége ajándékozta meg őket az elrugaszkodás további természetességével. Úgy emelkednek fölül a dolgok véletlenjén, hogy a lehető legegészségesebben varázslódtak egymás számára csábító és ismerős idegenné. És Istentől rendelt módon tétje, kockázata is lehetett a gyönyörűségüknek, egy angyalian szép, csenevész fiúcska, aki ugyan korán elpusztult – de ez bárkivel megesehet, Corneliát és Ónaganyánkat mindenesetre elismerés illeti a hamvas talentumért, hogy már csitri korukban ilyen árnyalatos vélekedésekre voltak képesek a vonzások és taszítások titkosabb ügyeiben. Talán tanulságul is, hogy még azt is sóvárogva szeressük a nőkben, ahogy ők tudják szeretni egymást lenyűgöző rendhagyással . . . ?

Ki tudja.

Az igazi rendhagyás mégsem ez. Sokkal inkább az, hogy Ónaganyánk és Cornelia a csodás nyár után soha többé nem találkoztak, noha mindketten matróna kort értek meg, Ónaganyánk kilencvennégy évet, Cornelia nyolcvanötöt. Háromnegyed századon keresztül csak a lassú és húséges posta állt rendelkezésükre, hogy a valóságosnál is zezugosabbra építsék az emlékek házát, az écsi és a ferrarai mindennapok labirintusát, melyet a levelek olyan lakályossá tettek az évek során, mintha kézenfogva andalogtak volna ott, ahol soha nem jártak. A temérdek idő alatt számtalan rajzot, árnykép kivágatot, meghatóan maszatos akvarellt küldözgettek egymásnak, képeket magukról, a gyerekekről, a szűkebb és tágabb család tagjairól, a társaság és közélet különceiről, hírességeiről. S persze a szobájukról, kedvenc tárgyaikról és a tájról, ahová az agyongyűrt ágyukból kiláttak.

A gyarapodó képcsarnokot nem csupán elfogult szeretettel válogatták össze – a finoman mérgezett irónia sem hiányzott belőle. S a dolgok alaposabb ismeretében ez végre is érthető. Hiába volt mindkettőjüknek kijelölt családja, otthona, hazája, gondja, okosan elmagyarázott kötelessége és felelőssége – mindez nem számított. Halálukig tudták, hogy van egy rét – talán a Sió és a Kapos kanyarulatában – ahol csak ők futnak, maguk előtt hajtván a vöröshátú szöcskéket. És hogy ez bizonyosan túl van mindazon, amit szerelemnek, barátságának próbálunk nevezni. Mintha sokkal távolibbra mertek volna emlékezni, mint amire élő mivoltunkban illetékességünk lehet. Volt merszük bevallani, hogy élünk egy életet, de folyton egy másikban is otthon lehetnénk, akár tudunk róla, akár nem, s hogy ez olyan érzés, mely nem ismer határokat, nyelveket, tisztas köteléket, csak elragadtatást, hogy az élet él. S közben a titok mégis az, hogy átforrósodott öklünk csak egyetlen egy hónalj bozontjában tud a megsemmisülésig elnyugodni. Mitől persze a zűrzavar még áttekinthetlenebb. Bármikor ártatlan lehet a bűn? megszentelődik a hűtlenség? megszentelődik a rendhagyás? Ónaganyánk huszonhét éves (és éppen megszüli az ötödik gyermekét, a csillagszemű Krisztinát, miután már huszonegyévesen el kell temetnie Corneliát, a másfél éves *hasonmás* tüneményt, akiről szerette azt álmodni, hogy azon a nem fakuló nyáron fogant meg a méhesben, Isten kivételes kegyelméből, csupán a készülődése tartott soká – bizonyára a literszám fogyasztott rozmarin teától, amire Cornelia elutazása után kapott rá gyermekes reménykedéssel, hogy így próbálja csitítani bánatos szomjúhozását) – huszonhét éves és még mindig ilyen hullámzások között volt boldog és fáradhatatlan.

„Igen – vagon bennem édes kínzás sok, ki ismerheti ezt. Károlyom fe-

jébe csak ekével lehet szántani érzékeny gondolatokat, de ő megvan ennyivel is. A szálfá Bikádiakban tágas a tér, hogy a fontos elférjen bennük, csak aztán meg is kell keresni bennük azt a kicsi fontosat. Persze tudom, ez a rend és én vagyok rendetlen. Csakhát – én magam is mindenestől kicsi vagyok és szeretném hinni, hogy az Úr kedvezéséből fontos is. Hála Néki, hogy így történhetett. Viselem boldogan, mert tapasztalatom, hogy okos rendelés ez, érteni nem mindenki elméjének való. A felfúvódott dinnye meg tök lódul neki a világnak, mintha bizton betölthetné. Csupán mivégre hogyan. Végül lötytedten reped szét, sose ráncosodik cukrossá, mint a meggy. Nézem a távol csillagokat sokszor és a temérdek vakondtúrást, perpatvarokat, hóbortos álmokat. Ő, nem. Időből, földből, gyönyörűségből csak azt, ami akkor is szüret, mikor már megromlottak a vizek, penészedik a levegő, a csatákat elvesztettük, a forradalmakat leverték. Vagy te meg én is porlunk már, Drágám. De aztán hogy tud szállani az a por! – messze a kokárdás, csókviharos ketrececskék fölött, ahová bezárjuk magunkat. Ha bösz családom hallaná a philosophiámat, rémülne, hogy hamissággal keretezem a mi szép écsi múlandóságunkat – pedig dehogy színelek. Nem is tudom, ki lehetne méltóbb érettük szolgálni, ha nem én – mi is lenne velük másképp. Isten bocsássa meg, de így hiszem. Mert mi ketten mást is tudunk, *szerelmes Barátnőm!* A képzelmenyek csodái és a visszatérhetetlen nem arr valók, amire a jámborok használják. Nem öltözet az, hanem ékeség és fűszer. Mondhatnám ezt politikus uraiméknak is, akik folyton rosszkor lihegnek. Pedig kell ám azért lihegni is tudni – ha kell! Pici tüdővel is nagyot! Oh, de megyek már ágyamba, mert elfog a bizsergés és mindjárt mindenre vágyom. Szegény kis honom! Corneliám! – meg az a sok cibálnivaló férfinépség, mennyi bajom lesz még velük . . . Szép csillagszemű bogaram itt szuszog az író asztalkám mellett – ládd, az élet nem akar meghalni. Mi sem. Tegyük hát a dolgunkat, jó éjszakát . . .”

Az efféle gondolatok gyakran felbukkantak Ónagyanánk leveleiben és örök veszteség, hogy nem írt naplót is, nem füzte fonálra a napok morzsáit. Eltékozolt gazdagság, amit nem tudhatunk róla s ez már így is marad. Temetünk, exhumálunk, temetünk, valami mindig lefoszlik, elrohad s csupán az a vigasz, hogy nem fogynak a temetők. És hogy mindig akad egy-két postajárat, amelyik elkerüli a mézárosok és cenzorok utcáját.

A tűzvész emlegető levél például 1830 nyarán íródott, mikor nemcsak a kúria hátsó traktusa égett le, de további gondként az ispán felesége is négyes ikreket szült, akik csak úgy maradhattak életben, ha az úriszék két leányanyát bitó helyett az ő táplálásukra rendel ki. Bűnük nem volt kicsi, csecsemőjüket megfojtották, tejük viszont annyi volt, hogy a nedvesség holdudvart rajzolt a rékljükre. Ónagyanánk járta ki a kegyelmet. A levélbe szokás szerint egy rajzocska is került, mely ezúttal Siraki Péter vonásait örököltette meg, aki épp aznap toppant be váratlanul a ponyvatetős homokfutóján. Mint mindig, tömény illatfelhővel árasztotta el a fogadósobát, mikor belépett. Cserébe közvetlenül Pest-Budáról hozta a legfrissebb híreket, szórlapokat, köztük Madame Mollerét. A hölgy Bécsből érkezett és újdonságai a *Hét választófejedelem* egyik szobájában álltak a közönség rendelkezésére – Montecuccoli-féle szaplótelenítő víz, fogfájást mulasztó angol fogpor, spanyol fekete tafota, mely elállítja a vágott seb vérzését, Sal de Vinaigre ájulás esetére . . . Persze mosoly. Ónagya-

nyánk két ujjá közé fogta a szórlapot, tölcserít formált belőle, beletutult s csak azután jegyezte meg – „Amice Pietro, az én szakácsnőm, ha ott vagyok mellette és magam csinálom, olyan szulcokot készít – ne mondjam kocsonyát – hogy a halott föltámad tőle kis időre, de csak holdtölte után. Sömör ellen kiváló.”

Ez a külön rokon hihetetlenül sápadt arcú férfi volt, hihetetlenül fekete hajjal, aki gondosan ügyelt, hogy vidéki útjain is hihetetlenül fehér maradjon a karcsúsított kabátja, nadrágja. A hangja ugyanakkor nyájas és falsetto, melyből a mellhangok teljesen hiányoztak, csak a fisztula akrobatikája művelt percről percre csodát, mint a gyermekkórusok karikásszemű szólistáinál.

Harminchat éve – amikor Martinovics apát úr látványosan és a legnagyobb titokban (ahogy a jó hungarusok összeesküdni szoktak) Istentől a forradalomhoz pártolt át – az ifjú Sirakit úgy tartották számon a „jacobita klúboság” egyik gyűhelyén, mint aki több nagyságrenddel hevesebben tud lelkesedni a nők lövészárk-kabátjának meghonosításáért (trench coat), mint a jobbagyság meghonosításáért. Illatozva most is a szokott helyén ült, a fogadószoza ablak felőli oldalán. Itt az oldalfényben kevésbé volt feltűnő, hogy már nemcsak a sikk kedvéért tikkel. Vele szemben trónolt Ónagyanyánk. Legendás őszünket saját szemünkkel kell látnunk otthonában, hogy hamisság nélkül bontakozhassék ki minden rejtett vonás, az idő természetrajza, a csillagokkal kiverett pannon ég és az az egyszerű csoda, hogy nem vagyunk egyformák. Bükkfarönkből kifaragott „foteljét” idős korában sem béleltette ki párnákkal, csupán egy számolyszéket rakatott eléje, hogy könnyebben tudjon rácsúszni az öblös ülőkére. A fogadó ékességét, a méteres falakba vágott ablakpárkányt diszkrétén sokkal alacsonyabbra tervezték a szokásosnál. Úgy hatott, mint egy hosszan elnyúló asztal, kimeríthetetlen rakodóhely, virágok télikertje, különleges kövek, csigák, csontok kiállítása, archaikus fémcsonkok, ismeretlen szilánkok házi múzeuma, melyeket a Sió az ártérre sodort és az ekék napfényre dobtak – amit ez a kozmopolita és szajha föld kiöklendezett magából. Így lett időtlen köznapok mércéje ez a párkány, már csak azért is, mert Ónagyanyánk éppen fölérte a támaszkodó könyökével. Legszívesebben innét hordozta végig pillantását a termékeny lapályon, ahol az első Tompos 1672-ben megvetette a lábát.

Jelentős év.

Az oszmánok ekkor foglalják el Podoliát Lengyelországtól és még sejtelmük sincs, hogy ezzel az ünnepeelt hódítással éppen az összeomlásuk előestéjén érik el birodalmuk legnagyobb kiterjedését.

Egy ilyen észrevétel nehezen különböztethető meg a példabeszédtől – de hát csakugyan ez volt az a nyár, mikor a Tomposok csillaga is odahajózott a később mérhetetlen terebélyesre duzzadt család barbár kezdeménye fölé. A birtoklást meghirdető háncsolt karó helyén akkoriban még zombék volt, kérészvirágok örökkévalósága, szárcsák tízezrei és arisztokratikus szárnyasutazók, akik távoli égaljak fűszeres eseményeit tárgyalták nyáron át. Aztán a zombékot le kellett csapolni, fel kellett tölteni. A felhordott földet fonott sövényvel kellett megerősíteni. Az épületféleség, melyet először vett körbe döngölt falú palánk, inkább kőomladékra emlékeztetett, s mintha a viszontagságok vájtak volna rajta ajtót, ablakot. Végül az egészet vakító fehérre meszelték az ápolatlan vadonban. Ezt az első otthont a hold ugyanolyan külön élő-

lényként rajzolta bele a millió törmelék sötétből összegyúrt ártéri feketeségbe, ahogy a mocsárból felbukkanó fehér mének tudnak világítani éjszaka.

Nyolcvanhárom esztendő múlva – mikor Ónagyanánk született – ismét példabeszédes idők jártak. Ezúttal a lengyelek nem tudhatták még, hogy rövid tizenhét év múlva Ausztria birtokba veszi Galíciát, Vitebszk és Mohilow körzetét, a poroszok meg a tengerparti területet Gdańsk nélkül – mire majd a lengyelek se tehetnek mást, méltósággal elnézik az ország egyötödének elcsatolását és elkezdik újra a bizakodást.

Mintha a történelemben se lehetne másképp, mint a szerelemben, csak rabolt csók van, valaki mindig sír.

Lehet, hogy épp Pannonia lesz a következő kiszemelt?

De ki gondolt volna ilyen józan lázálmokra Écsen, mikor ott épp másról volt szó. Tervekről és második honalapításról, kőművesek bontották a régit, rakták az újat, szegkovácsok csattogtak, mint Marc Aurel legionáriusai a portyák előtt, hogy korszerűtlen törzseket vezessenek be dárdáikkal a műveltebb rabság csarnokába, mely ugyancsak szét fog mállani. Az isten háta mögötti birtok zsongott a jövőt építő munkától, bővítették az egykori traktusokat s kezdte megkapni a kúria azt a végleges formáját, amilyennek utoljára látjuk majd az Olvasóval együtt, mikor Ónagyanánk végleges búcsút int a világnak, az aradi tizenhárom dicsőséges felakasztását követő hetedik napon. Mindenestre szép elgondolás volt, hogy a kőművesek, ácsok, szegkovácsok munkáját hagyták egybeesni Ónagyanánk születésével. Több napos szülés volt. A mesteremberek alig egy hete vonultak el a birtokról s a levegőből még nem fúvódott ki az építkezési anyagok, hordalékok, háncsolatok szaga, a keverő gödrök hirtelen céltalansággal ásítottak, mint a kitakarított sírvermek, bizakodva, hogy nem temetik be őket, hanem egészséges burgonyát, teli hordókat helyeznek el bennük – feledtetve, hogy milyen rendetlenségből, mocsokból épül az ígéretes holnap.

A könnyeket mély éjszakába ásták el.

Értő szem számára Ónagyanánkon már hónapos korában is látszódni mutatkozott, hogy rendkívüli rendhagyás lesz. Míves kis csontfaragványként hatott Károly úr tenyerén, aki az édesapja volt. Édesanyja, tolnabalomvásári Ábrányi Appolónia nehezen ébredt új életre a gyermekágyi lázból s utána hetekig hevert a kúria elcsöndesült kertjében. A méhes akkor is zsongott már s a herék makacs monotonáival ajánlották fel életüket az örök királynőnek. Hevert a lombárnyékban, ahol könnyű kis mama ruháját pontosan úgy pettyezték a levelek közt beszökő fények, mint tizenhárom év múlva Ónagyanánk és Cornelia választékos meztelenségét – *nudité elegante*, ahogy a pesti Dunapart kávéházaiban mondták volna. És már akkor elképzelte a babaházat, melyet Hajvanics házi ácsukkal fog kitervelni, a méreteket és stílust, hogy Annácska kedvére tipeghessen benne . . . Aztán ez is veszteséglistára került, egy másik tüzeset a babaházat is megette. A fájdalmas az volt, hogy *gyönyörűen* égett le. Úgy világított az idők kútjában, mint az örökmécs. Ámbár ez, ha meggondoljuk, már nem csupán fájdalom. Ónagyanánk emlékezete tele volt ilyen örökméccsel és hinni lehetett neki, mikor azt hajtogatta, hogy még a pusztulástól is el tud bővülni, mert semmi nincs, ami hatalmasabban igazolná az életet. Az örökmécsben az élet olaja ég, a pusztulás csak amolyan beosztott ispán, akire a vetésforgót rábizzák.

Az alkony hangulatától elsodortatva a vendég váratlanul könnyezni kezdett. Ez a pillanat az, mikor az emlékek még nem ébrednek fel, csak nyújtóznak egyet. A bútorokon finom permetárnyék, mely a körvonalukat bizonytalanná teszi, csupán egy-egy dísz tárgyon csillan föl valami régi csonttörés. A legkisebb mozdulat is megfoghatatlanul puha és érzéki közegbe ütközik ilyenkor, s erre a legkülönbözőbb módon lehet válaszolni. Siraki Péterre nemcsak az önsajnálat teledgett rá, mint egy borús madár, hanem a felismerés is, hogy gondosan ápolt hazugságait hiába szenvedte meg annyi gyönyörrel egy életen át, az erejük szemmel láthatóan gyengül s talán ideje volna a halálra is gondolni, amikor más kilátásokra lehet felkészülni, mint amilyenekkel Tersch úr küszködik Pásztón. És ez különös, nagyon különös.

Ónagyanánkban viszont épp ez ébresztette föl a soha nem alvó ördögöt és még veszedelmesebben megértő pillantást vetett a fisztula hangú sógorra.

Amice Pietro – mondta mélyebbik hangján, melynek zengését akkor engedélyezte magának, mikor a politicum theatrum felindulásai szóba kerültek –, hírlík mifelénk is, hogy tizenhárom évi szünet után csakugyan megkezdí működését az országgyűlés. Tizenhárom év sötétség . . . De már látja a lelki szemem, hogy most minden megváltozik. A Siraki nevet pántlikával odakötik a nemzeti üstökös farkához! Jósoljak? – hajolt közelebb az elképedt sógorhoz, mint egy boszorkányosan ifjú matróna. – Kicsi idő és a Sió vörös lesz. Vér leend a fehér gyolcson, amice! A Baranya dülőben már próbálgatja a rét, hogy milyen az aszály. Hallott már olyat, hogy itzével mérik a verejtéket? De mondja csak, Pietro, igaz, hogy a nagy gróf meg a szép ügyvéd veszik kezükbe a reformok gyeplőjét? Hiszen így volna jó, csak úgy ne járjunk megint, hogy rakjuk a szép fejünket, a magas udvar meg nyisszent az ollóval. De nem mondok semmit. Még egy pápát is megcsálnak, pedig az csalhatatlan s a végén még az is kiderül, hogy a szoknyája alól a saját fattyai fújják a vörösretek trombitát . . . Szent Borbála – csak érném meg azt az elkésett forradalmat, amiről az apát úr mesélt, és amiről Kigyelmed olyan parfümös nagyvonalúsággal megfélekedzett! Mert mihez kellene olló, ha egyszer nincs gyapjú?! Meghívottnak lenni a bolondok estélyére? Vagy éppenséggel répamag fölött polemizálni és bejelenteni Ófelsége leghívebb oppozícióját?! Vagy mondjam Kigyelmednek, hogy most aztán föl a parlamenti barikádokra – egy Sirakinak ott a helye! Ha másért nem, mert ott vár az örök feledékenység emlékezete – mondjam ezt Kigyelmednek?

Az ilyen ördögmezszállta pillanatokban Ónagyanánkból több ártatlanság sugárzott, mint egy első áldozóból. A sógor viszont olyan döbbenet kövült hozzá a székéhez, mint akiben egy egész stratégiai építmény omlott össze. Mikor egy órával ezelőtt kényelmesen elhelyezkedett a fogadóban és gondosan a bal lábát vetette át a jobb lábán, lévén egészségügyi rögeszméje, hogy heréinek ez a pozitúra az előnyösebb – az építmény még állt. És most lukas lett, mint a szita. Úgy érezte, a talaj kicsúszik a lába alól, pedig mindent elkövetett, hogy fővárosi bennfentessége bizalmat keltsen és hihetővé tegye, hogy csak átmeneti malórról van szó. De még odáig sem jutott el, hogy akár megpendítse a jövetele célját – azt ugyanis, hogy miképp lehetne a pásztói birtokára jelzálogkölcsonst szerezni s ehhez mindenekelőtt az écsi rokonság fizető hajlandóságát megnyerni. E helyett hagyta magát elsodortatni az alkony hangulatától, noha sejtette, hogy a fulmináns ékesszólás ki fog törni Ónagyanánkból. Mint ahogy történt is: kéretett egy újabb öntet rozmaring teát s közben nem

vette le szemét a vendégeről, mind csak nézte mosolyogva és teljességgel kiszámíthatatlannak látszott, hogy mikor lazít a pórázon.

A malőr azonban nem volt átmeneti. Siraki Péter anyagi helyzete évtizedek múlva sem mutatott vigasztalóbb képet, mint a „jacobita klúbosság” idején. És már akkor is egy szerepben tetszelgett inkább, melyet a légyottok éjszakáin izgalmas ködképekbe lehetett csomagolni. Rájött ugyanis, hogy a „klúbosság” körül terjengő titokzatosság mással nem pótolható csáberővel hat nőkre és férfiakra egyaránt. Ő pedig soha egy pillanatig nem tudott végleges döntésre jutni, hogy melyik nemhez vonzódjon inkább – noha azért túlzás volna képességeit az etruszk Ursuséval összehasonlítani, akit a halhatatlan Janus Pannoniusunk is megörökített a ferrarai diákévei alatt – *Hogyha elébe kerül nyáréjt egy lány valamerre, egyvégtébe kilenc fordulatot lezavar. Vagy ha fiút lel, s már hét fart széttúrt a dorongja, az sincs ellene, hogy rajta tegyék ugyanazt . . .* (Csorba Győző fordítása.) A sógor mindenesetre közel hatvanévesen is rapszodikusán váltogatta a szerelmeit, akár egy Lord God vagy egy Európa keleti végeire száműzött telhetetlen inyenc *avec chic parisien*. Csupán ez sem egyértelmű. Az igazság inkább az, hogy ha nő karjában feküdt, mindig újra zavarba jött a másfajta dombok és ligetek útvesztőjében, mint a balga vadász, aki vagy a vadat vagy a puskáját nem találja. Ha meg férfit simogatót, az ismerős táj zavarta meg s szinte még a szemének sem hitt, hogy a vad az orra előtt csapja föl a fülét. Így egyik tájból sóvárgott át a másikba és férfiúi potenciájának bizonyára ez az ide-oda volt a legnagyobb teljesítménye, a sorszerű útközbeniség. Látszatra úgy tűnhetett, hogy az örök kuruc hasonmása, aki már se töröknek, se oroszoknak nem hihet; s hogy netán csecsemőkora óta hajlik a fantasztá impotenciára, ily módon maga előtt sem világosodott meg soha. Ám ez sem volt ilyen egyértelmű. Valójában az önteltségig elégedetten hajókázott a lehetséges pártok között s hihette, hogy nincs nála nagyobb mester – mert őt nem lehet becsapni, olcsón kifizetni! Ha pedig majd ő fizet, az is lesz akkora forradalom, mint a durrogó programjaikkal háló politikusoké. S bármennyire is hihetetlen, a társaság exkluzív finomságok iránt fogékony tagjai – akik főképp a Belvárosban, a Barátok terén vagy a Zöldkert utca környékén igyekeztek lakást bérelni maguknak – csakugyan úgy tekintettek az illatos agglegényre, mint aki valamennyiüknél többet tud és többet tartogat a selyemmel bélelt nadrágzsebében.

Boldog Siraki Péter! – vélték sokan.

Hát még ha sejtették volna, hogy barátjuk – miközben Écs felé poroszkált a telivér napsütésben – még azt is komolyan latolgatta fojtogató pénzzavarában (a kölcsön érdekében), hogy diszkrét felderítő útra induljon a még mindig elképesztően ruganyos matróna szoknyája körül. Végre is mi az a hetvennégy év, mikor még húsz évig is élélhet egy ilyen elbűvölő isten kegyeltje!

Bárhogy történt is, borús ég vetett árnyékot a sógor kedélyvilágára. Ha az écsi kirándulás nem jár eredménnyel – röpködtek motolla gyorsasággal a gondolatai – pest-budai aranyélete nemcsak hogy ezüstté devalválódik, de bronz futtatásra is alig telik, hogy a szegyeteljes repedéseket elkendőzze. A pásztói pénzzámadások mellől, melyeket a teendőikkel megbízott Tersch úr küldözgetett neki, újabban sose maradt el a kétségbeejtően szakszerű kísérőlevél. Úgy félt ezektől a levelektől, mint a tükörtől, mikor még nem bújt bele a hosszú hálóingébe. „Tessen figyelmeznem rá, hogy az elhanyagolt viszonyok miatt szerény mértékű gazdaságot folytatunk és még ez a vállalat sincs kellően

meggondolva. Itt egészen más viszonyok vannak, mint Écsen. Ott mindig friss irtások, itt kicsigázott földek. Azonkívül nálunk 6000 forint cautiót kell lenni, mind kölcsönpenzen. Mikor a búza pozsonyi mérőkénti ára 1 forint 24, csak körültekintve vihetjük a gazdaságot. Ezért gondoljuk, hogy a summa fősúlya a biztos gyapjújövedelemben rejlene, dacára, hogy a gyapjú bécsi mászája csak 75 forint. Csak hát mi nem dönthetünk a magunk kobakjára." Siraki Péter idegességében ilyenkor rántotta le a divatos álhaját, melyet mézszagú ragacs-pöttyökkel ragasztott a pörsenéses fejbőréhez, hogy az éjszakai strapák esetén se hagyja cserben. Az ilyen számokba búvólt rejtvények úgy loholtak utána, mint a kopók s már kora reggel belegázoltak a kedvenc pomarácns italába. Most az történt vele, hogy már a pöttöm szoknyához fűzött reményeit is szégyellnivalónak érezte. Mintha hirtelen kattanással kiesett volna a szerepből, melynek a tévősvénye egyszerre visszakanyarodott a múltba, mint a fonál, melyről lesodródtak a hamis gyöngyök. Ez a minden ízében ellentmondásos férfiú ugyanis egyáltalán nem volt híjával a nemesebb érzékenységnek. A váratlan sérülésektől és lelepleződésektől azonban olyan halálos patológiával rettegett, hogy kénytelen volt kitalálni a „boldog Siraki Pétert”, akit a társaság és rokonság ismert.

S most, a rájuk ereszkedő csendben, tőle szokatlan szükszavúsággal a páratlan kilátást kezdte dicsérni, hogy leplezze az újabb elérzékenyedését.

Aztán mennyi pénzes hiánya van Kigyelmednek? – szakította félbe Ónagyanánk halk teakavargatás közben.

A sógor meghatottan szótlanodott el.

Tízezer – motyogta, és lehajtotta a fejét.

A fele is elég lesz – bólogatott vigasztaló mosollyal Ónagyanánk és szemével odaintett az ajtóban ülő vén kiscselédnek, hogy húzza meg az ajtóoszlop mögé rejtett zsineget. A ravasz görgőkön tovább vezetett zsinog – mintha csak ugyan magát működtetné – hirtelen sarkig nyitotta szét a félig középre engedett ablakfüggönyt. A gyanútlan vendég úgy érezhette, hogy két bársonyos denevérszárny mozdul meg a szobában és halk surrogással szétsöpri a félhomályt. Az ilyen meghökkentő kis teatrumok nem voltak ritkák Écsen – és természetesen Ónagyanánk volt az, aki nem fogyott ki az ötletekből, nem a harminchat éve meghalt Károly úr. És a sok fortélyos megoldás közül is a szétcsapódó függöny teatralitását szerette a legjobban. A panoráma, ami megnyílt a vendég szeme előtt, ilyenkor lett csak igazán teljes. E pillanatban a rendezvény különösen hatásos volt: a vöröslő napkorong éppen elvérzett s a horizont olyan háttérre maszatolódott össze, mint egy nemzeti gyászszertartás gigantikus kárpitja. A messzenyúló kukoricások – akár Uccello képein az egymásra hágó lovasok a dárdáikkal – rezzenetlenül adták át magukat a kövült figyelemnek és várakozásnak, mintha a búzaföldek sárga szőnyegére készülének kitörni. A fülledt fényvibrálás ugyanakkor sejtelmes sávot húzott végig az égaljon s amit útjában talált, füstfinoman kettévágta. A fák koronáját elválasztotta a törzsüktől, a bordácsi és nemeshalóki templomtornyokat árbocokká varázsolta, melyek alól elsüllyedt a hajótest. A halastó vérezüst tükrére megnyúlt árnyékot vetett a mágocsi fekete bazaltból épített emlékoszlop, pontosan azon a helyen, ahol Károly urat a villám agyonütötte.

A sógor nem tudott úrrá lenni magán és egy gyermekesen kipréselődött

könnycsepp ismét végigszántott az arcán, kis árkot vájva az arcára kent púderrétegbe.

Hétezer – motyogta szívós meghatottsággal, s ahogy fölemelte a fejét, vizenyős kék szemében sokkal több romlatlan fájdalom volt, mint amire a legtöbben képesnek tartották.

Talán Ónagyanánk volt az egyetlen, aki titkosan többet tudott Siraki Péternek erről a rejtett, rég eltemetett arculatáról. És az is meglehet, hogy épp ezekben a pillanatokban merült fel bennük ugyanaz az emlék, jóvátehetetlen bizalmassággal.

Ónagyanánk kedvenc elképzelése volt gyermekkorában, hogy a gombostűre tűzött bogár váratlanul kimozdul a gyűjteményből és átdong a szobán. S micsoda csillámló uszályt tud maga mögött hagyni egy ilyen kiröpülés!

Hajdani nyári vakáció Pásztón! – rekkenten beszorulva a Mátra és a Cserhát zöldkoszorús katlanába, miközben hírlík, hogy Mária Terézia sem lesz örökéletű; mikor a kürtös lovasposta újságot hoz, mely azt írja, hogy a szintén elragadóan kicsi termetű Mozart Bécsbe szándékozik költözni; mikor azt is beszélnek már, hogy a várományos II. József az egész Habsburg-Birodalomban a németet teszi hivatalos nyelvvé . . .

És Ferrarából sem jön levél második hónapja.

Az az év ez, mikor az eljegyzésre készülődő Ónagyanánk éppen betölti a zsenge menyasszonykort, a tizenhetediket; és kiagyalja az écsi kúria első „házi teátrumát”, hogy azzal tréfálja meg az ifjú vőlegényjelöltet. Emlékezetes ijedelmet és pirulást sikerült elérnie. A kiszemelt objektum egy ünnepi vendégek számára fenntartott, különlegesen faragott zöld-bársony fotel volt. Ennek a rugózatába építettett be Hajvanics ácsmesterükkel egy elmés szerkezetet, mely a ránehezdő test súlyától taktusnyi gyenge trombitaszót puffantott ki – mintha távoli kaszárnyából a szellő sodorta volna be az ismerős ébresztőt.

Megtehetnénk, hogy a lélekismeret titkosabb eszközeivel próbálunk magyarázatot találni az ilyen kis teatrumok kamaszos szenvedélyére (amivel még késő öregkorában sem hagyott fel) – bár az sem érdektelen, hogy ő maga mit tartott róla. Corneliának ugyanis hűségesen beszámolt minden újabb „bolondgombákról” – ahogy ő szerette nevezni az agyalmányait. A levelek tanúsága szerint azonban ő maga is tanácstalan volt, hogy mit gondoljon róluk. Viszont humorral kezelte őket s azzal a belenyugvással, amit tékozlás volna a filiszterek komolykodásával megtagadni a kevés gyönyörűségtől, amivel a siralmak völgye szolgál.

„Igen, kedvünket leljük az újabb bolondgombákban, de hogy mi a manónak tesszük, magunk se tudjuk. Mégis biztosra veszem, hogy Te valami módon sejtheted, *sudár szép Drágaságom*. Ha nem rosszul gondolom, a mi olthatatlan különbözőségünk lehet itt az ok, amit én sem érthetnék meg, ha Te nem volnál nekem. Hiszen a te faragott kő Ferrarásban még a *santi coglioni Kelekótya szentek* is topánban járnak – mi viszont csakugyan meghalnánk, hamisságba esnénk, ha a vadvizek buzgása és a bolondgombák nem figyelmeztetnének a hajdani barbár vadonra – ami legalább még igazi volt . . . Jóllehet még ma sem rakhatunk faragott követ oda, ahová illenék. Hát jobb, ha nem hazudunk. Hiszen tudod. Úgy adatott, hogy a mi picitőlünkben kell helyet találni mind-

annak, ami nálatok meg másutt szépen el van osztva – vitéz urak farsangja, országos temetés, pillangó és szfinkszek, ugyanabban a pohárban remény és reménytelenség, sírás és kacagás. És Te érted ezt. Hogy szeretted csöppig szür-csölni az én karcos illatomat a kicsi kehelyből...! Vagy a kacér maskara – a vágyódó és nagy szemű özsuta maskarája, amit külön Neked varrogattam, hogy az alabástrom nyakad még nyúlánkabbnak hasson – megvan-e még? Emlékszel-e rá? Az én képzelőerőm nem öregedett meg. Mert úgy igaz, Drágám, hogy a mi katedrálisunk szerény kunyhó, ha nem szúrunk melléje valamilyen pusztai ágasfát, pusztai felkiáltójelet... De merne-e valaki ilyesmire gondolni a ti San Giorgiotok láttán?! Hát lássad. Ilyen a messzeség közléről – és mi áldottak lehetünk, hogy közöttünk még sincs határ. De meséljem el végre a legújabbat, ami a kápolnámban esett meg. Teszem hozzá, hogy a bájos Isten Háza hatvanhárom év után sem változott semmit, pontosan olyan, amilyennek magad is láttad. Röffes Dániel freskóján (aki azóta is megátalkodott protestáns) nem fakultak a színek, nem hiába kevert kancatejet a festékbe. És a Kis Jézus is fáradhatatlanul születik a két boltíves ablak alatt, ahová ha felnézek, mindig némává tesz újra a szeplőtelenység ajándéka. Csak deákul mondhatom el (hála Pater Biasini türelme-szakadt oktatásának...). – *Amor incipit ab ego*. A szerelem az énnel kezdődik. Szívem egész ártatlanságával tudtam ezt mondani hosszú életem alatt – most május havától fogva mégis megtörtént, hogy a szenteltvíz folyton eltűnt az opálos köcsészéből. Ésszel nem foghattam, hogy kinek a szellemkeze van *ebben* a bolondgombában. Végre kiderült, hogy egy megátalkodott csóka család éjszakánként fürdözést rendez a szent vízben és az utolsó csöppig szertefröcsöli. Persze igaz, egy madár is lelkes teremtmény, még ha csak mákszemnyi jutott is neki az égi fluidumból. Akkor viszont milyen Ég játszik velünk igazságtalanul...? Lehet, hogy néha mégis félek?

A sógor sokáig nem vette le pillantását Ónagyanánkról.

Ónagyanánk pillantásáról viszont nem lehetett eldönteni, merre kalandozik.

Mégis úgy tűnt, hogy egészen pontosan egymást nézik.

A nap most bukott le végleg.

Kis idő múlva a halastó vizéről eltűnt a vérezüst csillogás és Károly úr emlékoszlopa is illedelmesen beleveszett a szürkeségbe.

Egy ilyen sötétkamrában a képeknek az a sorsuk, hogy kirajzolódjanak.

A sógor édesapja, idősebb Siraki Péter akkoriban dalia még, mint az uzsoki medvék. A pásztói Jajtekerő dombon hevernek menyasszony Ónagyanánkkal, egy piroskockás angol pléden, hatalmas vadkörtefa alatt. A fiú még csak tízéves. Cingár, mint egy versenycélra lesoványított szőke arabs. Kicsit távolabb bóklászik a magas fűben, lehajol, figyel valamit, kaparászik, gödörbe kuporodik le, időnként kövecseket kap fel és sértett mozdulattal elhajítja őket. Azonkívül kitartóan odales a apjára és ifjú Ónagyanánkra. Az ég mosott kék, fuvallat semmi. Annácska pöttöm szoknyája sárga, mint a napraforgó. A férfinak tubák és verejtek szaga van. A Zagyva csikja messze vezet a pillantást – a vadkörtefa alól még Hatvan városából is rémlik valami,

pedig a pesti redut-bálok csillogásából oda se tud több elszivárogni, csak anyyi, hogy telenként egyszer huszonöt díszes petróleumlámpát lógnak le a Kék Harkály mennyezetéről. Ugyanakkor csitt-csatt pengése is van ennek a koradélutánnak. A hang után ítélve a nemrég üzembe helyezett szeszfőzde mögött igyekszik két filozofikus favágó minél ritkábban megtörni a szieszta csendjét. Ifjú Ónagyanánk tudja értékelni ezt a tapintatot, békés elandaldása azonban mégsem megy odáig, hogy az écsi birtok jövődjéneként ne gondoljon a két favágó pálinkás lustaságára. Hiszen a család és a rokonság is hasonló okból dőlt ágynak a kimerítő ebéd után, mikor hárman sétálni indultak a pléddel, és nyilván az idősebb Siraki is a spalétás dohányzóban kötött volna ki a szilvóriumos poharával, ha ifjú Ónagyanánk mesebeli arányai nem hozzák izgalomba.

Ugye, azért mégis csak más a levegő itt, Húgocskám! dőlt félkönyökre a pléden (Liverpoolból rendelték) és félszemmel a fiát kereste, hogy hol bukkan fel. A fiú azonban úgy eltűnt, mint a policáj zsebéből a kámfor – vajon eltűnt-e igazán? Sert szándékozott hozatni a gyerekekkel, hogy a fanyaró savanyúságot, ami a szájpadlására öklött, leöblögesse. Miután néhány nyeléssel sikerült rendbe hozni a szája ízét, a leghódítóbb férfiúi hangján részletezni kezdte a szeszfőzde körüli hercehurcát. Biztosra vette a sikert.

Képzeld, Húgocskám, harsogta halkán és a fodros szoknya széléről leemelt egy odapergett száraz levelet, először úgy vágtunk bele, mint a nomádok, akiknél a kumisznál mindjárt meg is áll a tudomány. Ez a mi rettenetes keleti konzervativizmusunk. Kumisz, aztán semmi több. De hol van az már! Először végig tanulmányoztunk minden újítást, amit Európa ismer és csak azután tértünk át a Waldhauser-féle szisztémára. Bíró ispán arra esküdött. Persze nem úgy kezdődött, ahogy Waldhauser ígérte, egyszerre iszonyú sípólast hallottunk és a gáz fölemelte a négy fontos szellentyűt. A szesz meg nem jött. Hiába raktunk rá a szellentyűkre nyolc fontot, a gőz benyomult a víztöltésekre és a víz kívülről fagyott rá a kazánra a rettentő hidegben. Szerencsére nekem volt az ideám, hogy biztos a hűtőkígyó a ludas, oda is víz került a szesz helyett, megfagyott, a gőz meg nyomta. Így is történt, mert amikor felolvasztottuk a kígyó jegét, minden parádésan ment már. Kilenc zsák burgonyából lett egy akó huszonnyolcfokos pálinka! Hát nem busás? Mindjárt egy üveg Champagne-nyal ünnepeltük meg az első szesz kifolyását. Ittunk Waldhauser egészségére! Ehhez mit szól, drága Húgocskám?

Nincs rá szó, mondta kihűlt kacérsággal Ónagyanánk. Bácsika egy nagy darab fövetlen marhahús.

Nem rossz ám az! dörmögte fülébe a férfi. Legalább nem kell rágni.

Nem? Aztán mért higgyem el?

Mert nem tehet mást... Látja, a kígyó jege is megolvadt és az is az én ideám volt.

Károly úr a vőlegényem.

Tudom. És hiszem is, hogy jó választás.

Nagy csend volt a dombon, a két favágó is aludt.

Ónagyanánk kis fücsomót rántott ki és a nedves gyökereket nyomkodta.

Hanem a disznóhizlalást pocsekul csinálja, Bácsikám!

Az már igaz! nevetett idősebb Siraki. De azért a rosszat se szabad mindjárt elhinni. Be kell bizonyítani.

Én nem tudom, hogy mi az, látom, amit látok. Én a fenekemen ülök.

Meg a pléden. Nem érzi rajta a liverpooli munkáskezeket?

Nem! vágta rá most először türelmetlenül Ónagymanyánk és egy tincset rántott a szeme elé.

Oh, oh! méltatlankodott a bácsika. Csak nem akar a Kishúgom *leizgatni* engem? és rátette tenyerét a felgyűrődött szoknyára. Szerintem mi is úgy vagyunk most egymással, mint azzal a híres rónával. Hiába a végtelen kilátás, mégis csak azt a legközelebbit látjuk . . .

Ifjú Ónagymanyánk két karját hátracsúsztatva nem a pléden, hanem a fűben keresett helyet a támaszkodó tenyerének és fejét a vállára billentette. A csábító védtelenségnek és várakozásnak ez a pozitúrája valószínűleg minden históriás időben eredményes mozdulata volt a nőknek – főképp kint a zöldben, a majálisok árnyékoltos tisztásain, az antik ligetek csendjében vagy a Merovingok serény szántóföldjein egy fa alatt, tikkadt délidőben. A két kar mintegy önként lekötözve hátul, mintha meg se kísérelhetnék a tiltakozást. Legfeljebb a holdkaréjosra vágott körmöcskék kaparnak bele a morzsalékos földbe.

Jaj, fáj! sikkantott fel Ónagymanyánk nem ok nélkül, de azért mégse felkészületlenül.

Mire hosszabb csönd.

Olvasom az újságban, jegyezte meg a bácsika, hogy Pesten föltalálták a kén-aethert. Márhogy a fájdalomkat az mulasztja jól.

Csudás lehet, ha nincs csudásabb . . .

Szerintem van. Fájós nyakra például a mustárpép a jobb. Vagy a reszelt torma.

Cseles medicinákat tud a bácsikám! És még mit tud? Az én szolgálólányomnak kék az egyik szeme, a másik meg barna. Ha reggel ő ébreszt fel a takaró alatt, nekem semmi se fáj.

És most . . . most fáj?

Vigyázzon! Az csipke . . .

Az én inasom a krakkói kóser kocsmáros fia, a Schekuber Jakab, de hogy ő bárkinek is medicina volna, olyan embert nem tudok kitalálni.

Schekuber? kacagott Ónagymanyánk. Csak nem spiritusszal mossa a haját?

Roszbabb. Ólomfésűvel fésülködik, hogy a fehér haját deákosra szűrkitse. A spiritusz, úgy látszik, drága neki. Pedig van sokkal drágább is . . . ez a két gyönyörű tallér itt a csipke alatt . . .

Miket merészel! Oda csak Szent Istvánkor szabad nyúlni . . .

És ide . . . a tallér aljába?

Szent Istvánkor bokrost táncoltunk otthon Károllyal . . .

Maguk is? csodálkozott a bácsika.

Jaj, miket nem próbál!

Idősebb Siraki most csúszott lejjebb a pléden, hogy *arányba* jöjjön Ónagymanyánkkal. Egyszerűen lejjebb helyezte azt a lomha-nagy, becsületes testét, mintha egy mátrai hegyszöglet csuszamlana odébb feltűnés nélkül, miközben

Ónagyanánk centinyit sem mozdult el – jóllehet a tincsei mögül józanul mérlegelte is a helyzetet. Már volt tapasztalata némely. Károly úr pedig nem elvesztegethető. Hiszen ahogy csak ellovagol a nyílegyenes eperfás úton...! Vagy azok az éjszakai távcsövezések a bikádi kúria toronyszobájában, ahová kerengő lépcső vezet fel...! Ez a Jajtekerő domb itt szinte semmi ahhoz képest, ahogy onnét lehet betekinteni a firmamentum legdiszkrétebb titkaiba!

Közben a bácsika még csillogóbban verejtékezett, mint eddig.

Úgy látszik, nem hozza a sert ez a kölyök... .

Hát nem is, ha nem szólnak neki, jegyezte meg Ónagyanánk és belemarkolt az orrát csiklandó üstökbe.

Úgy érezte, ennyi figyelmeztetést nem mulaszthat el, bár azt már elkésett megakadályozni, hogy a bácsika erős tenyere be ne nyomuljon a feneké alá, s mint egy törekeny kelyhet, kicsit föl ne emelje a plédről. Ha megtörténik ilyesmi, az mindig úgy hat, mint valami reveláció. A repülés. A súlytalanság. Pár centi emelkedés – és az érzékek egészen más világszemléletbe tudnak összegezödni. Hatvan városa kék párában úszott ebben a megváltozott perspektívában... s egy pillanatra a százszor elképzelt ferrarai alkonyok is fölémlettek előtte, mikor a Vigarona felől bekúsznak a rózsaszínű árnyékok és fölkapaszkodnak a kupolás San Francesco falára, langyosra hűtve a főhajó forróságig fölhevült márvány padimentumát... Meglehet, hogy mindez pontosan ott történik, ahol néhány óra múlva talán Cornelia cipellői is koppannak majd, irányt véve a Palazzo di Diamanti felé, hogy „a város legszebb ügyésznéje” egy komor magánpalota hátsó kapuján surranjon be – az Isten cibálná meg szelíden ezért a hűtlenségért! – és egy idegen ágyon sírjon, sikoltson a gyönyörűségtől, aztán újra kiossonjon az utcácskába, mely a Santa Maria della Rosa felé vezet, ahol a gyermek Ariosto futkosott valamikor és a kamasz Savonarola csikorgatta a fogát a meghódíthatatlan hercegnők esti parádéjától körülvéve... .

Az édes és féltékeny gondolat hatására az olvtag barcarola is a fülébe mászott egyszerre, *Ma dopo tante sofferte pere, o Ferrara Bella trionfera...* Miután elszenved annyi kint, Szép Ferrara győzedelmeskedik... – amit még Cornelia énekelgetett a méhesben egy azóta kiszáradt, öreg szilvafán.

A bácsika lassan visszaengedte Ónagyanánkat a plédre, de a tenyerét nem húzta ki a feneké alól.

Te drága aranybogár! duruzsolta és gyengéden beleharapott a mellébe, hogy a három gomb kipattanjon.

Most össze akarja nedvezni azt a szép batisztot, maga csúf!

Figyelj te rám... az már ki volt pattanva. Meg úgyis családban marad. Akkor is lehetne tekintettel Alvina nénire.

Én is gondolok rá. Csak édesapám mondta mindig, mikor a kukoricát dézsmálták, hogy nem lopják azt, csak elviszik.

Valószínűleg ekkor koccant össze a foguk.

A bácsikám kezét milyen iskolába járatták? Vagy már korán ki is csapták?

Szép legelőre igen.

És még hová?

A holicsi garnizonba.

Az biztos szép lehetett. Megtanulni vidáman ölni . . .

És ez nem szép? Nézz csak ide . . .

Én azt nem láthatom.

Akkor ne nézd, te ördögleány! sértődött meg a bácsika, de a tenyerét nem mozdította el.

Újólág megint nagy csend volt és semmi fuvallat, mint valami légüres búrában.

Távol konda csörtetett.

Bármennyire tisztában volt is idősebb Siraki Péter a hódítás művészetével – már amit erről tudni lehet Pásztón – most mégis zavarba hozta a rendhagyó kezdeményezés, amire kényszerült, hogy Ónagyanyánk nem akármilyen természetét és *arányait* valahogy összebékítse a sajátjával. Ha egy kicsit fordul, görbül és a tenyerével még magasabbra emeli Ónagyanyánkat, már alkalmas közelségből nézheti a duzzadt-piros szájívet és melléhez szoríthatja a két gyönyörű tallért . . .

Csoda.

Emlékezete még nem fogott ilyen bolond varázslatot.

Így voltak el néhány hosszabb percig.

Mesélni tudnék neked, dörmögte halkán.

Ne tegye, Bácsikám. Jaj, az ujját se. Elmentünk a végire a majálisnak.

Hogyan . . . Egyszerre csak?

Nem egyszerre. Apránként.

Hallod! Te szűz vagy . . . vagy tényleg boszorka?!

Egyik se.

Hát akkor . . .?

Bizony, akkor.

És az a himlőhelyes Samu . . . a lovászatok? Volt fáma róla.

Oh, a Samu . . . Akkor tél volt. A Sió jegén gőzölögtek a lovak, mint a kemencék.

Várj csak . . . leszel te még banya, aztán sírhat majd a szemünk!

Biztos.

A lelkem rá, hogy sírni fogsz. Vagy nem tudod, hogy még a kereszten is azt mondták, *mért hagytál el engem?*

Nagyon csúf szája volt most! Nem fél kimondani?

Egy kálvinista mindent merhet. Még a dupláját is. *Perelj Uram perlőiddel* . . . Igazán csak mi kálomisták tudhatjuk igazán, mi az a tél . . . mi az a nyár . . .

De én római vagyok.

Persze . . . amíg én tartalak a tenyereimen. De aztán mit csinálsz azzal a nagy forróságoddal? Hiszen tüzelsz, te!

Jaj, rosszabb. Égetem, Bácsikám, égetem. Hiszen én is csak bűnös vagyok, tudom én, fognak sütögetni a havas parázson és majd sorba kirakom a gyön-

gyöket arra a fekete asztalra. De tudom azt is, hogy még ott is világítani fognak, amilyen neveletlenek . . .

No ugye . . . látod!

Látom. De szabadjon azért, hogy ennyi elég legyen . . . A többihez már más bolondság illik. Anélkül meg minek? Ne rimázkodjunk mi méltatlanul, Bácsikám . . . A többi Károly úré.

S szinte nyomon követhetetlenül suppan vissza a plédre.

Pillantását a távoli erdőkre szegezte, mintha született ártatlansággal most venné észre őket. Nem esett nehezebbre elképzelni, hogy a tikkadt vadonban áldozati vadak reccsentik az ágat, mint valami antik szentélyben.

Idősebb Siraki szeme ekkor kezdett tágulni az elképedéstől.

Fickó! Hol az a ser!! ordított és körbe forgatta a fejét.

Ez nem igaz . . . ez nem lehet igaz, motyogta és mereven hanyatt dobta magát.

Csöndeskén, Péter . . . , nyugodjon meg, simogatta a homlokát Ónagyanánk. A kálomisták e átkozzák ki magukat örökre az édes Kánaánból.

A bácsika enyhén ellilult.

Lassan felült.

Megvárta, míg a szuszogása alább hagy és félrenézett, hogy kipróbáljon valami nevetésutánzatot.

A fiú egy közeli gödrös mélyedésből emelkedett fel. Ahogy a magas fűben elindult feléjük, még cingárabbnak hatott s ebben volt valami megkapó. A szűkített zöld nadrág meg a fodor-galléros sípújjú ing még jobban kihangsúlyozta a kamaszos girhességét és a mélabút, ami olyasmit sejtetett, hogy a szokásosnál különcebb fiaskóról van itt szó, mint amit feltételezhetek róla. Szándékos sértéssel nem nézett az apjára, mindjárt Ónagyanánkhoz hajolt le és odatartotta eléje a kinyitott tenyerét. Lapos, kis szeszélyes lukacsokkal átjárt kövecsvolt a kezében, feketés szürke.

Ez egy igazi lávakő, mondta komor ügyetlenséggel. Még az ősi időkből való. Magának kerestem.

Micsoda?! vakkant fel az apja és tehetetlen mérgében a bajuszából szopintott be egy darabot.

Hát ez gyönyörű! sóhajtott fel Ónagyanánk és kíváncsian megszagolta a kövecset.

Igazad van, ez láva! nézett erősen biztató mosollyal a fiúra. És mióta az már! Csak kihült. Megígérem neked, hogy elteszem, és becsúszttatta a kövecset az inge alá.

Ami sokáig hűl, az hamar fölmelegszik – ugye így bölcs a mondás, Bácsikám?

De hiába kuncogott, nem kapott választ.

Ismét a fiúhoz fordult.

Tudod, nálunk otthon nincs ilyen lávakő. Nálunk csak lép meg zombék volt valamikor, az meg nem tud kihűlni soha. Abból lesz a lidérc.

Persze! fakadt ki dühösen a bácsika. Mert ott délen közelebb estek Rómához . . .

Csak Ónagyanánkól tört ki a nevetés.

A fiú zavarában semmit sem értett az egészből. Kicsit ferdén állt, egyik lába egy öreg vakondtúráson, izzadt tenyerével a nadrágját markolta.

A bácsika végül föltérdelt és nem éppen szelíd mozdulattal fölrántotta a pléd egyik sarkát, megcsúsztatva rajta Ónagyanánkat is, láthatólag azért, hogy tréfás színezetet adjon valami egészen másnak. Aztán sietve mégis fölsegítette gavalérosan.

Külön-külön indultak el lefelé a dombról, hol távolodva, hol közeledve egymástól, mégis inkább szétszóródva – három elképesztően különböző rajzolat, ha valaki messziről pillantja meg őket.

Behemót, barna zekés kontúr az egyik oldalon, középtűt a pöttöm napraforgó, a fiú valahol hátrébb, elmaradozva, mint egy pálcá vékonyra fogyott színes nadrág meg fodros ing.

Rajzolat? Tabló? Miféle? Családi? Pannon?

Mindenesetre ez a zárókép a legszívósabb abból a régi napból, Pásztón.

A bogár átdongott a szobán és visszatért a gombostűre, ahonnét elmozdult. És nem is tartott tovább az egész, mint egy csésze rozmaring tea.

- Bozter Endre: 4 Kelet-nyugati
firtatás.
- ⑦ Szék István 161-047
- Alvóhelye? Helyi, 1. term. szék
- 47. szék 1. szék 1. szék 1. szék
1. szék 1. szék 1. szék 1. szék
1. szék 1. szék 1. szék 1. szék
1. szék 1. szék 1. szék 1. szék
- ⑧ Rákos György 400-742
~~1. szék~~
- 1. szék 1. szék
- 1. szék 1. szék
- 1. szék 1. szék
- 1. szék 1. szék
- 1. szék 1. szék

AGH ISTVÁN

Megint valaki hiánya

*Ervin, ma szélben feszengő
vitorla voltam, kéken
a szigligeti parton, te meg
a tó közepén fekete csónakos,
hittem, mégse hiányzol, láttalak
a szentgyörgyhegyi bor olajában,
erős kezeddél poharadat fogod,
s ahogy a végső fáradtsággal
asztalomra reszketteted,*

*ki tudta tavaly Sikondán,
miféle kór öröl tudót, szaggat
lélegzetet, ha kemény, mint a
hideg víz, és barna, mint az
adriai tengerész, a szellem
dokkmunkása a napon, azután
a Vigadó álló írói közül
kizuhanva fölszállt mint egy
szakadt levél.*

MAKAY IDA

Rekviem három tételben

I.

*Akár egy égboltnyi madár
hullatná tollát hamvadt nyárra.
Allunk az üszkös ég alatt
világvég-tengermélyi csöndben.
Rajzó, fekete havazásban.*

II.

*Kövek testvére, érceké,
a benned eredt gyökerek
kötnek a sárhoz, televényhez.
Szép csontoddal csillámlanak
tavaszi patakok, tavak.
Aki a szivárvány szavát
s a férgék kórusát tudod,
hazaértél. – A csillagok
már neveden szólítanak.*

III.

*Ami maradt: a fosztor, mész, a vas
mindünkkel egy: – S csillag-idegen.
Voltál: tékozló mulandóság.
Lettél: fukar önzés: öröklét.
És mint a mindenség, névtelen.*

BIHARI SÁNDOR

Egy marék föld

*Utólszor halk szóval a tenyerét
tette a tenyerembe,
az a tenyér olyan volt, mintha kért
és adott is volna egyszerre.
Küldj verseket, súgja ő, s a tenyere
súgja a tenyeremnek,
körül a terem kifeszített csöndje, s csak
a tenyerem, hogy feleljek,
mint mikor a Léthe folyón oda-
vissza mellőzi a
ladik a ladikot, térben és időben
csak kézfogásnyira.
Írom a verset, lenni kezd, ahogy születik
benne az ő halála,
mert ő már sehol nincs, s mint egy marék
földet dobom utána.*

Telefon, délután

Halott idő a délután. Fekszem a díványon valami furcsa félálomban. Sárga napfény önti el a szobát. Kedélytelen napfény. Magába szivja a szőnyeget, a bútorokat. A szobát. És hát engem is.

Valahogy megszüntem. Inkább csak úgy emlékszem magamra. Arra, aki valaha régen odaült az asztalhoz, elkezdett kapirgálni mindenféle cetlikre. Hát ennek vége. Én többé már nem mozdulok.

Fél öt múlt.

Öt óra.

Félhat.

Hat.

Még mindig csak fekszem. Belesüppedek a díványba.

Megszólal a telefon.

Váratlan, idegen hang. Eltévedt hang. Talán egy távoli lakásból.

Nem mozdulok.

A telefon csökönyösen csörög.

Előmászom a díványról. Felveszem a kagylót olyan idegen mozdulattal.

– Igen . . ! Tessék! (Poros hang.)

– Aludtál?

– Nem . . nem . . !

– Jó, jó, tudom, hogy felvertelek. Dehát mit csináljak?

– Semmit, Ervin. Most már semmit.

Igen, ez ő. Szederkényi Ervin.

Furcsa, de valahogy már nem zúg annyira a fejem. Mintha visszatértem volna valahonnan messziről. A telefon mellett üldögélek. A térdemet masszírozom.

Ervin meg csak beszél. Lányokról, barátokról, írókról. Megkérdi, sétáltam-e már délután.

Nem, Ervin, nem sétáltam. És többé már nem is sétálok. Egyáltalán ki se mozdulok a szobából.

– Na, majd Judit asszony mindjárt hazajön, és rendbe tesz.

Mindig így mondja. Judit asszony. De ez egyáltalán nem hangzik ünnepelesen. Még hozzát teszi: Judit asszonynak nincs könnyű dolga velem.

– Hát bizony nincs.

De akkor már röhécselünk. Ervin az írófeleségek borzalmas életéről beszél. Majd váratlanul.

– Szóval, mikor küldöd a novellát?

– Miféle novellát?

– De Iván! Hát novellát ígértél a Jelenkornak.

– Soha nem ígértem semmit. Nem küldök novellát se a Jelenkornak, se másnak!

Csönd. Majd Ervin, mint egy ideggyógyász.

- Persze . . . persze . . . Leállt az agyad. Semmi se jut az eszedbe. Kész. Vége.

- Honnan tudod?

- Évek óta ezt mondd. És ahhoz képest . . .

- Na jó, de most aztán igazán . . .

Meg se hallja. Megint a novella és megint a Jelenkor. Valami leadást is említ, meg időpontot. És, hogy persze nem kell törődni. Semmivel se kell törődni. Csak a novella! Nincs más. Csak a novella.

A hang elhallgat. Leteszem a kagylót. Belebámulok a szobába. Mintha fölmerülne bennem valami. Olyan tépett novella-foszlány. Egy virágüzlet . . . igen, egy virágüzlet a sarkon . . . a tér sarkán a sártengerben. Álom lehetett. Akár csak a folyosó, ahol a Rémet üldöztem. Mándy úr, hagyjon békén! Mit akar tőlem? Hát ebből ki lehetne pofozni valamit . . . talán . . . tudja a fene!

Kipofoztam belőle valamit. Elküldtem Ervinnek a Jelenkorba.

Ja, igen! Ervin két telefon között új műfajt teremtett. A vendégszerkesztő műfaját. A személyi kultusz idején elnémitották folyóiratunkat, az Újholdat. (Elnémitották . . . Milyen finom kifejezés!) A lap néhány évtized múlva a Jelenkorban támadt fel újra. A Jelenkorban kapott otthont. Vendégszerkesztő: Lengyel Balázs.

Vendégrendezőről már hallottam. Régen ismert, megszokott műfaj a színházi életben.

De vendégszerkesztő . . .!

Ehhez Szederkényi Ervin nagylelkűsége és ötletessége kellett.

Egyébként mindig délután telefonált. A diványon feküdtem ólmos kábulatban. És egyszerre csak megszólalt a telefon. A telefonban Ervin.

Talán mégis a nyári délutánok a legborzalmasabbak. Azok a sárga délutánok. Nincs idő és nincs semmi.

Csak a telefon. Ahogy megcsörren és megszólal Ervin.

- Iván . . . a novella!

Te, Ervin! Mostanában már fel se hívsz? Mégis, hogy gondolod ezt . . .?!

június 20. 1968
Mándy Ervin 325-696

Felalta az elbűvölést. (De?)

Utószó a „Kiáltozás”-hoz

Halálnapló, 3.

„Ne félj a büntetéstől.

Valahol itt, a közelben, elmondom hát Neked, milyen volt a Föld egyik nyomorult és nyomorúságos korszaka, amelyben éltél, (. . .) utoljára, mielőtt beáll a levegő utáni, végső, *hihetetlen* kapkodás aritmiás örvénye, az utolsó látvány, az utolsó szavakon már messze túl (. . .) elmondom még Neked, sietve, mielőtt még elhagynád a Földet, ezt az öreg királyt, aki rég félrebeszél már, és nem röpülsz többé hideg vizek fölött, mielőtt utoljára rádtör az éhség korahajnali órán, mielőtt végleg elfordul tekinteted . . . , mielőtt még egyszer megpillantod a hajnali erdőmélyét, a mondataival, a tengerkék, szökevény cókómok-jával, útrakészen, mielőtt még egyszer (. . .) *miközben*” – íródott a *Kiáltozás* című részletben, csak ellenkező sorrendben, elejétől végéig, hogy most visszafordítsam, vissza a végéről, mert hangot kellene találni ehhez az utószóhoz, mely Rólad és Neked – szó, de amit három hete hiába keresek, úgysem lehet megtalálni, „lapzártáig” sem, „leadás” után sem, hiszen éppen a hangod az, amit nem lehet eltávolítani többé, – ezért nincs itt hang és nem is lesz, – egyedül azt tudom, hogy itt volt, itt van és itt volt, itt van a hangod, volt valami hangod, csak Neked, de nem fogom megmondani, megtudni soha, mi a legjobb, mi az egyetlen szó rá, hogy mi ez a hang. *Ez a sírbatétel.*

•

Együttállások. Ő rendelte még ezt az írást, a Halálnaplót, majdnem akkor, amikor egyáltalán elkezdtem. Tehát *ezt* az írást is önkéntelenül ő rendeli, noha nem olvassa, miként a *Kiáltozást* sem; *jó*, hogy nem, *drukkoltam*, hogy mire „kijön”, már ne, *sikerült is*, hogy ne jöjjön rá: halála tudatában írtam, ha nem is tudtam, hogy gyászkeretes lesz a márciusi Jelenkor. *Minden* Jelenkor gyászkeretes.

Egyetlen kerek év leforgása alatt történt. Hogy *szerdán* szólt a telefon (mindig szerdán, úgy délelőtt 11 felé, természetes tehát, hogy szerdán láttam utoljára és szerdán temettük, délben, fél egy körül, de már tizenegyre *odaértünk*), és hogy azt mondta, olvasta a Klimó-kiállítás katalógusában a Halálnaplókat, (Klimó az a festő, aki „mindig” feketével „dolgozik”) változtassam egyes számra, „úgy jobb”, és akkor minden részletét neki adhatom, lehozza. Izgatottan kérdezősködött, mi ez (addig soha nem volt izgatott). *Tetszett* neki ez a későiség-mánia. Az első részletet, melyben apámról is szó van, születése századik évfordulóján, novemberben közölte, a kéziratot szeptember végén adtam le, az *utolsó leadáskor*. Két héttel utána tombolni kezd benne a rák, mint a fiatalság (mondják, a rák röntgenképe a tüdön olykor mint valami virág. „Virág az ember”, írja Bornemissza). 1986. március 6-án délelőtt, úgy 11 felé hallottam híret először, hogy Tarkovszkij meg fog halni, *aznap* írni kezdtem

a naplót, nem tudván még, mibe mentem bele, hogy ez az előzetes gyász jóval az orosz halála előtt mások siratásává is *tajul*. Két nap híján egy év múlva, idén március 4-én temetjük Ervin barátunkat. Egyetlen nap maradt ki, szökött meg, ötödike. Fontolgom, mit lehetne kezdeni ezzel a halálkörből kiszabadult, életrevaló ötödikével? Éppen 28 nappal, négy héttel előbb, február 4-én, szerdán fél egykor látom utoljára, *még* élve egy kórházi ágyon; félmosollyal vizet kért. (Hálás vagyok neki ezért.) Február 4-e *együttal*, „természetesen” apám halála napja, már tizenharmadszor. Őt *is* akkor, vagy délben fél egykor látom élve utoljára. Mindezek a számok, napok, órák ugyanakkor vannak hát, ugyanaz van, olyannyira, hogy *idén* február 4-én éppen azzal a barátommal látogatom közös barátunkat, akivel *akkor*, tizenhárom éve véletlenül (?) közösen csináljuk és nézzük végig apáink agóniáját: az övé rákban, az enyém végelgyengülésben ugyanabban a légtérben fekszik. *Azóta* itt maradtunk ketten, barátoknak és közösen látogatóknak. Ugyanez a férfi beszél hát 21-e után egy héttel, 28-án, egy nappal a mindenkori szökőnap előtt, szombaton, a rádióban közös barátunkról, Szederkényi Ervinről, a szerkesztőről és barátról (ismételni kívánom, ahányszor csak lehet, messze a stilisztikai kereteken túl ezt a szót): csendről és férfibarátságról. Többek között Hamletet idézi, az első felvonás végi szellemjelenetek egyikét, mely a férfibarátság mintájáról, forrásáról, testi-apai eredetéről is szól.

Definíciók. A férfibarátság: szellem a múlandóság tempomával átellenben, a sehol-ban. A férfibarátság: hamleti, mert merő csend és gondolkodás, kettesben, egyedül, egy üres színpadon (a settenkedő „tör és gyilok” ugyanis – kellék csupán és dekórum). A férfibarátság: csendes, zárkózott és konok kicsapongás az étellel szemközt. A férfibarátság a legnagyobb házasságtörések egyike, igazán intelligens feleségek tudják ezt, ezért – *hagyják*. A férfibarátság: éjszakai telefonok sora, amikor már mindenki alszik (a feleségek is), tetetlen meditáció tehát. Csak hang, nem látvány. A férfibarátság *persze* nőkről is szól, de *általánosságban*; vannak, voltak, vagy sem, ködös *mindegy*, sejtések és elhomályosított célzások, amelyek mindennél pontosabbak, de másodlagosak. A férfibarátság: kétely, örökös párbeszéd és kétségbeesett, reményvesztett bizalom. A férfibarátság: különbség, külön-lét (hiszen csak hang, mely láthatatlan), szemben a szerelemmel, mely látvány mindenekelőtt, és amely mintha anyaméhben tanyázna: egység és mindenség – semmi se múljon el, ami van . . . A férfibarátság tehát: titok, nézeteltérés, félreértés, belső, elfojtott megbántottság *is*, mindennél érzékenyebb, sebezhető szellemtest. A férfibarátság nem menedék semmi elől. Törékeny apa, mint Babits. A férfibarátság: félelem, joggal, az árulástól, mert a férfibarátságban az árulás a legnagyobb csapás és lehetőség. Ha a szerelem „szélesebb a tenger vizénél”, akkor a férfibarátság keskenyebb egy félhomályos sikátornál. Valahol Krakko, Bécs, Pest, Prága, Pétervár *mélyén*. Mert nyugatabbra mintha Stendhallal kihalt volna ez a „műfaj”, és *ezt* Flaubert-től lehet a legjobban megtudni. Talán azért veszett ki arafelé, mert kiegyensúlyozott, feszültségmentes férfibarátság nem lehetséges: a férfibarátság szegénységgel, szabadságnélküliséggel és fojtott indulatokkal terhes – baloldali dolog (hogy mit értünk most ezen, s értünk-e valamit – hagyjuk talán). A *teher*, ami a férfibarátság, nem illeszthető bele tehát a tragikus és sors nélküli, nyugat-európai finomságba, a jól temperált hártásba. „Érezzük kellemesen magunkat és tiszteljük a másik ismeretlenségét” – erre (a semmire) nem épülhet férfibarátság, így tehát ez közép-kelet-európai ata-

vizmus marad, homályos „vieux jeu”, provinciák fényűzése. *Itt lakott Szederkényi Ervin.*

A férfibarátság: *Bordal a Föld nyomorúságáról*, ez a kétségbeesetten szenvedélyes, kései nagy zene Mahler *Dal a Földről* című művéből, ez a kelet-közép-európai férfi-jammerolás, életerős kiszolgáltatottság a halálnak (Li Taj-po verseinek átköltött szövegére). A férfibarátság annak a tudása, hogy egyedül halunk meg (miként Ervin barátunk), *bármiként történjen is valójában*. Ahogy Ottlik példálózik Jaks Kálmánnal arról, hogy nem segíthetünk egymáson véghelyzetekben. Vagy ahogyan Kosztolányi fejezi be egyik hagyatékban maradt, rejtélyes írását, *Az orosz* címűt: „Szegény, mégis egyedül halt meg.”

A férfibarátság: szótlanság és motyogó töprengés. Kavics-csikorgás a talpad alatt, éles zörejek, megszakítások, rövid snittek (mint Schubert vonósötösében a Scherzöbe ékelt, érthetetlenül lassú trió). *Elterelő sták*. Szaggatott felröhögések. Humoros fájdalom: „ismét jót mulattunk életünk egyszerű s felülmúlhatatlan rémségein”. Minden világos, minek beszélni róla, lásd betűszavak, motyogások Ottliknál és az életben. *Semmi sem sikerül, mégis „minden megvan”*; *mindkettő igaz*. Szeredy és Bébé a Lukácsban 1957-ben. *Mindig akkor*.

Mindezek közhelyek, tudom. Azok a helyek tehát, ahol együtt vagyunk.

Alarcosbál. A Halálnapló 1-ben hosszabb bekezdés áll Verdiről és a kolónosi Rekviem életerejéről. 78-ban (*most cseréljünk számot: 87*), nyáron, a pécsi szabadtéri színpadon megnéztem Szederkényi Ervinnel a Rekviem *balett-változatát*. Képzeljük el: a mű zenekari árokban szólt, zenekarral, szólistákkal és kóruszal (összezsúfoltság, kánikula!), fenn a színpadon pedig *táncoltak*. Hozzá. Rá. „Neki” (ellene). Valahogy ebben a felfújtt kisszerű izléstelenségben kell élnünk, kellett neki is. Okosok közt bambának lenni, ehhez *naiv ironia* kell, annak a két szónak az összeegyeztetése, amelyek összeegyeztethetetlenek. Barátunk egyedül tudta összeegyeztetni mindazt, ami összeegyeztethetetlen, meghozza teljes személyisége izlésével, egységével és hitelével. És ezért érezhette az ember, hogy nem talál rá szavakat, nincs hang róla, hiszen van benne valami meghatározhatatlan, sőt „semmilyen” egyszerűség, rejtőző nagyvonalúság és féken tartott gyanakvás; *mint aki nem remél. Tehát férfi volt*.

„Ma már” anakronisztikus *társadalomtisztelet* volt benne. Egy szétesés közeli időben, egy kisszerűen izléstelen és hatalommániás *balett-változat* közben a *lent* hangzó művet játszotta, ami egyetlen szó: *engedelmesség* valami nagyobbak, ha nincs is az már. Elfogadta és tisztelte „ezt az egészet”, józan bizalomhiányát pedig „irreális” megbízhatósággal egyensúlyozta ki. Valaki itt *még egyszer, utoljára* tisztelte a tisztelhetlent.

Egyszer azt mondta, talán a nyári Rekviem-ösztör után: „Szeretem az *operarészleteket*. Például az *Alarcosbálból*.” Elég meghökkentően köznap volt.* Próza, próza: hétfő, kedd, szerda (!) mindenek fölött és mindenén túl. Nem illett hozzá a vasárnap, talán nem is akarta. Mint minden igazi nagyvonalú: észrevétlen és váratlanul láthatatlan tudott maradni. Ahogy például hirtelen elhallgatott a folytonos rendelés, unszolás és latolgatás közben. És ugyanez a hétfői, keddi stb. ember valószínűleg nagyon szerette a színházat (operarész-

* Egyszer kikönyökölt a Széchenyi téri szerkesztőség első emeleti ablakából, mint egy őshonos *gondnok*. Tényleg, *talán* az volt...

leteket, Verdi), a „felfordulást”, a „szép és zavaros” finálékat, szerette volna ezt az egész léhaságot, ezt a vasárnapinak álcázott csütörtököt.

Azonban semmi biztosat nem lehetett tudni róla: holott maga volt a biztonság. Rejtély volt, minden titokzatosság nélkül.

Zárkózottság és csend lakta őt, de nem a zord elhallgatás és nem a taktikus magában tartás csendje. Hiszen maga volt az érdeklődés, az irigység nélküliség és a részvét. Tehát a férfinak. Arcjátékához képest szűkszavú volt. Nem hitt a szövegszínházban, szerette az igazi színházat. „Ravasz” volt és tisztá – hogy csinálta?! Sokszor éreztem – vele –, hogy az én emberismeretem semmi. Nem olyan sokat beszélgettünk, inkább csak zavartan mosolyogtunk egymásra, hálás kutyaszemeket meresztgetve. „De hiszen minden világos, öregem” – parázslott csöndesen a tekintete. Nem kell *annyit* beszélni. *Mennyit? Mi mennyi, Ervin?*

Pusztaszó. Mennyivel jobb ez a cím a magyar Eliotban, mint az, hogy Átokföldje. Sokszor ismételni ezt a váratlan-várt szókapcsolatot: pusztaszó, pusztaszó, pusztaszó. Beteg leszel. Magadra maradsz. Meghalsz. Elfogy az élet belőled, körüled. „Kifelé” mész. Kívülről nézed. Látod a romlást, a leépülést és rombolást. De: látod. A szerelem pusztaságát, pusztulását is.

A pusztaszó olyan, mint *Szigliget*, egy januári álomban. Szikrázó hidegben, a néptelen falu egyik magaslati pontján: a Petőfi utca és az Ady utca (zsákutca, ellenőrizhető) sarkára kitenni egy kerti széket, és hosszan elnézni ezt az egészet: a „tengert”. Egészen addig, amíg a látvány föl nem fakad (mint egy hirtelen hajnali sírás), és a nézéstől káprázó szem határán, a nádasból lassan elő nem bújjik egy *nagyobbacska* tigris, és talpait szétvetve a jégen, lustán a part felé nem fordul.

*

Az álom, hogy Szederkényi Ervin meghalt, igaznak *tűnik*: mondják, álomban érte a halál (talán egyetlen szerencséje az *életben?*). De mit álmunk az utolsó pillanatban? Azt, hogy meghalunk?, egy részletét valamely, egész életünkben szokványosan visszatérő álmunknak – hogy üldöznek valami szörnyű labirintusban, vagy egy szűk folyosón, mely a luxusszálló alagsorában kanyarog, benne női parfüm és vér szaga, mocskok és testközeli, jó és elviselhetetlen, itt is, ott is kísértő rémalakok – hogy nincs levegő, hogy nincs útjelzés, hogy *mi ez*, hogy *most*, hogy *ne!*, hogy nincs tovább, de hiszen *én* még érzem?

1987. február 21-én, szombaton, hajnali háromnegyed hatkor halt meg, az idej első hidegen ragyogó napsütés pillanatában, amikor a tigris, talpait szétvetve a jégen, lustán a part felé fordult, ötvennyolc nappal ötvenharmadik születésnapja előtt, mely az idén a feltámadás utáni napra, húsvét hétfőre fog esni, amikor hát *egyszerre*: vége mindennek és mégis minden visszatevésül, mert *látni a napot*, tavaly júniusban, a sikondai strandon, a fűben, az erős, barna férfitestet és az ironikusan hunyorgó tekintetet, amint nézi ezt a kínos lassúsággal átmelegedő és elforduló Földet, ezt a nyomorúságos, szikrázó finálét. *A végéről visszafelé* forgatni mindent, tekintetünket befűdni a fogyó levegőbe, addig nézni, amíg visszafelé nem látunk.

Valaki lassan elhúzza az arcom előtt egy vastag fekete paraszt-kendőt.

1987. *húsvét*

Nincs zárt ajtó, lecsukott szem

*Halottam mellé fektesselek, halott?
Lassan már otthonosabb nekem itt
köztetek, mint „amikor még éltem”.
A jégvirág-mintásra nyomott siküveg
az olvadó tavaszban is tartja magát a fagyhoz.
Boldogan kószáltok a szabadban, de én
hiába nézek messze e szobából,
jég állja szemem útját, gyászollak
titeket, ti bátrak, újra-hóditók.
Nincs zárt ajtó, lecsukott szem,
éber vagy alvó, bárhol megjelentek;
álmunkban főként, de az üzletekben is,
az ünnepi tömegben, ilyenkor húsvét
táján.*

*Szorongva figyeltetek először,
és mikor észrevettünk, és meglódult szívünk,
arcot cseréltetek egy idegennel.
De most már szórakozottan nézelődtek,
mintha felejténétek. „Kik voltak?”,
kérdézitek a pénztár előtti sorban,
„Ki is volt?”.*

*Ennyire megváltoztunk volna,
Egyetlen hónap telt el vagy évek?
Valaki más lépett helyünkre, és
nem szerettek már?*

Jó, akkor emlékezni fogok

... az emberi lélek elé álmában léptek először a fenséges istenalakok. . ."

Március negyedikének éjjelén, miután Ervin testvérünket a hidegen ragyogó ég alatt elbúcsúztattuk, s én úgy éreztem, hogy ő már e tiszteletére rendezett aktust megelőzve, készségesen el is ment; ennek az átvonatozott szerdának a csütörtökre virradó éjszakáján azt álmodtam hát, hogy erőszakosan leszakított fejemet az érdekes esetre való tekintettel összesereglett orvosi kar javaslatára, nem az eredeti helyére, mármint a nyakamra, hanem a bal karomra operálják vissza. Pontosan oda, ahová bánatában vagy fáradtságában szokta az ember a fejét hajtani, mert jó, védett helye van ott. Esetem állítólag csak így volt megoldható. Bár egyáltalán nem örültem annak, hogy ezentúl így kell majd élnem. Senki nem kérdezte erről a véleményemet, nem volt apelláta se.

Nem maradt más hátra, minthogy az eseményt a kedvezőbb oldaláról magyarázzam magamnak. Azzal vigasztalódtam, hogy eképpen az írásra való jobb kezem mégis sértetlen marad, s az önmagam iránt érzett elkerülhetetlen gyöngédségemet is ki tudom majd elégíteni, ha a bal karommal együtt, esetenként én magam illeszttem vissza helyéről letépett fejem.

... . legbensőbb lényünk, a mindannyiunkban közös alap és lényeg, mély-séges kéjjel és örömteli kénytelenséggel álmodik."

Nem tehet mást, s ezért kíséri gyászát a kínos szégyenkezés, holott ez is a szükséges fölöslegességek közé tartozik. A halál az élettől csupán annyiban különbözhet, amennyiben ugyanannak a dolognak a másik oldala.

Operáció közben többször fölriadtam, majd visszamerültem a sorsom felől rendelkező kábulatba: folytatódhassék velem, aminek meg kell történnie. De mint anyiuunknak és annyiszor, álmomban nekem is maradt egy nyitott szemem, mely józanon szemlélte a rám mért eseményeket.

Szürke, hideg, mégis lázasan kavargó, haragosra színeződött vattafelhők burkában látta véres, szétszabdalt, gézekbe tekert testemet.

Nem a testi valójában, hanem a lénye szerint érezte Ervint ebben a burkban időzni. És nem én éreztem hányódó testemben részvétet iránta, hanem ő volt részvéttel irántam, az immár test nélküli.

Nem lehetett másként, s jó volt, ha így volt. Mert józan szemem látta részvétében az enyhe gúnyt. Odaát is tudta, amit tudott, és mindenki más tudhat emitt: szenvedéseink, küszködésünk, fájdalmaink és bánatunk közepette nem szívesen ébredünk föl az iszonyat szépségéből a sivár valóra.

Ez a Szederkényi Ervin nevű irodalmi lapszerkesztő, testi valójában is így nézett sokunkra. Barázdált arcán igen óvatos, részvételi figyelmet viselt és türelmetlenkedő, békétlenkedő, mindig tetre készen szúrós gúnyt a szemében, meg a szája körül. Részvételével a figyelmére bízottak kínjait figyelte, és az önsajnálát mulatságos játékaival kísérte a gúnyjal. Megtehetette.

Ez volt a titka. És sokunk számára lényének e kettőssége lett az életteli csábítás. Nem holmi irodalmi adminisztrátor volt ő, hanem egy hol ingerlő, hol bosszantó, de mindig kétarcú igazság tudója. Talán nem is tudott semmi mást. Hol a nagyravágyásból táplálkozó önsajnálatot sértette halálra a gúnyjal, hol a részvétellel enyhítette azt a természetes kint, amely a cselekvést kísérő kételyből táplálkozik. Így aztán nem a kezére bízott írásokból szerkesztette a lapját, hanem azokból az élő emberekből, akik hol megsértett önteltségüktől duzzogva, hol részvételtől lecsillapulva önmagukat bízták a kezére. A gúny: távolság, és értéket csak távolságból lehet mérni. A figyelemnél pedig nincsen nagyobb csábítás. Verhettem fejemet a falba, mert megmértem, és megint hagytam magam elcsábítani, mert figyelt.

Ez így volt. Azon a szerdáról csütörtökre virradó éjszakán azonban inkább arról szólt az álmom, hogy miként lesz. Úgy szólt róla a szürkén lázas burokból, ahogyan kell. A volt nélkül nem lehet meg a lesz.

Temetése rideg volt, hideg, tárgyiasan a legszükségesebbre szorítózkodó, pedig ott voltunk sokan. Ahol nincsen kultusza a halálnak, ahol nem a sok ember óhatatlanul hamisan csengő éneke és idétlen imája emeli föl és viszi a vállán a halottat, ahol nincsenek lefedett szemű, fekete lovak, ahol nem cipelik át processzióban, dübörgő ágyútalpon vagy nyekergő gyász kocsin a kedves elátkozott városon, ahol nem szól a lélekharang, ahol nem dörögnek az ágyúk vagy nem dörren a sortűz, mikor a koporsó fedelén fagyott göröngy dörög, ahol nem nyílik meg az ég a fájdalomtól és nem repednek szét a fekete kárpitok, ahol nincsen fáklya, a szél nem tépi a zászlót és nem veri a szemünkbe a kandeláberek méteres lángjait, ott az életnek nincsen kultusza. Szemfedője kirajzolta az alakját. Semmi más. Tudtuk, itt volt.

Nem mondott semmit.

És mégis válaszoltam, jó, akkor emlékezni fogok.

Hiányával szemtől-szembe állva, hozzá beszéltem és ennyit mondhattam magamnak. Ez volt az utolsó fölszólítása vagy megrendelése, s nem kevésbé testre szabott, mint mindaz, amit életében tett. Azt követelte, kérte, kényszerítette, sürgette, csábította, könyörögte ki belőled, amit te kértél volna egyedül magadtól. Azt tudta, amit te is tudtál, de így már ketten tudtátok és ez valami egészen más tudás.

A fejem le van tépve a helyéről. Miként emlékezhetne valaki tisztességesen, ha már a feje sincsen ott, ahol lennie kéne. De az orvosok éppen most varrják vissza a karomra. Majd védelmezhetem, babusgathatom. Az írásra való kezem végül is szerencsésen szabad marad. Ne változtasd meg élted, ilyesmi eszedbe ne jusson.

„Azzá légy, ami vagy.”

Így aztán nyitottam egy füzetet. Spirál füzet, mások is írnak ilyenbe. Utolsó menedékemről, a képzeletemről kéne benne lemondanom. hogy eljuthassak

az emlékezésig. Már régen időszerű lemondani minden utolsó menedékről. Arról kéne lemondanom, ami miatt íróvá szerettem volna válni. Az emlékezés a képzeletet nem szíveli. Képzelet nélkül nem szép a mondat. Erről kéne az elkövetkezőkben lemondani. Ezeket a sorokat is ebbe a füzetbe írom. Ez nem ígéret és nem fogadalom. Semmi nem változott. Ha valaki a halálával áll a mondataid közé, akkor az nem több és nem kevesebb, mint mikor az életével állt oda. Jó, akkor emlékezni fogok. Ez egy mondat. Bizonyára annyi időt kapok, amennyit adni tudok.

Szűntes 10. rész

1. Nádor P. T. →

Szűntes (a önéletrajz) a vezérnyel.

300 felelet elolvasott.

"Megtört" 1/3 felajánl 124 felelet a Szűntes
6 feleletre: 20, 5, 20, 21, 22, 17, 24 oldal
(11) (11) (11) (12) (9) (13)

2. Béla'si P. T. Szűntes vagy helyes elolvasott.

Gyalan'si 24-232

Kitekintés az univerzumra*

Mivel Hagelmayer úr, a Híd utcai Pfeffer és Tsa Italkimérés, vagy közismertebb nevén a „Péfeffer” ilyentájt már mindenképpen ágyba kívánczó tulajdonosa egyre szigorúbb tekintettel kezdte nézegetni az óráját – ami azt jelentette, hogy súlyos nyomatékot adva haragosan recsegő hangjának („Nyolckor fájront, uraim!”) hamarosan el fogja zárni az egyik sarokban marasztalóan duruzsoló olajkályhát, lekapcsolja a villanyt és rájuk nyitva az ajtót a bekúszó jeges hideggel bírja távozásra nehezen mozduló vendégeit –, a kigombolt vagy vállra vetett bekecsék és pufajkák egymáshoz préselődött sűrűjében derűsen báméskodó Valuskát egyáltalán nem érte váratlanul, amikor odaszóltak neki, és arra biztatták, ugyan „mutassa mán be, miképp is van az a dolog a főddel meg a hóddal”, hiszen ezt tették tegnap is, meg azelőtt is, és ki tudja, hányadszor már az elmúlt évek alatt, ha a nagy hangon bejelentett záróráról – még egy úgynevezett „utolsó fröccs” föltétlen szüksége miatt – el kellett terelni az álmosodó vendéglős makacs figyelmét. A számtalan ismétléstől valójában inkább amolyan gondúzó látványossággá csiszolódott magyarázat – amúgy – már senkit sem érdekelt. Nem érdekelte az alvás élvezetét mindennél többre becsülő Hagelmayert, aki „a dolgok rendje” miatt már fél nyolc felé zárórát mondott, nehogy azt higgyék, őt „ezzel az ócska trükkel még bárki megetetheti”, de nem érdekelte a környékről idejáró kocsisok, rakodók, szobafestők és pékek egykedvű gyülekezetét sem, csakhát megszokták már, mint a filléres Rizling pocsek ízeit, ragaszkodtak hozzá, akár karccal megjelölt korsóikhoz, amiként sürgősen elhallgattatták és letorkolták az időnként nekitüzesedő Valuskát is, ha az – hogy „a kozmosz lélegzetelállító tágassága felé vezesse tovább kedves barátait” – olykor megpróbált áttérni a naprendszerre, mert egészen bizonyosra vették, hogy új bor, új korsó, újféle szórakozás, mind-mind „rosszabb lesz csak, mint a régi”, mert egyáltalán nem akartak itt már semmiféle kétes változatosságot, s mert a közös, néma tapasztalat, tudniillik hogy minden átalakítás és elmozdítás, minden kiigazítás és beavatkozás: romlás – általánosnak volt mondható. S ha így zajlott ez rendszerint, még inkább így álltak a dologhoz mostanában, amikor szorongó figyelmüket jónéhány magyarázat nélkül álló esemény mellett főként az errefelé december elején mégiscsak rendkívüli, húszfokos, dermesztő hideg, ez az egyetlen hópehely nélkül rájuk szakadó fagy kötötte le, amely oly mértékben mondott ellent a természet működéséről, egy évszak szabályos beköszöntéséről kialakult korábbi tapasztalataiknak, hogy kénytelenek voltak arra gyanakodni, valami körülöttük – „az égbe? a földbe?” – gyökeresen megváltozott. Zavar és nyugtalanság közt,

* A szerző közlése: Ezt az írást személyesen akarta átadni a főszerkesztőnek. Mészöly Miklóstól tudta, hogy sietnie kell. Végül mégsem indult el Pécsre; félt, hogy az „indokolatlan” látogatás gyanút kelt a betegben.

amolyan ideges szomorúságban éltek hát hetek óta, s mert ma délután a kiragasztott plakátokról még annak is hírét vették, hogy a környező városokból és falvakból származó mendemondák miatt a szinte már általános balsejtelem övezte óriásbálna holnapra elkerülhetetlenül ideér, már akkor részek voltak valamennyien (hisz: „Ki tudja azt, mi lesz ebből, ki tudja azt, mi készül itten...!”), amikor Valuska a maga örökös vándorlásának eme állomására a szokott időben megérkezett. Ő persze – noha tanácstalan képet vágva maga is gondterhelten csóválta meg a fejét, ha valahol megállították és odaszóltak neki (hogy: „Nem értem én, te János, nem értem én ezt az ítéletidőt...”), mint ahogy bármész érdeklődéssel végighallgatta azt is, amit itt a „Péfeffer”-ben az érthetetlen mód rejtélyes, veszedelmes hírű cirkusz helyi esélyeiről mondogattak egymásnak az emberek – mégsem bírt mindezeknek különösebb jelentőséget tulajdonítani, s így aztán a produkciójával szembeni közönyben tényleg az egyetlen volt, aki nem unta meg és nem szűnt meg lelkesedni érte, sőt: hogy újra meg újra megoszthatja élményeit a többiekkel, s velük együtt maga is átélheti ma „a természetnek ezt a szent pillanatát”, annak már pusztá lehetősége is lázas izgalommal töltötte el. Mit bánta ő most a fagytól szenvedő várost, mit érdekelte őt most, hogy „mikor esik már végre legalább a hó?”, hisz azt remélte, ha majd minden változtatás nélkül előadott mutatóványának rendesen a végére ér, akkor ez a lázas izgalom, a csupán pillanatig tartó drámai csöndben ez a heves, feszítő érzés benne... egyszeriben... megint, mint eddig is, édes, tiszta, fölülmúlhatatlan örömmé lesz – olyannyira, hogy még a szokás szerint jutalmaként odanyújtott bor idegen íze sem tűnik majd bizonyára olyan kellemetlennek, a szódával hígított boré, amit egyébiránt – akár a pálinkát meg a sört – hosszú esztendőök alatt sem sikerült megszeretnie, ugyanakkor azonban visszautasítania sem, mert ha elhárítja „kedvenc barátainak ezt az újra és újra, s nyilván ma is megnyilvánuló szeretetét”, vagy nem leplezi eme viszolygását esetleg valami szirupos likőrrel (és bevallja végre, hogy valójában még mindig csak az édes szörpöket kedveli), tudta, Hagelmayer úr a „Péfeffer”-ben sokáig semmiképpen nem tűri meg. Márpedig ilyen jelentéktelen apróság miatt sem a vendéglős, sem a törzsvendégek könnyen elveszithető bizalmát nem játszhatta el, minthogy ha este hat felé rajongva szeretett, híres pártfogójánál már végzett (akinek egyébként íranta tanúsított baráti érzelmei előtt nem csak a város polgárai, de ő maga is kissé értetlenül állt, ezért aztán a tőle telhető legnagyobb odaadással igyekezett meghálálni azt), ha tehát körülötte, Eszter úrnál, már mindent elrendezett és magára kellett hagyja, szüntelen körútja egyik állandó menedékeként ide tért be nap mint nap időtlen idők óta, épp dermedt érintetlensége folytán e számára oly bensőséges ivó biztonságos falai és „jóakarátú emberei” közé, s mert így aztán Hagelmayer úr Víztorony mögötti üzletét – mint olykor bevallotta a rezzenetlen arcú kocsmárosnak – már-már amolyan második otthonának tekintette, igazán nem csoda, ha ezt egy-egy pohárka likőr vagy bor miatt meg sem kísérelte kockára tenni. S amikor „másodikat” mondott, mondhatott volna akár „elsőt” is, mivelhogy azt a fesztelenséget és felszabadultságot, ami nagy gonddal ápolt idős barátja lefüggönyözött szobájának állandó félhomályából éppen az ő megszeppent, elfogódott tisztelete, az emberi közösségnek azt a családias melegét pedig, ami a Harrer úr hátsó kertjében lakásául szolgáló néhai mosókonyhából egymagára hagyatottsága miatt hiányzott, itt megtalálta, és csak itt találta meg, a „Péfeffer”-ben, ahol, úgy vélte, befogadták, s amiért mindössze annyit kellett megtegyen, hogy szerepének – újból és újból hibátlanul

megismételni, ha kéri, „az égitestek mozgásának egy rendkívüli eseményét” – hétről hétre maradéktalanul megfelel. Befogadták hát, s mégha az iránta tanúsított bizalom megalapozottságáról időről időre több mint szenvedélyes előadásaival meg is kellett győznie őket, az tagadhatatlan, hogy nyers évődésük ártalmatlan, készséges, egyetlen célpontjaként a többiekétől igencsak elütő „fizimiskája” ellenére a Hagelmayer-kocsmá elválaszthatatlan tartozékának érezhette magát; mindamellet azonban közéjük tartozásának ez a folyamatos elismerése – ha táplálta is természetesen – egymaga ébren tartani nemigen tudta volna lelkesedéstől kissé szaggatott mozdulatainak és meg-megcsukló szavainak lobogó tüzét, mert erre valójában csak maga a „tárgy” volt képes, az a szüntelen és rendre valóra váló lehetőség, hogy az elfogyasztott boroktól bizonytalanul imbolygó, többnyire bambán maguk elé meredő kocsisok, rakodók, szobafestők és pékek – neki úgy tűnt: testvéries – közössége előtt pillant-hat bele „A kozmosz monumentális nagyszerűségébe”. Ha elhangzott a biz-tató szó, körülötte máris megszűnt az amúgy is csak homályosan érzékelt vilá-g, nem tudta már, hol van és kik között, mint aki egyetlen varázsütésre mese-beli térbe lendül hirtelen; ami földi volt, azt ilyenkor azonnal elveszítette szem elől, minden súly, szín, forma egyszeriben feloldódott egy végleges könnyű-ségben, mintegy elpárolgott maga a „Péfeffer” is, s úgy tűnt neki, ez a testvé-ries közösség ott áll már Isten szabad ege alatt, s tekintetét ebbe a „nagy-szerűségbe tartja”. Kár volna tagadni persze, hogy erről az utóbbiról aztán végképp szó sem lehetett, hiszen ez a „testvéries közösség” meglehetősen csökö-nyösséggel még mindig a „Péfeffer”-ben vesztegelt, s esze ágában nem lévően efféle különös kalandba bocsátkozni, egyelőre annak sem igen adta jelét, hogy az ekkor már semerre sem szóródó figyelmet Valuskára irányító magányos fel-szólításnak (miszerint: „Nézzék mán! A János megin bemutassa!”) valame-lyest is engedelmeskedni fog. Néhányukat, akiket a kályha melletti sarokban, a fogas alatt vagy a pultra dőlve terített le hirtelen az álom, ahogy mondani szokás, ágyúszóval sem lehetett volna már életre kelteni, de megérteni azok is csak igen lassan voltak képesek, miről van szó, akik jónéhány perce elveszít-ven már a holnapra várt szörnyetegről egész este zajló beszélgetés fonatát, üve-ges szemekkel talpon maradtak, noha kétségtelen volt, hogy (tekintettel az egyre csak az óráját nézegető morcos kocsmárosra) leterítették és talpon ma-radottak, mind-mind teljesen és maradéktalanul egyetértének magukban a do-loggal, még akkor is, ha ennek csupán egyikük – egy szederjes képű péksegéd – bírt egyetlen éles fejbőlintással kifejezést adni. Valuska természetesen az ilymódon beállt egyértelmű csöndben már a készülődő figyelem határozott je-lét látta, s annak a tetőtől talpig mészfoltos szobafestőnek a segítségével, aki az imént a javaslatot tette, ragyogó szemmel s a földi eligazodás szinte öntu-datlan maradékával kezdett helyet csinálni magának a sűrű cigarettafüstben úszó vendéglő közepén: a két mellmagas állópultot, ami mindenképpen útban volt, hátrébb tolták, s mikor alkalmi segitőtársának erőteljes biztatása, hogy „ugyan hátráljanak mán egy kicsit a falho”, a korszóikba kapaszkodó emberek gépies ellenállása miatt hiábavalónak bizonyult, végül ugyanezt kellett tegyék velük is, akik némi elevenséget aztán már csak akkor mutattak, midőn a cso-szogás és a kényszerű hátrálás okozta kisebbfajta zűrzavar elültével az ekép-pen szabaddá tett térbe lépő s valamelyest még lámpalázás Valuska választása a festőn kívül – merthogy ők álltak hozzá a legközelebb – egy hórihorgas, kancsal kocsisra és az itt csak „Szergej”-nek nevezett, nagydarab szállítómun-kásra esett. A még meglepően élénk szobafestő alkalmasságához és hajlandó-

ságához, mint ezt az előkészületekben tanúsított ügyessége már megmutatta, nem is fért semmi kétség, ám a másik kettőről aligha lehetett ugyanezt állítani, hisz túl azon, hogy egyelőre, jól láthatóan, a leghalványabb fogalmuk sem volt arról, mi megy itt végre és mit lökdösődnek itt velük hirtelen, az egymást megtartó tömeg korábbi támasztó erejétől egyszeriben megfosztva meglehetősen kedvetlenül s minden értelem nélkül bámultak maguk elé a kocsmá közepén, és ahelyett, hogy odafigyeltek volna Valuska általános bevezető szavaira, nem az ezekből sugárzó – számukra amúgy is követhetetlen – izzó elragadtatással, hanem egy ernyedő, le-lecsukódó szemhéjaikra nehezedő nyomással próbáltak megküzdeni, mert az eképpen még csak pillanatokra, de egyre gyakrabban rájuk boruló éjszakában oly veszedelmes szédülés fogta el mindkettőjüket, amelynek örvénylő zűrzavara az általuk megszemélyesítendő égitestek lenyűgöző keringéséhez méltónak éppenséggel nemigen volt mondható. De Valuskának, ahogy most befejezte szokásos, zaklatottan költői prológusát „az ember alázatos szerepéről a világegyetemben” és imbolygó segítőtársaihoz lépett, mindez igazán nem okozott különösebb gondot, amiként őket, hármójukat sem igen látta már, ellentétben ugyanis „kedves barátaival”, akiknek alvó képzelete e három kiválasztott nélkül nehezen mozdult volna meg (ha megmozdult egyáltalán), neki semmi sem kellett az elrugaszkodáshoz, sőt, elrugaszkodnia sem kellett nagyon, hogy innét, egy picike földi település emésztő szárazságából máris „az Ég mérhetetlen óceánjára” ússzon át, hisz gondolatban és képzeletben, melyek benne sohasem váltak széjjel, idestova már harminckét esztendeje itt hajózott a csillagos mennyezet varázsos csöndjének habjai között. Jószerivel nem volt semmije – egész vagyona egy postáskabátból meg a hozzá tartozó vállszijas táskából, sapkából, bakancsból állt –, így hát e határtalan kupola szédítő távolságaihoz mérhette mindenét, s míg ott, abban a beláthatatlan, óriási térben otthonosan és szabadon közlekedhetett, emitt lent, ennek „az emésztő szárazságnak” amazzal összevethetetlen szűkösségében épp szabadságának foglyaként nem lelte helyét, s vetette ragyogó szemeit a számára oly barátságos és jóindulatú, noha sötét és elbutult arcokra – mint most is, hogy a jólismert szerepeket kiosztandó megállt a langaléta kocsis előtt. „Maga a Nap” – mondta neki halkán, a füléhez hajolva, s meg sem fordult benne, hogy annak egyáltalán nincsen inyére, amiért összetévesztik valakivel, éppen őt, „Ka-to-na Pétert”, aki ráadásul e sértés ellen – le-lecsukódó szemhéjával s a fenyegető éjszakával lévén elfoglalva – még tiltakozni sem bír. „Maga a Hold” – fordult aztán Valuska hátra, a megtermett rakodóhoz, aki erre – mintegy jelezve, hogy „részéről egyre megy” – óvatlanul megrántotta a vállát, majd azonnal makacs kísérletekbe kezdett, hogy heves, körkörös, kacsáló karcsapásokkal visszanyerje a meggondolatlan mozdulattól elveszített egyensúlyát. „Én meg a föld, ha nem tévedek” – bólogatott előzékenyen Valuska felé a szobafestő, aztán megragadva a görcsösen kalimpáló „Szergej”-t, odaállította a kör közepére, szembefordította a kiméletlen alkonyat támadásaitól egészen elkomorodott kocsisal, s készségesen, mint aki tudja a dolgát, mögéjük lépett. S míg Hagelmayer úr, teljes takarásban a négyőjüket gyűrűként körbefogó emberektől, tüntetően ásítózva, majd zajos pohár- és rekeszcsapkodással az idő szakadatlan múlására figyelmeztette a pultnak ezúttal hátat fordító vendégeit, Valuska világos és mindenki számára érthető magyarázatot ígért, mint mondta, egy rést, amelyen át „mi, egyszerű emberek is megérthetünk valamit a halhatatlanságból”, s ehhez mindössze annyit kért, lépjenek ki vele most egy határtalan térbe, ahol „az állandóság, a béke és a tágas-

ságot hordozó üresség az úr”, s képzeljék el, hogy itt, e felfoghatatlan, végtelen, zengő csendben áthatolhatatlan sötétség van mindenütt. A „Péfeffer” közönségét az unalomig ismert szavaknak ez a sugárzó fennköltsege – ellentétben a régi időkkel, midőn még harsány röhögés fogadta volna a dolgot – mára már tökéletesen hidegen hagyta, mindamellett korántsem esett különösebben nehezükre, hogy eme felszólításnak maradéktalanul eleget tegyenek, hisz – mi tagadás – egyelőre mást se nagyon láttak maguk körül, mint teljes és „áthatolhatatlan” sötétséget; ami azonban megszokott szórakozásukat illeti, az ezúttal sem maradt el, mert azt még sajnálatos állapotuk dacára sem tudták néhány derűs horkantás nélkül megállni, mikor Valuska szavaiból tudomásul kellett vegyék, hogy ebben „a végtelen éjszakában” a bortól teljesen eltompult kancsal kocsis „minden élet és melegség forrása, vagy más szavakkal, a fény”. Mondani sem kell talán, hogy a kozmosz mérhetetlen tágasságával szemben itt meglehetősen helyszűke volt, így amikor arra került a sor, hogy beinduljon végre az égi mozgás, Valuska eleve lemondott a valóságghú szemléltetés maximumáról, s meg sem kísérelve keringésre bírni a kör közepén lehorgasztott fejjel álló, csüggedt és magatehetetlen kocsiszt, szokásos instrukcióival most csupán „Szergej”-t s az egyre felvillanyozottabb szobafestőt látta el. Am kezdetben még így sem ment minden olajozottan: ellentétben ugyanis a hamiskásan az éledező nézőkre vigyorgó Földdel, aki a kettős forgás nehéz műveletét önmaga s a hórihorgas Nap körül akrobatákat megszégyenítő ügyességgel és könnyedséggel oldotta meg, a Hold már Valuska első finom taszítására eldőlt, mintha fájdalmas hír taglózta volna le, s mert minden jószándékú körültekintés ellenére a további kísérleteknek is az lett a szomorú eredménye, hogy újra és újra talpra kellett állítani, a lelkesen ide-oda szaladgáló s átszellemült magyarázatában („Itt . . . most . . . még csak az általános . . . mozgást . . . fogjuk tapasztalni . . .”) minduntalan megakadó Valuska is belátta, talán mégiscsak jobb lesz, ha a túlságosan rossz bőrben lévő rakodó helyett valamelyest alkalmasabb segítőtárs után néz. Ekkor azonban a publikum növekvő derűje közepette a Hold váratlanul megemberelte magát, s mintha csak szervei szörnyű szédülésének hatásos gyógyszerét találta volna meg, zömök lábait félfordulatonként éles szögben kitámasztva elszántan – noha az eredetileg megadott iránnyal ellentétesen – keringeni kezdett, s olyannyira helyrejt, hogy nemcsak ebben a – leginkább még a népszerű csárdás lépéseire emlékeztető – bolygómozgásban bizonyult a továbbiakban kitartónak, de bizonyos mértékig még („. . . haméjszeh . . . fejtőh . . . kitrekerm . . . nyahtoh . . .”) beszéd-készségét is sikerült visszanyernie. Együtt volt hát végre minden, s Valuska – miután verejtékező homlokát törölgetve félreállt egy percre, hogy még véletlenül se takarja el senki elől a látványt, s kivétel nélkül mindenkinek módja legyen zavartalanul elgyönyörködni a Föld, a Hold s a Nap ilymódon sikeresen megszervezett működésének isteni összhangjában – most már a tárgyra tért; sapkáját egy pillanatra felemelve hátrasimította szemébe lógó haját, egy heves kézmozdulattal ismét magára irányította a körbenállók – érzése szerint – ekkor már feszült figyelmét, s belső tüztől kipirult arcát mintegy az Égre emelte. „Kezdetben szinte . . . észre sem vesszük, milyen rendkívüli események szemtanúi vagyunk . . . – szólalt meg egészen halkán, s a suttogóra fogott hangra, a később majd annál viharosabb röhögés reményében, egycsapásra teljes csönd lett az ivóban. – A Nap ragyogó fénye . . . – intett széles mozdulattal a rászakadó sötétség ellen fogcsikorgatva küzdő kocsisról a körülötte önfeledten köröző szobafestőre – meleggel és . . . világossággal árasztja el a

Föld... feléje forduló oldalát. – Szelíden megállapította a kaján képpel a nézőkre kacsintgató Földet, szembefordította a Nappal, aztán mögé lépett, hátulról ránehezedett, szinte átölelte, s válla fölött áthajolva – mintha ő maga csupán a többiek médiuma lenne, amolyan kizárólagos tekintet – az úgy-mond „szembe vakító fényben” hunyorogva az imbolygó kocsisra nézett. – Állunk ebben a... tündöklésben. Aztán hirtelen... csak annyit látunk, hogy a Hold korongja... – kapta el s tolt a Nap meg a Föld közé az addig konok csárdásléptekkel a festő körül forgó „Szergej”-t – ... hogy a Hold korongja... egy horpadást... egy sötét horpadást alkot a Nap lángoló gömbjén... Ez a sötét horpadás egyre nő... Látják?... – nyúlt ki újra a festő mögül s tolt meg finoman az ettől végképp haragra gerjedő, de tehetetlen rakodót – ... így aztán... látják?... nemsokára, ahogy a Hold mind jobban eltakarja... a Naptól már csak egy keskeny... vakító... sarlót... látunk az égen. És a következő pillanatban – sügta most örömtől és izgalomtól elfúló hangon Valuska, s tekintetét ide-oda futtatta az egyvonalban álló kocsis, szobafestő és rakodó között – ... mondjuk, déli egy óra van... egyszeriben drámai fordulat tanúi leszünk... Mert... váratlanul... néhány perc alatt... körülötünk lehül a levegő... érzik?... beborul az ég, és... aztán egészen elsötétedik! A házőrző kutyák felvonyítanak! A nyúl riadtan meglapul! A szarvascsorda rémült futásba kezd! S ebben a félelmetes és érthetetlen alkonyatban... még a madarak is („A madarak!” – kiáltotta Valuska, és átélt döbbenetében magasba emelte kezeit, amitől postáskabátjának bő szárnyai mint a denevérszárnyak lendültek rögtön széjjel)... még a madarak is megzavaródnak, és a fészükre szállnak!... És... csend lesz. És... elnémul minden élő. És... nekünk is percekig a torkunkra forr a szó... Megindulnak a hegyek? Ránk dől... az ég? A föld beomlik alattunk? Nem tudjuk. Bekövetkezett a teljes napfogyatkozás.” Az utolsó mondatoknak – jöllehet ezeket is, akárcsak a korábbiakat, évek óta ugyanazzal a prófétikus átszellemültséggel, ugyanabban a sorrendben, és anélkül adta elő, hogy akár egyetlen hangsúllyal is eltért volna a megszokottól (s így nem is lehetett bennük voltaképpen már semmi meglepő), e különös erejű szavaknak tehát, s ahogy elhangzásuk után csapzottan és kimerülten, a válláról folyton lecsúszó postástáska szíját igazgatva, derüsen mosolygó arccal rájuk nézett, nos, mindennek ezúttal is volt valamilyen kiszámíthatatlan, némiképp zavarbaejtő hatása a jelenlévőkre, mert vagy egy fél percig egyetlen pissenés sem hallatszott a zsúfolt kocsmában, s a kétségkívül magára talált, ám most újra elbizonytalanodott, s épp ezért megintcsak tompa ürességgel Valuskára meredő törzsközönség meglehetősen tanácstalanságban mintegy megtorpant saját kedélyes befejezésre vágyó indulatai előtt, mintha mégiscsak lett volna abban számukra valami határozottan nyugtalanító, hogy míg „félnótás Jánosuk” visszatérni ebbe „az emésztő szárazságba” azért nem bír, mert amaszt, „az égi óceánt” sohasem hagyta el, addig ők, csiszolt korsóik fénytörésében megannyi sivatagi hal, mindvégig ki sem mozdultak innen.

Egy pillanatra: túl szűk lett az ivó?

Vagy: túl bő a világ?

Hiába hallatták már számtalanszor

ezeket a szavakat,

az „elsötétedő ég”,

a „beomló föld”

s a „fészükre szálló madarak”

vad kolompolása
megintcsak egyszer
enyhitett volna bennük valamit,
aminek égő viszketéséről
tudomásuk eddig nem is lehetett?

Aligha; inkább csak, ahogy mondani szokás, egy szemrebbenésnyi időre „nyitva felejtették az ajtót”, vagy csupán – éppen arra várva – valahogy elnézték a végét, mindenesetre, mikor már túlságosan hosszúra nyúlt a „Péfeffer”-re nehezedő szótlanság, egyszerűben magukhoz tértek valamennyien, s amiként lágyan ívelő madárröptét figyelve a már-már röpülésre gondoló józanodik ki hirtelen, ha ismét visszatalál gyökeres lépteihez a földön, úgy söpörte el ezt az amúgy is meghatározhatatlan, formátlan, homályos és elvillanó érzést a lassan úszó cigarettafüstre, a fölöttük lengő bádogsillárra, a kezekben szorongatott üres boroskorsókra meg a pult mögött már a kabátját gombolható, megingathatatlan Hagelmayerre való gyors ráébredés. A fölcsapó zsvivajban, ahogy gúnyos ovációval közrefogták és vállon veregették a büszkeségtől sugárzó szobafestőt meg a két, most már végképp semmit sem értő, összezavarodott égitestet, Valuska megkapta a borát, és egy pillanat alatt magára maradt. Félszegen félrehúzódott a tolongó bekecsek és pufajkák bokrából a pult mellett egy levegősebb sarokba, s mert a többiekre ma sem számíthatott, megintcsak ő volt az egyetlen, aki hűséges, elragadtatott megfigyelőként tovább követte a három bolygó találkozásának lélegzetelállító történetét, hogy azután a felidézett látvány s a számára kitörő ujjongást jelentő láрма bőséges örömetől mámorosan, egyszer egyedül kövesse útján a Holdat, amint az lassan kiúszik a Nap izzó gömbjének túlsó oldalánál . . . mert látni akarta, és látta is a földre visszatérő világosságot, érezni akarta, és érezte is az újra áradó meleget, s mert át akarta élni, amiként át is élte azt a mély megindultságot, amikor az ember megérti, hogy egy ijesztő, jeges, ítélő sötétség keltette félelem nyomasztó súlya alól mégis föl szabadult. Elmondani mindezt, vagy akár csak beszélni erről azonban ezúttal sem volt kinek, a publikum ugyanis – szokásához híven – tovább már nem lévén kíváncsi „az üres dumára”, a maga részéről a kísérteties alkonyat beálltával befejezettnek tekintette az előadást, s a kocsmáros kezdte ostromolni az utolsó fröccsökért. Visszatérő világosság? Áradó meleg? Megindultság és föl szabadulás? Itt már – mintha csak követte volna Valuska gondolatmenetét – Hagelmayer sem tudta megállni, hogy akaratlanul is ráhibázva bele ne avatkozzon: kitöltve a „legvégső eresztést” lekapcsolta a villanyt, rájuk nyitotta az ajtót, majd minden különösebb megindultság nélkül („Kifelé, szesz kazánok, kifelé!”) álmosan pislogva ordítani kezdett. Nem volt mit tenni többé, bele kellett törődjenek, hogy mára tényleg vége van, ki vannak rúgva, mindenki mehet, ahová akar. Szótlanul megindultak hát kifelé, s noha a többség odakint már nem mutatott semmiféle hajlandóságot a további szórakozásra, ezúttal is akadtak egy páran, akik – mikor Valuska barátságosan elbúcsúzott szeretett társaitól a „Péfeffer” előtt (már persze akitől lehetett, mert néhányan, főként a felébresztett és kituszkolt alvók, a jéghideg levegőre érve azonnal hányni kezdtek a kocsmafalnál) – ma is úgy néztek távolodó alakja után, mint tegnap meg azelőtt s ki tudja, hányadszor már az elmúlt évek alatt, ha boldogságtól sugárzó arccal és ragyogó szemekkel ott hagyta őket az ivónál, s jellegzetes, görnyedt tartással, előre dőlve, lehajtott fejjel és apró, már-már futó lépteivel („. . . mint akinek még sürgős dolga van . . .”) nekieredt a néptelen utcának – tudniillik a markukba

viharászva, aztán, hogy elkanyarodott a Viztoronynál, harsány, egészséges röhögéssel, hisz rajta kívül máson eltréfálkozniuk, különösen mostanában, hogy kocsis, rakodó, szobafestő és pék, mind-mind úgy érezte, mintha... „megát vóna az élet...”, nemigen lehetett, ő meg, Valuska, ahogy mondogatták, „ingyen vót”, s már csak mulatságos külsejével is – folyton csillogó özike-szemeivel, színében és méreteiben is sárgarépára emlékeztető orrával, elválaszthatatlan postástáskájával meg vézna testén azzal a lehetetlen, bokáig érő kabáttal – furcsa mód valahogy megunhatatlannak, s így ritka jókedvük kiapadhatatlan forrásának bizonyult. És azok ott, a „Péfeffer” előtt, nem is tévedtek igazán, mert Valuskának valóban „sürgős dóga vót”. Amiként kissé zavartan maga magyarázta el, ha olykor az évődve utána kiáltott kérdésre válaszolt, „még lefekvés előtt végig kellett fusson” ugyanis a néhány napja, ilyentájt, nyolc körül már kikapcsolt, hisz fölöslegessé vált utcai lámpák erdején, szét kellett nézzen a dermedt csendbe fagyott városban a Szent József temetőtől a Szent Háromság temetőig, be kellett járja a Bárdos-mocsártól a vasútállomásig a kihalt utcákat, és körbe kellett talpalnia a Vármegyei Közkórház, a Törvényszéki Palota (és börtön), meg persze a Vár és az Almássy kastély hatalmas, roskadozó, helyreállíthatatlan, s épp ezért évtizedenként egyszer újramázolt épületét. Hogy mivégre mindez és mi célja ezzel, pontosan nem tudta senki, s a homályt az sem oszlatta el, mikor – néha, egy-egy polgár kitartó faggatására – hirtelen elvörösödve közölte: őt „sajnos, egy amolyan állandó, belső megbízás hajtja”; holott nem jelentett ez valójában egyebet, mint hogy nem lévén képes (s így hajlandó sem) különválasztani magában „a Harrer úr kertjében lakásul szolgáló hajdani mosókonyhát” a helybéliek otthonaitól, a Hírlapkézbesítő Irodát a „Péfeffer”-től, a vasúti elosztót az utcáktól meg az aprócska parkoktól, nem tudván tehát lényeges és elháríthatatlan különbséget találni az ő és a mások élete között, a szó legszorosabb értelmében az egész várost lakta a nagyváradi úttól a Tejporgyárig, az egész várost – amit ezért, miként birtokát a gazda, napról napra be kellett járjon, s ahol így, félnótás hírének biztos oltalmában, mindenre kiterjedő feltétlen bizalma s „a kozmosz roppant szabadságához” szokott csillapíthatatlan képzelete miatt – akár valami csöppnyi fészekben – szinte már vakon közlekedett közel harminckét éve, vakon és fáradhatatlanul. S mert így egész élete voltaképpen egyetlen véget nem érő körút volt nappalainak és éjszakáinak bensőséges helyszínei között, amikor azt mondta, „még lefekvés előtt”, meg hogy „végig kell fusson”, kissé leegyszerűsítve fejezte ki a dolgot, mivel aludni egyrészt csak pirkadat előtt aludt néhány órát (akkor is félig szinte ébren, ruhástól, úgyhogy „lefekvésről” a szó hagyományos értelmében beszélni nem is igen lehetett), másrészt pedig – ami ezt a különös futást illeti – vagy húsz éve már úgyszólván mást se tett, mint keresztül-kasul száguldott a városon, ahol Eszter úr lefüggönyözött szobája, az Iroda, az Elosztó, a Komló (ahonnan beteg barátjának az ebédet hordta), vagy maga a Viztorony mögötti ivó inkább érintő pontja, mintsem valódi állomása volt ennek az örökös száguldásnak. Mindez ugyanakkor, ez a szakadatlan talpalás – amely a dolgok természeténél fogva önmagában is elég volt ahhoz, hogy a helybéliek ne mint közējük valóra, hanem, finoman szólva, mint a városkép egy meghatározó színfoltjára gondoljanak rá – nem jelentett valami állandó, féltő és makacs szemügyrevételt, még kevésbé valamely bolondos felvigyázást, noha az egyszerűség kedvéért, vagy egy ősi beidegzettség nyomására meglehetősen sokan vélekedtek így, ha szóba került. Valuska ugyanis egyáltalán nem „látta” a várost, mert

megszokta, hogy csupán a földet nézze a lába előtt, ha már nem nézheti folyton a mennybolt szédítő kupoláját. Félretaposott bakancsában, súlyos szolgálati kabátjában, fején a címeres-ellenzős sapkával, oldalán a szinte már odanőtt csatos bőrtáskával, görnyedt háttal, a maga összetéveszthetetlen, sajátosan kacszó lépteivel végeérhetetlenül rőtta köreit szülőhelyének pusztuló épületei közt, de látni – csak a földet látta, azaz a járdák, az aszfaltutak, a macskakövek s a városszéli taposott gyalogösvények egyenesét és kanyarait, s míg itt az emelkedőket és a lejtőket, a repedéseket és a foghijakat senki nem ismerhette nála jobban (behunyt szemmel, pusztán a talpát érő súrlásból meg tudta volna állapítani, hol jár), addig a vele együtt öregedő házfalak, kerítések, kapuk, ereszek meg ablakok apró részleteiről semmit sem tudott, egész egyszerűen azért, mert a kép, mely ezekről benne élt, nem bírta volna el a legkisebb módosítást sem, így hát csak lényegük szerint vett róluk tudomást (tudniillik hogy minden megvan), amiként magáról az országról, az egybemosódó évszakokról s a körülötte élő emberekről is. Már első emlékeiben – körülbelül abból az időből, amikor apját eltemették – ugyanezeket az utcákat járta (megintcsak: lényegében, hisz először csupán a Maróthy-térnek azt a vidékét, ameddig egy hatesztendő gyerek a szülői házból kimerészkedhetett), s az igazat megvallva akkori s mai önmagát nemhogy szakadék, de még csak érzékelhető határ sem igen választotta ketté, hisz azóta is, attól a perctől fogva (talán épp a temetésről hazajövet?), hogy értőn első ízben pillantotta meg, ugyanaz tartotta fogva, a csillagos ég, azok a pislákoló fények az irdatlan meszszeségben. Megnőtt, lesoványodott, haja oldalt, a halántékánál már őszülni kezdett, ám ahogy akkoriban, úgy ma sem tudott mit kezdeni azzal a segítő léptékkal, mellyel eligazodhatott volna itt, és nem tanulta meg, azóta sem, miképp is lehetne fölcserélni a teljes egyetem oszthatatlan folyamatát, melynek része volt (amúgy maga is röppenő része), a múlás, tehát az eljövétel bölcs érzékenységgel. Indulat és személyes részvétel nélkül, némiképp szomorú értetlenséggel állt a körülötte lassan csordogáló emberi események között, és minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult, hogy megértse s átélje végre, mit is akarnak pontosan egymástól „szeretett barátai”, mert a nagyobb egész pusztá, ámuló tudata mintegy kirekesztette őt a földi tájékozódásból, és lényét (anyjának azóta persze már kihevert szégyenére és a helybeliek legnagyobb derültségére) egy örökös, sérthetetlen, áttetsző pillanat szétpattinthatatlan buborékába zárta. Ment, talpalt, száguldott „vakon és fáradhatatlanul”, lelkében – mint nem minden gúny nélkül nagy barátja mondogatta – „személyes kozmoszának gyógyíthatatlan szépségével” (fölötte évtizedek óta ugyanaz az ég, lába alatt évtizedek óta a járdák és ösvények alig-alig változó útvonala), s ha volt egyáltalán életének valamiféle története, úgy az csak egyre mélyebb és mélyebb körútjaié lehetett, ahogy a Maróthy-tér közvetlen közeléből harminckét éves korára a város egészének birtokába jutott, mert amúgy ma is meg-hökkentően ugyanaz maradt, mint volt gyermekkorában, s amiként sorsáról nem állítható, aképpen gondolatai sem mentek át semmiféle lényeges változáson, minthogy az ámulatnak – tartson akár harminc éven át – nincsen története. Ugyanakkor azonban tévedés lenne azt hinni (ahogy példának okáért hittek ezt most is a „Péfeffer”-beliek a háta mögött), hogy mit sem vett észre abból, ami körülötte történt, hogy fogalma sem volt róla, miféle félnótás hírében áll, s főként hogy még csak nem is érzékelte azt a kajánul összekacsintó közfigyelmet, amelyben élne – a maga módján – megadatott. Nagyonis tisztában volt ugyanis mindezzel, s ha a kocsmában vagy az utcákon, a Komlóban

vagy az Elosztóban éteri szárnyalásaiból hirtelen arra ocsúdott, hogy valaki vigyorogva és harsányan rákiált („Na, oszt, te János, a kozmoszba meg mi van?”), a gúnyos hangsúly mélyén a természetes jóindulat kétségtelen nyomaira lelve – mint akit megintcsak egyszer rajtakaptak, hogy valójában „nem a földön él” – pironkodva lesütötte a szemét, és fátyolos fejh hangján zavartan dadogott valamit az orra alá. Mert: maga is belátta, hogy őt aztán, pedig oly nagy gyönyörűség akár csak rá gondolni is –, „az univerzum királyi nyugalmanak” talán még pusztá látványa sem illeti meg, s örökös elrugaszkodásai közben (amire csupán egyetlen mentsége volt, az, hogy ezt a kevéske tudását is, mint „minden egyebét”, a gyakran oly levert Eszter úrral s „Péfeffer”-beli társaival próbálta megosztani) bizony joggal ébresztik rá arra, vajon figyelmét nem kellene-e a világegyetem rejtélyes derűje helyett inkább a maga siralmas lényé, a maga szármalmas haszontalansága felé fordítania. Nemcsak hogy megértette a köz visszavonhatatlan ítéletét, hanem – s ez nem volt titok – messzemenően egyet is értett ebben az emberekkel, több ízben kijelentvén ugyanis, hogy ő „egy valódi bolond”, akinek eszébe sem jut tiltakozni az ellen, ami nyilvánvaló, s aki jól tudja, mekkora hálával tartozik városának, amiért „nem csukják oda, ahova való”, és eltűrik, hogy minden töredelmes belátása ellenére sem képes „levenni a szemét arról, amit az Isten örök időkre megalkotott”. Hogy aztán e belátásban mennyi volt a valódi töredelem, azt Valuska sohasem árulta el, mindenesetre oly gyakran meglehetősen gúnyos emlegetett „ragyogó szemeit” tényleg nem bírta levenni az égről. Ez utóbbit persze nem kellett és nem is lehetett egészen szó szerint érteni, márcsak amiatt sem, mert „Isten eme örök időkre megalkotott” hibátlan művét – legalábbis itt, a Kárpátok védett öblében – majdhogynem örökös hol sűrű pára, hol nyálkás köd, hol pedig áthatolhatatlan felhő takarta el, így azután ő maga is a rövid és egyre rövidebb, már-már észrevétlen gyorsasággal kihunyó nyarak soványka emlékeiből élt, hogy (megintcsak Eszter úr utánozhatatlan szöfűzésével) „röpke látványát a kitisztuló mindenségnek”, a szinte azonnal, egy újabb évre elboruló ég alatt, járdák repedéseibe és foghíjaiba merülve, lehajtott fejjel, boldogan idézze fel. Amit látott, az nagyszerűségénél fogva mindegyre összeroppantotta és azonnal újra is építette őt, s noha beszélni másról nem tudott, hisz úgy vélte, „mindenki érdekelve van”, annak a néhány szónak sohasem volt a birtokában, amivel megközelítően kifejezhette volna, mit is lát tehát pontosan. Amikor azt állította, semmit sem tud az univerzumból, nem hittek neki, és nem is értették, mit akar ezzel mondani, pedig Valuska tényleg nem tudott semmit az univerzumból, mert tudása valóban nem volt tudás. Hiányzott belőle minden viszonyítás, és hiányzott belőle a magyarázat ideges kényszere is, az éhség, hogy önmagát megint és megint „a hangtalan égi orsók” e tündöklően tiszta működéséhez mérje, minthogy biztosra vette: abból, hogy ő az egészre vonatkozik, még nem következik föltétlenül, hogy az egész meg őrá. És mikor látta ezt, látta a földet is, a várost, ahol élt, s mert úgy tapasztalta, hogy minden történet és minden esemény, minden mozdulat és minden szándék itt is rendre önmagát ismétli csak, annak öntudatlan meggyőződésével forgott társai közt, aki változékonyságot észlelni ott, ahol nincs, képtelen, s aki ezért aztán maga sem tesz egyebet, mint hogy szüntelenül végrehajtja – akár egy hulló esőcsepp, ha felhőjét elereszti –, ami ráosztatott. Elhaladt a Víztorony alatt, megkerülte a hatalmas betongyűrűt a Göndöcs-népkert alvó tölgyei között, de mert megtette ezt délután és délelőtt is, tegnap is meg azelőtt is, számtalan délelőtt és délután, számtalan reggel és este, most, amikor újra

visszakanyarodott a Hid utcára és elindult rajta fölfelé, számára igazán nem volt értelme elválasztani ezt az eddigiektől, így hát nem is választotta el. Átvágott az Erdélyi Sándor utca kereszteződésénél (a távolban, mélyen bent, a kút körül, ha odanéz, néhány ember mozdulatlan foltját fedezhette volna fel), a maga különös, kacsázó lépteivel felért a Hid utca végére, megkerülvén az állomást beköszönt az újságelosztóba s ivott egy forró teát a „szörnyű időjárásra”, az össze-vissza érkező vonatokra panaszkodó, s valami „rettentő járműtől” megriadt vasutassal – ám mindez nem csupán szabályos ismétlődése volt annak, ami tegnap történt meg tegnapelőtt, hanem – úgymond – pontosan ugyanaz, ugyanazok a lépések ugyanarra, abban az oszthatatlan teltségben, mely irány és mozgalmasság tapintható látszata mögött bármely emberi eseményt egyetlen végtelen pillanatba sűrít. Meghallgatta a Vésztő felől (amúgy kissé véletlenszerűen) érkező éjjeli személyvonat füttyjelét, majd ahogy a rozoga szerelvény megáll a tisztelgő állomásfőnök előtt, vetett egy pillantást az Elosztó ablakából az ilyentájt különben szokatlan látványra, amint odakint a peron hirtelen benépesül, aztán megköszönte a teát, s elbúcsúzáva a vasutastól kiment a pöfögő mozdony mellett még némiképp határozatlanul ögyelgő emberek között az állomástérre, hogy útját a báró Weinckheim Béla sugárúton folytassa tovább – nem valahová, hanem éppen itt, saját bakancsnyomaiba lépve a talpa alatt fagytól percegő-szikrázó nyílegyenes járdán. A válláról folyton lecsúszó táska szíját igazgatva megkerülte párszor a Törvényszék (és börtön) súlyos épületét, leírt néhány kört a Vár és az Almássy-kastély körül, végigszaladt a Körös-csatorna kopasz szomorúfüzei alatt a németvárosi hídig, hogy ott meg a Kisoláhvárosi temető felé kanyarodjon el – ügyet sem vetve azokra a várost szinte megszálló, szótlan és mozdulatlan csoportokra, akikről, ha fölnéz, maga is megállapíthatta volna, hogy sohasem látta itt őket ezelőtt. Zavartalanul kószált közöttük meg az utcákat elborító szemét, a vadászó macskafalkák s a sorsukra hagyott buszok és teherautók közt a kietlen tájban, de egyszersmind zavartalanul kószált saját életében is, mint egy picike bolygó, mely nem akarja megfejteni, miféle vonzásnak engedelmeskedik, csupán örömmel tölti el, hogy egy háboríthatatlan, tiszta összefüggésben, ha egyetlen dobbanással is, résztvehet. Megmelegedett a Komló Szálló éjszakai portásánál, s míg a füleddt üvegkalitkában a kora esti élményeitől egészen kivörösödött apró ember a sugárúton („Még tegnap, úgy nyolc és kilenc közt...”) végigvonuló elképesztő cirkuszkocsiról beszélt („Hát, ilyet te még nem láttál, János! A te kis kozmoszod ehhez képest fabatkát se ér...!”), ő egész lényével a közeledő hajnalra figyelt, és nem is tudta, miért érez akkora boldogságot, hogy a Föld vele s a várossal együtt végre kifordul az árnyékból, s lassú derengés után a fénybe ér.

Wahlheim: a bírák bevonulnak

*, és helyet foglalnak a hosszú asztal
mögött. Pisztolyom csöve lágyan lekonyul;
gyorsan lecsippentem, és gombóccá gyúrom.
Bekapom a rágógumit. A maradék a jobb
kezemben: ó, honnan e kilincs!
„Te disznó, itt régóta gondolat van”, ám
ők nem gyógyszerészek, ám én mindig láb
felől képzelem a halált; az ágy rövid.
És most belép Ervin Bátya a pizsamámmal:
„ha letekerik róla a fáslit, ez itt egé-*

*szen nulla”. A hangjában fém-szálacska,
egyetlen drága kicsi húr, és ő nem
pengeti. Nézd, a Harag és Álszentség
karéja, mondom stréberen. De ő egyedül
megy a padlásra, szétteríteni.*

*Turandot osztva Turandottal. Egyszer
minden romlott méhész megjavul. Egy két-
lábú macska biciklizik le: „a légvédelem
igaz se volt”. Meghajtom az ágyat,
megcélzom az első oszlopot, de NINCS.*

*Befejeződött az agyam. Csak nem ilyen
könnyen úsztam?
De.*

*Egy olyan boltot keresek, ahol még
alszanak; veszek egy szigonyt.*

*„Majd meglátjuk, milyen a szigorúság!”
A domb üres, csakhogy én egyre gyönyörűbben
kolompolok. Tavasszal ti is kinyíltok, meg
én is megdögölhetek. A kardokra
egyetlen fém-szál hozza ezt – VAN.*

Remény, Vér, Turandot. szerettelek

Idegen? Mit is jelent ez a szó?

Barátaink halálhír-nyilvesszőinek szentsebestyénei vagyunk. Hol innen, hol onnan sziszegnek felénk a feketetollas nyilvesszők; folyik a nemzedékek helycseréje. Csakhogy ez nem úgy megy ám, ha törvény szerint is, hogy az egyik osztály – miután lecsöngették az óráját – föláll fegyelmezetten s kivonul a folyosóra, onnan pedig az alkonyati udvarra, a másik meg diadalmas ricsajjal beront és elfoglalja a helyét. Nem így megy, hanem alattomos hömpölygéssel, kivilágítatlan szürkeségben, amelyet egy-egy feledhetetlen arc villámfénye takar el, ahogy fölbukkan, hevesen megmutatja magát és kihuny.

Nincs pótolhatatlan ember? Igenis van. Minden ember az, de minthogy folytonos szükségben vagyunk, meg kell elégednünk azokkal, akik találatnak; meg kell elégednünk – ideig-óráig – magunkkal. Aki *az embert* egy kicsit is ismeri, földézi: senki más nem tudott *úgy* belépni a szobába, lassan a zakkójába bújni, *úgy*, olyan türelmes érettséggel várni a válasszal arra az elszetett, valójában gyanakvó kérdésre, *úgy* elmosolyodni a hangzavarban, a tányérkához koccantani a feketés csészét, *úgy* elmélyedni, átgondolni, megtartani, védelmébe venni, elviselni, hozzáadni, elhessenteni, megölelni, rálegyinteni, két kézbe fogni, odébb tolni, megnevetetni, maga felé fordítani, rálehelni, utána nyúlni, megengesztelni, és szeretni, igen, igen, szeretni, szeretni, szeretni, megbocsátani, mint ő. Mint az. Azok. Mint ők.

Barátod volt Szederkényi Ervin? – kérdezték. Nem haboztam, csak kinéztem az ablakon: Ki *nem* a barátom, ha meghalt? – kérdeztem vissza. Azt hiszitek, csak az a barát, akivel átkelünk az ismerkedés, a közeledés és az együttlét fázisain? Hát nem látjátok, hogy városok és mélyföldek lakosságát hordozzuk magunkban? Másrészt, Istenen kívül van-e barátunk? Mégis, öt és fél mondat nem elég-e ahhoz, hogy egymás életébe szivárogyjunk? Szótlán távolságokat röpülünk át szempillantás alatt: *rá-gondolunk*. Gondolok rád. Rátok gondolok: ez semmi? *Értetek* gondolok, azt akarom, hogy érezzétek rátok-gondolásom melegét; ilyen nincs? Ha húsz éve ismerlek, és hetenként találkozunk, és nem fűti át ezeket a találkozásokat *az a* meleg megfoghatatlan, nem ismerlek. S nem ismersz. S ha átfűti, sose láttalak, bennem vagy. Testvérek vagyunk. Végzetesen és föloldhatatlanul.

„Idegen” – mit is jelent ez a szó? Vagy semmit vagy ezt: *én* idegen vagyok. Ha nem vagyok idegen, akkor nincs bennem félelem. Vagyis tudom, hogy ő úgy evett, aludt, szeretett, örült, remélt, gyógyítgatta és tépte magát, mint én. Egyszer találkoztam vele – személyesen? Inkább *a testi jelenlé-*

tet örömmel kockáztatva meg, egy koraőszi délutánon, a Jelenkor nagyszobájában a pozsonyi származású költővel, Varga Imrével együtt, miután Sikondáról átrándultunk Pécsre. Se Imre, se én nem nőttünk túl nagyra. Szederkényi Ervin magasról nézett le ránk. Mögötte az áttetsző dohányfüst vagy a beeső napfény arany-lilája ködlött; feketével kínált. Kedves volt és választékos. Mézőlyről és Esterházyról került szó egész váratlanul s ő – erre élesen emlékszem – elhatárolt és kiemelt kettőnket az élénk beszélgetésből, s Imre meg az én költészetemről mondott néhány nagyon pontos mondatot. Mikor elindultunk a lépcsőn lefelé, utánunk szólt: „Szép időtök van! Jó pihenést kívánok!”

Én meg örök, izzó, teremtő remeklést Neked.

Szederkényi Ervinnek

Míg épp egy üveg bort bontogatsz
idegrendszeremen átszalad
London Peking Budapest Galac
egy pillanat alatt.

Pécsett ülünk
és tervekbe merülünk
vagyis szongorán hegedülünk.

Weöres Sándor

Mikor szájába vette a madarak beszédét

– Egy ablakra, mely mögött mindig ült valaki –

... a teljesen élettelen archeológiai zónában Daniel Ruzo számtalan sziklavésetet fedezett föl, emberek és állatok ábráit, melyek azonban csak a nyári napéjgyenlőség napján válnak láthatókká a fény és az árnyék eloszlása révén."

(Várkonyi Nándor: Szíriai oszlopai)

Igen, ez lelkem ornamentikája, ahogy a lyukas kövön át nézem életnagyságúnál nagyobb tükörképem. Nem fontos, nem fontos, mint ahogy látszik annak a hóban szaladgáló kutyának is egy-egy visszanézéséből a tagadás a gyermek-gazdi hangjára. Szólongatják, de nem megy oda, csak egyetlen hangra les füle, amely hátha őt hívja.

Ketten rugdossák a fagyott göröngyöt, az egyik lány, a másik fiú. „Bácsi”, szalad az idegen után a lány, „ugye a haj a fontos, ami csak úgy szálánként röpdös!”

Annyi bizonyos, hogy abból a hóbuckás udvarból elköltözött érzései elől mindkét gyerek, mondhatnánk úgy is, hogy a szülők röptültek el a tiszta szerelmet bevárni nem akarván – mesélte egyszer, kedves Hermina.

Táltoskövének ovális lyukán át aztán felöltözött kedve a tükörképbe tekintve. S az üvegviszhangos mesének árnya – mesélhette volna ezt akár Skóciában, vagy Csáktornyan –, ólmos csomókban foszladozott, mint a szerencsejátékon nyert nők belenyugvása a gravitációba.

Tárgyilagos próbált maradni, ahogy az elítelt, akit menekülő víziói hazavezetnek, s csak annyit van ideje szólni: „nyitva felejtettem valamit, már megyek is.”

– Kissé félkörívűnek mondhatnám azt a keskeny járdacsíkot, ami az udvar árnyékos részétől indul el, s van egy szakasza, a két épület között, ahová annyi fény tör be, és oly hirtelen éri az áthaladót, hogy „nagyot lép”, mint mondani szokás, ezen az árnyékhatáron. De így van ezzel, ahogy megfigyeltem, a kaucsukbaba-járású gyermek is. Ujjait szétfeszíti, s belekap valami levegőemlőbe. És az ott nőtt fák is madártoll-csomókat hullatnak, mintegy ellen-repülésként a földi dadogás reprodukciójára.

– És még volt abban az udvarban egy olyan kutya, aki a fészkeből ki-
ijesztett rigófiókát csak galoppban üldözte, mintegy jelet adva, hogy az őaltala
elképzelt rendezőség még nem akarja befejezni ezt a suta repülő-előadást.

– Annak az udvarnak az az árnyékos része már-már ijesztő nagyságúvá
növelte figyelmemet – mondta, drága Hermina –, mikor hirtelen, mint egy
biztonságosan beállványozott épület pallójának megbillenése, dagerrotíp fel-
vételen jelent meg előttem a képem, úgy, ahogy a régi családi uzsonnák után
volt szokás élőképet játszani.

– Karikatúrája lehetne ez a derűnek, ahogy én mint kertészlány kiegye-
zem a susogó orgonabokrok leveles-árnyékával, meztelen modellje a fotográ-
fiának: aki földre ejtett ruhája redőit mint a szüziesség drapériáját nézi.

– De hát ugyanúgy földre terített a lombok alatt fekvő szerelmesek testén
átbukó árny is, hogy naplementével fölruhazza őket feketébe, akár a hiába-
valóság hívsága.

Törődnek emlékeink, drága Hermina, akár egy album csücske, s a lapoz-
gatás nem biztos, hogy ráismerés, mert még az állókép is kifejezhetetlen a
valaha volt létezés szempontjából.

– Egyszer, egy kora-nyári délután, mikor a téren már minden nyugatra-
néző ablak redőnyös vak szemekkel állta a naplemente tócsányi fényeit, vala-
mi belső láztól hajtva egy emeletnyi ablaksor mögött fölgyújtották az összes
csillárokat, hadd terjengjen a fény az árnyékos szobákban, mint bezárt ga-
lambcsapat hónaljt-hordott üzenete.

– Gazdag erotika is lehetne ez. De összerándultak a benti fényre az arcok,
mint a betegség, amely néha megmutatkozik, de valósága csakis a csodákban
hisz, *mikor meztelen lényegként áll színe előtt a lélek.*

– Vakmerően elkülönült ezért érzéki kedvem – mondta, szép Hermina –,
s ha csak, ha pillanatokra is, de helytállóak illúzióim, hát hadd lovagoljak a
tizennégyes huszárok reliefjén*. Mert lehetne feltámadás is, gondoltam, és ez
a lovascsapat elvágtathatna a homokköpárkányon ülő szeméremcsontom alól,
mint kicsinyített mása az elképzelt vitézinek és toronyiránt.

– Vonul hát e kis sereg, persze mit is tehetne, mikor árnyéket von a nap-
lemente markánsan az orrtőtől egészen a szájszegletbe. Vonul ebben a megren-
dezett faliképben és kivont karddal nyújtóznak a lovasok és én ülök felettük
terpeszben, mint aki az utolsó ítélet fényeit combjai alá gyűrheti.

– Úgy éreztem akkor magam, mint egy ritka hajcsat – mondta, kedves
Hermina –, mi éjjel lecsúszik a fal és az ágy közé, s elképzelt udvarnépem tart
csak, hogy ne essek én is e salétromos világba. Mint a beteg, akinek szemében
az ablak résnyire hagyott messzesége elég, hogy integetni tudjon a karon ülő
babáknak, s biztatóan a lemenő nap fényében, *már érkezéskor eltűnőben.*

– És ahogy egyre följebb csúszott az árnyék azon a nyugatra néző ház-
soron, mintha a vakolat is a nyár-esti égbolton átszivárgó csillagok fénylő
pontjait betüzné: „*Stern Mór bazár*”, dereng át rajta a régi felirat. S a Szent-
háromság szobor árnya mint kávétorla kúpja a gyertyafényben, imbolyog a

* Valójában a 19. honvéd gyalogezred reliefjén.

téren állók arcán. Az emeleti szobáknak egyikében megpattant egy régi szekrény, s ajtaja kinyílt.

– Leszálltam akkor – mesélte, drága Hermina – a párkányról, mert félttem, hogy a szekrénynek hangja, akár az elgurult pingponglabda, halálra kong fülemben, s nem szívja föl az esti szél, mint a homokbányákba szorult gyermekkerék-szemű harangszót.

– És elindultam, de hogy minden páratlan kockakőre lépjek, már majdnem terpeszkedett járásom. Vigyázva néztem hát lépéseim elé, mint az a padon ülő anya a kötésének. Bár az is lehet, csak azért nézett föl időnként, hogy a fonalvég szösze nem száll-e gyermeke szemébe, ahogy a megrázott haj a vérekes szemszegletbe.

– És csak léptem-léptem, mint egy nagy válltöméses kabát, aki már integetni sem tud, hogy várjatok, míg átnézek a téren túlra, ahol talán valami erkélyen titokzatosan mosolyog fátyla alatt egy szép hölgy.

– Akkor a szűk utca végén álló Ó-betű alakú házhoz értem. A kapu fölött az a színes vakolat vizes foltokat vert ki magából, mintha egy asszony kérdené elesetten: „kié ez a gyermek?” S mint a hályog-verte szem látása, úgy kapaszkodott figyelmem ebbe a pikkelyes hámlásba. A halványuló képben megmaradt az a gödrös-párnás kisgyerek, ahogy símogatja anyja elmosódó arcszögleteit.

– De vonult tovább az árnyék, mint a fába bevert szög nyújtózkodó teste az oldalfényben. Amit meg sem látott az a lépcsőn lefutó lány-öröm, aki váratlanul rámköszönt. Haja, mint valami ellenritmus rugódzott a lépcsőfokokon szökdelő lépéseinek ütemére. Rafinált paráznság. A szeme előtt röpködő hajtincs nem sürgetve, de nem is késleltetve hitette el vele, hogy szökik már a *finom pír az arcról*.

Akkor, azon a várfal melletti sétányon, a lemenő nap fénye mint óriás fésű bordázta a vörös járdakövet. Nincs szüksége, nincs szüksége, ismételte magában, ahogy felszívódott lépteinek hangja, és nincs aki számon tartsa, hogy hová és nincs kinek mondani, hogy merre. Mint kibomló haja, nyakába hullott a messzeség. A harangszó, ez a maradék erőszak, amely elhessegeti ugyan az emlékeket, de a kondulások közti tompa zúgás megfoghatatlan hiányként tapad dobhartványokra, mint a nincs.

Akár a *lágycirógatás* fordult akkor vissza, szép Hermina, és ért a térre újból, ahol a szürkület, mint a néma filmek vibráló vetítőgépe, kísértette tárgyait. S e rossz fényben különös káprázatban úsztak, mint a fényképek a barna, földszagú előhívó táblán.

– Egészen besötétedett. Valamelyik párkányról emberi fül számára nem hallható hangra galambcsapat riadt föl, s szárnyuhogásuk a téri csöndet sűrű tömbhöz tette foghatóvá, amelybe, úgy éreztem, belemarkolhatok: mintha létezésem túlsó feléhez érnék, ahol már hallgatok, de azért integetek, mert azt az arcot, ami én vagyok, én tartom szememben, csak most a másik oldalról.

– És tudtam azt is – mondta, kedves Hermina –, hogy ott a tér alsó szögletében, nekem háttal, de fülét visszasunyva hasal egy kutya. Éreztem, hogy ennek így kell lennie, mert minden neszemre, ami a fenti szelek felhő-bordáit

követte, számomra ismeretlen árnyak nőttek ki egymás után a téren, akik aprókat füttyentettek, mint a kutyaidomárok.

– De nem mozdult semmi, csak álltak azok az árnyak, s ha felsorolnám is őket, egyik sem tett úgy, mintha felém lépne. Csak füttyentettek és egyetlen irányba: volt aki hátratett kézzel, volt aki esernyőjét szúrta a kockakövek ízületébe, egy másiknak sétabotja tapadt a köre, mint póttámasz a talp-alól-kifutó időben, s volt aki hóna alatt tartotta pontos rajzait valami másnak.

– Mint a falnak támaszkodó beszélgetés, amire ha odafigyelsz, már nincs ott, oly hirtelen mozdult egy függöny azon az emeleti ablaksoron. A belső szobákból kiszivárgó fények, akár a kórházi folyosóhangok, kétfelé osztották a csöndet, mint szerelmet a szavak. S ahogy fölfigyeltem – mondta, drága Hermina –, az a kutya és vele mind a többi árnyak, mint az érintetlen szerelem, vádlóan fölnyűszítettek a torokban rekedt nyál csillapíthatatlan hangján, akár a kétségbe dermedt libidó a visszaereszkedő szemhéjak mögött.

– Visszahullt röviddel azután a függöny, és a sárgás fény, mi onnan fönt-ről ért szememhez, mint a szaggatott lélegzés mámoros káprázata képzelte velem, hogy fölvonulás van, csak rejtőzködnek ebben a lélekből kiszakadt fényes pillanatban, mert félnek a pompától.

– Fölkiáltottam, mintha ismerősre leltem volna: „várjon, várjon!” És ő intett a tömegből, hogy beszélni nem tud, bár hallani véli hangom, de nem erősíthet meg abban, hogy ne féljek tőle. Szemhéja, mint az emlékek ráncá gyűrődött szempillájára, hogy sírni ne kezdjen, s át ne szivároгjon a könny homloka elé tartott ujjai között.

– Reggel felé talán fölvonul a térre az a szép hölgycsapat, s a hájáradat alól Ó-betűre húzott szájjal morzsolgatják majd: „simogatnánk, de szerelmed nem férközhet vállaid fölött elnéző érzéseink közé.”

– Sikítani akartam, ahogy éreztem hátam mögött annak a szélfúttá kicsi utcának betegesen hívó összes kapualjait. De nem jött ki hang a torkomon. Karjaim köldököm fölött keresztbefontam. Szempillám kissé résnyre nyitva láttam, hogy tollak szálltak a köre. Figyeltem, ahogy temetkezik a lélek.

– Én engesztelhetetlenül félek – mondta akkor, ó, drága Hermina.

A sajtó egykori képviselője

kepler asztala
csillagászirógéppel széssel

vezérhoroszkóp
kis színes horoszkóp
és elemző

„realizmusérzékelő sejtek”
„csak rákosak”

a kertben álló törpe az idő
elvadulnak az óriások
szabadfogás a trónlatyakban

szavaz
az urnákban
a hamu
tröcsög a koronálé

(4a) Kálnay Miklós, 266 = 250 Bőnyei József Pappi
Vas augusztus 15-ig. II. Miksa Eudre
2. Kálnay Miklós, 23. (?) Kőnyugat.
Mészárosi (Mészáros) Miklós (60 - y ely ely
Kálnay Miklós (Kálnay) Miklós
Spiri György (Kálnay) Miklós
Kálnay Miklós (Kálnay) Miklós
Kálnay Miklós (Kálnay) Miklós

KÖZELÍTÉSEK

Nem barátok voltunk.

Személyesen sokáig legfeljebb egy-két kézfogás erejéig érintkeztünk. Miskolc és Pécs nemcsak a kilométerek számát tekintve van messze. És akkor még távkapcsolás se volt, meg közvetlen vonatösszeköttetés sem.

Körülbelül egyszerre kezdtünk. Más-más világot gyűjtve magunk köré. Ő meg is tudta tartani az övét. Szerkesztőként. Én utóbb legfeljebb kritikusként. De kritikusként azután más világok felé is tájékozódtam. Ezzel kezdődött közeledésünk.

Távolról közeledtünk egymáshoz. Pontosabban, utólag kimondható igazsággként: közelítettem az ő birodalmához. Mert neki sikerült szellemi birodalmat teremteni. Soha le nem írt, de biztos határok között kiteljesedett. Virágzót, mindig új hajtásokkal – újabb értékes nemzedékekkel – gazdagodót.

Amit ő csinált: pontosan kiszámítható volt. Megbízhatóan állandó. Utóbb divatba is jött. De a divatért ő semmit nem tett. „Csak” szerencsésen választott. Kezdetektől. A Jelenkor sokak szerint az utóbbi időkben a legjobb hazai folyóirat. Szerintem is.

Néha persze korábban is „találkoztunk”. Alig hogy Tandori hosszú versét, a *Vissza az égbe* címűt a mi lapunkban bemutattam, megjelent első kötete, a *Töredék Hamletnek*. Tudtam, hogy a kötetről nála kell írnom. Ez a kritika lett későbbi terjedelmes tanulmányom alapja.

Vagy. Akkoriban még furcsa kísérletnek számított: a miskolci színház bemutatta az *Ablakmosót*, a *Bunker* meg pályadíjat nyert, a felolvasó színpad pedig azt is bemutatta. Örömmel néztük, olvastuk. Tudtam, Mészöly a Jelenkor táján otthonos.

Majd. Mint monográfus, számbavehettem: egy többször megtört költői pálya kiegyengetésében mily fontos szerepe lehet valamely szerkesztő határozott gesztusának. Ő közölte Lakatos Istvánnak nemcsak versét, de *versciklusát* is. Sorsfordító vállalás volt.

Az idő közben múlt. Távolról figyeltem.

Megindultak rádiós interjúim, megjelent az első, majd a második kötet. Ebből már néhány darabot Lakatos Pista átcsempészett az Életünkből a Jelenkorba. Mert ezek az írások már itt voltak otthonosak. Amikor a harmadik sorozatomat, a *Sorsfordító pillanatok*at a rádió közölni kezdte, egy csütörtök reggel cseng a telefon otthon. Ervin olvasta előző nap a Rádióújságot, érdek-

lődik, szeretné közölni. Sajnos fél napot késett, a Kortárs megelőzte. De ekkortól már *hozzá is tartozónak éreztem magam*. Azonosíthattuk: a kör, akikkel beszélgetéseimet készítem, megegyezik nagyrészt az ő gárdájával is. Ő már magához kötötte őket. Öntudatlan benne éltem már birodalmában.

Az utóbbi évek véletlene: egyszer ő is ott volt Szigligeten, amikor, január végén, a „játékosok”, összeverődünk. Épp akkoriban készítettem a Lakatos-monográfiámat, amelynek egyik első olvasója ő lett. Majdnem közölt is belőle hosszú részleteket. Már be is jelölte a kéziratban. Csak egy csoda húzta keresztül számításunkat: a könyv leadás után azonnal a tervezettnél *egy évvel hamarébb* került nyomdába és jelent meg. Szóval, ekkor, Szigligeten, diplomáciaiul szólva: „kétoldalú” és „plenáris” együttülések során tisztázódott összetartozásunk. A következő évben már programszerűen ő is köztünk volt. Idén is vártuk. Emlegettük, vajon mi lett a felvételekkel, amiket ő készített. Mostanra ígérte az elkészült fényképeket. És izgatottan vártuk a híreket, – akkor még felépülésének reményében.

Egy ilyen szigligeti találkozáskor született a Jelenkor Újhold-számának az ötlete is. Hisz a „játékosok” között ott volt Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs is. És a Jelenkor mindig is „nagyágyúkkal” támogatta a valahai újholdasokat. Sötér írt Lakatosról is, Nemes Nagy Ágnesről is.

Apropó, Sötér. A tudós mellett az író feltámadt ugyan, de a kitűnő, érzékeny befogadóképességű kritikus, a valahai *Négy nemzedék* antológia összeállítója és miniesszéinek alkotója, az egyik legautentikusabb Szabó Lőrinc-tanulmány szerzője évtizedek óta hallgatott. Mintha megszokadt volna kapcsolata az élő irodalommal. Amire Ervin biztatta: az esszékritika új korszakot jelent Sötér pályáján is, költészetünk valós értékrendjének méltatásában is. Szüksége volt Sötérnek is a biztatásra, a lap pedig hiányt pótol a megszülető kritikus olvasónaplókkal.

Értékrend – szaladt ki a számon. A Jelenkor nagyban hozzájárult irodalmunk nyitottá válásához. Gazdagodásához. Természetesnek éreztem, amikor egy hasonló mini vállalkozást méltatni akartam, hogy Ervinhez forduljak. Cseppben a tengert, egy kicsit az ő vállalkozását is érzékeltessem. A békéscsabai Lipták Pál és Fodor András sorozatát, a *Poesis Hungaricat* itt mutattuk be, ilyen hangsúllyal, megszólaltatva szerkesztőit.

De térjünk vissza az Újholdhoz! A Jelenkor Újhold-száma jelentős siker lett. Bár féltő volt, hogy a valahai folyóirat utóbb antológia formában feltámadva magába olvasztja a folyóirat nevelte újabb irodalmat. Fészekrablás? A gyakorlat bizonyítja: egyik sem sérült, párhuzamosan is megélnék; mind a folyóirat, mind az antológia. Mert más szerkesztői elv alapján kristályosodtak. Bárha mindkettő hasonló értékelv alapján is válogat. Az Újhold *egyfajta* életesszményt és szellemi magatartás-modellt követve választotta alapgárdájához a fiatalabb irodalmat. A Jelenkor különböző értékek egybegyűjtésével az irodalom *teljességét* igyekszik megszólaltatni. Személyekben ugyan törekszik állandóságra, de tendenciáiban a szerzők sokkal nyitottabb sokféleségét vonzza.

Pontosabban fogalmazva: az Újhold és a vonzáskörébe gyűlt írók csak egy jellemző színfolt a Jelenkor teljes palettáján. Gyakorlatilag: igen sok értékes teljesítmény vagy kritikailag méltatott mű szerepel a Jelenkor számaiban,

amely elképzelhetetlen lenne az Újhold hasábjain. A folyóirat sikeres életre keltett egy irodalmi vállalkozást, ezzel gazdagította irodalmunkat anélkül, hogy önmagát apasztotta, netán tönkretette volna. Ilyen műveletre csak nagy-konceptiójú, az irodalom egészét szíven viselő szerkesztő képes. Ervin ilyen volt.

Gyakori szerzője vagyok az Újholdnak. De interjúsorozataimban az újholdasok mellett írónk gazdag névsora szerepel. Személyükben akár ellentétek is. Személyükben, – hangsúlyozom, mert műveiket egymás szomszédságában látom. Ha az alkotók életük valamely szakasza okán nem is, műveik megértetik egymást. Kiegészíthetik. Az olvasói tudatban és az irodalomtörténeti öröklétben. Nem érzek ebben ellentmondást. Épp erről beszéltünk tavaly könyvhét előtt, amikor Zalaegerszegen én mutattam be az első Újhold-kötetet. És ebben a különbségtévésben *igy* egyetértettünk.

Újabb sorozatom, az *Elvesztett otthonok* amikor indult, már természetes mozdulattal nyúltam a telefon után: „a múltkor te kértél, már én eligérkeztem, most neked ajánlom először, hisz megegyeznek szerzőink is.” És egyeztettük a névsort. Ekkortól szinte naponta beszéltünk. Én aggályos szerző vagyok, ő aggályos szerkesztő volt: az időpontokat szerettük pontosítani, a küldemények érkezését ellenőriztük. És persze elbeszélgettünk. Ha épp másról nem, az időjárásról, készültünk az újabb szigligeti játéokra, terveztük a PEN-beli elsőcsütörtöki – sohasem realizált – találkozást.

Ekkor jutottam le személyesen is Pécsre. Csorba Győzővel készítettünk interjút. Csodálatos koranyári idő volt, mediterrán növények illata a levegőben. Ervin útmutatásai szerint érkeztem kocsival, ő tanácsolta, hol szálljak meg. Első utam hozzá vezetett a szerkesztőségbe. Ekkor találkoztunk személyesen utoljára.

Amit terveztünk, a sorozat azóta is él. Épp most készítjük Vas Istvánnal itáliai verseiről a beszélgetést. Ezt kárpótlásul ígértem, már több mint egy éve Ervinnek, mert Sumonyi Zoltán, maga is résztvevője a Vassal való *Elvesztett otthonok* beszélgetésnek, saját lapja számára foglalta le azt. A magnófelvételt még télen, Szigligeten készítettük. Ahogy felvettem, mindjárt megüzen-tem Ervinnek: megnyugodhat, ez is meglesz . . . Most már tényleg meglesz, Ervin.

Amit utóbb küldtem a lapnak, *neki* küldöm, továbbra is az ő mértékét érzem kötelezőnek.

UTOLSÓ LÁTOGATÁS: VÉGSŐ BÚCSÚ

Halála előtt három nappal látogattam meg Szederkényi Ervint a pécsi honvédkórházban: ködös télvégi napon, a kapunál a kiskatona feltartóztatta a csokor hóvirágot, amelyet útitársam hozott. Ervin meztelen felsőtesttel feküdt a takaró alatt, bőrén még a nyári napsütés emlékével, alkarjában infúziós tűvel – alig volt hihető, hogy megszámláltattak napjai. Beszélgettünk, leginkább közös ismerősökről, az Írószövetség dolgairól, arcán olykor átfutott valami mosoly, de lehet, hogy csak én szerettem volna mosolynak látni azt, ami tört tekintetében megjelent. Aztán váratlanul eltávolodott közülünk, mintha nem is volna jelen, lehet, hogy elfáradt, lehet, hogy szenvedett. Amikor elbúcsúztunk tőle, s visszanéztem rá, tudtam, hogy utoljára látom. Olyan valószínűtlen volt az egész.

Nemcsak a szerkesztőm volt, akinek több mint két évtizeden át küldözgettem kézirataimat, s aki rendre valamennyit megjelentette, sőt többnyire ő tett javaslatot, ő biztatott munkára, hanem a barátom is, akit nemcsak szerettem, akit megtanultam becsülni. Most mégsem az együtt töltött órákról szeretnék beszélni. Nem a kis pécsi házról, amelyben élt, és amellyel szemben minden hónap első vasárnapján ott hullámozott a hagyományos pécsi vásár színes mesevilága: sokác ingekkel, varrottasokkal, birkabőrökkel, tölcseres gramofonokkal, régi szentek festett szobraival. Nem a pesti találkozásokról egy azóta a múltba merült lakásban, melynek kisebbik szobájában időnként vendégünk volt, hogy aztán másnap reggel részt vegyen az esedékes minisztériumi lapértékelés idegesítő szertartásán. De mondom, nem egy kétévtizedes barátság köznapi emlékeit készülök felidézni, elvégre, akit búcsúztatunk, az új magyar irodalom egyik legnagyobb szerkesztő egyénisége volt.

Erre is alighanem most döbbsentünk rá, néhány hónapja, midőn számot kellett vetni a várható veszteség következményeivel, és most, midőn a temetés után azon kell gondolkodni: Szederkényi Ervin nélkül hogyan fog alakulni tovább a *Jelenkor* sorsa. Mert különben hosszú éveken, évtizedeken át olyan természetes dolognak tetszett, hogy rendszeresen érkeznek Ervin kusza betűkkel írott levelei, hogy olykor megszólal a telefonban, s megosztja velünk szerkesztői gondjait. Nem volt láthatatlan, mint némely szerkesztők, kiadói igazgatók, sőt nagyon is jelen volt – akár pécsi telefonhívásaival – abban a körben, amely a folyóirat körül kialakult. Mégsem hívta fel magára a figyelmet, nem ő volt a fontos, hanem a folyóirat, amelyet mindig érdemes volt elolvasni, amely mindig szolgált valamilyen szellemi meglepetéssel. Szederkényi meghúzódott a háttérben, néhány korai írásától eltekintve nem is publikált, tudományos ambícióit teljességgel a szerkesztő munka oltárán áldozta fel. Órá is érvényes lehet, amit Illyés Gyula írt annak idején Osvát Ernőről: „Az ő műve nem egy név és könyvcím után kezdődött, melyet bárki elolvashat és megbi-

rálhat. Az ő műve egy irodalmi korszak volt, egy irodalmi szellem volt, maga az irodalom volt, melyről valóban csak az utókor, a történelem ítélkezhet.”

A napokban – munkahelyi kérésre – egy listát kellett összeállítanom a hetvenes és nyolcvanas évek fordulójának leginkább figyelemre méltó novelláiról. Nos, magam is meglepődtem, hogy a korszak legjobb írásai közül milyen sok látott napvilágot a *Jelenkor* hasábjain. A pécsi folyóirat élén ugyanis olyan szerkesztő állott, aki biztos érzékkel választotta ki a jelentékeny írásokat, és akkor is megőrizte bizalmát munkatársai iránt, midőn eredményes szerkesztő munkáját inkább ellenérzés fogadta, mint hivatalos elismerés. Az mindenképpen az ő ízlését, választani-tudását és mondjuk meg, nem egyszer bátorságát igazolta, hogy a *Jelenkornak* olyanok voltak az állandó munkatársai, mint Mészöly Miklós, Esterházy Péter, Nádas Péter, Béládi Miklós és Balassa Péter. Szederkényi valószínűleg nemcsak elismerő jóváhagyásban részesült következetes szerepeltetésük miatt.

Manapság „értékorientációs” válságokról írnak az irodalomszociológusok, és aki nem kíván különösebben elmélyedni az elemző irodalomszociológia munkájában, időnként az is döbbenetben áll nyilvánvaló szellemi értékek elhallgattatása és a másik oldalon a kulturális selejt felmagasztalása előtt. Nos, Szederkényi Ervinnek nem voltak „értékorientációs” válságai, pontosan tudta, hogy mi a jó irodalom és tudta, hogy kikkel érdemes folyóiratot csinálni. Ezért tartott ki azok mellett az írók mellett, akiknek tehetségéről és őszinteségéről meg volt győződve, akkor is, amidőn a napi művelődéspolitikai szelek kedvezőtlen irányból fújtak. Hadd mondjam el: Szederkényi kommunista volt és meggyőződése szerint cselekedett akkor, amidőn szerkesztőként az irodalmi értékre adta szavazatát. Ez a szavazat volt az ő irodalompolitikája, és mint-hogy a folyóiratszerkesztést stratégiai szolgálatnak tekintette, bizony időnként szembe kellett kerülnie a művelődéspolitikai gyakorlat taktikusaival.

Hadd ismétljem el az előbbieket: a szerkesztői munkát szolgálatnak tekintette, mégpedig azért, mert szerette az irodalmat, szerette a jó műveket. Következésképp az írók is szerették őt, és ennek a fájdalmas és féltő, tehetetlen és kétségbeesett szeretetnek a jeleit lehetett érezni a télen, midőn minden találkozáskor, minden telefonbeszélgetésben felhangzott az aggódo kérdés: Mit tudsz Szederkényiről?

A szerkesztő és az írók kölcsönös bizalmának légkörében vált a *Jelenkor* az elmúlt húsz esztendő egyik legjobb folyóiratává. Biztató volt szemlélni, hogy eközben Szederkényi Ervinben is miként nőtt fel a karakteres szerkesztő egyéniség. Hogy a kezdeti bizonytalanságok, óvatosságok után miként alakította ki a saját programját, amelyhez aztán – a maga diplomatikus módján – tántoríthatatlanul ragaszkodott. Így lett a pécsi folyóirat Babits *Nyugatának* és Illyés *Magyar Csillagának* szellemi örököse, olyan műhely, ahol Weöres Sándor, Kálnoky László, Vas István, Takáts Gyula, Csorba Győző, Kolozsvári Grandpierre Emil, Sótér István, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Nemes Nagy Ágnes érezte otthon magát. Ennek az örökségnek a vállalása szabta meg a *Jelenkor* helyét a mai magyar folyóiratok között.

Szederkényi a saját életét építette be ebbe a műhelybe: utódainak az ő munkáját kell folytatniok.

87. II. 13.

Fél tizenegy tájban fölmentél a szerkesztőségbe, hogy K.-val együtt induljatok. Ez a látogatás már hetek óta húzódott. Egyre aggasztóbb híreket hallottál azoktól, akik nála jártak. Füledbe ült a zuhanás hangja, a riadt csönd, ahogy az Írószövetség november végi közgyűlésén a terem a fejét hátra kapja. Ő esett el. Hallottad, hogy kórházba vitték. Hallottad, hogy hazahozták. Hallottad, hogy a szanatóriumban van a hegyen. Hallottad, hogy az orvostudomány már meg tudja mondani, ennek a kórnak a lefolyása az észleléstől fél év, de a folyamatot megállítani, visszafordítani nem tudja. Hallottad, hogy sugarazni vitték a négyszázágyasba. Hallottad, hogy átszállították a honvéd kórházba. Amikor munkatársadnak elmondtad a közgyűlésen történeteket, magad is rosszul lettél. Mentőt hívtak. Az orvos azt mondta, a rosszullétnek pszichés oka volt. Az átképzelés. A szerepátélés. Ő azt folytatta, amit te elkezdted. Pontosan emlékszel a húszegynéhány évvel ezelőtti nyári napra, amikor belépett a sötét szerkesztőségi szobába. Tudtad, hogy ami veled történt, annak nem ő volt az oka. Ismersz szerkesztőcserét, amikor az utód kiűritett fiókokat talál. Neki te mutattad meg a betűtípusokat, a korrektúrajeleket. Kapcsolatotok kifogástalan, figyelmes, tisztességes, egymás munkáját megbecsülő volt. Maga mondta: azt a „hőskort” szeretné folytatni, amit ti elkezdtetek, megteremtettek. És szívós „beletanulás” révén később folytatta is. A tájékozódás iránya, a vérmérséklet talán különbözött, de izléstek, értéktiszteletetek rokon volt. Ez a látogatás hetek óta húzódott. Nem tudtad, hogy a halasztással már öt vagy téged akarnak kímélni. Most megjelent könyvedet szeretted volna személyesen átadni, és szeretted volna megköszönni, hogy annakidején részleteket közölt belőle. Tudtad, hogy nem sok ideje van. Társat, bátorítót, kísérőt hívtál magad mellé.

Szokatlanul enyhe, tavaszias nap volt. Ebben a kórházban a bejáratnál a látogatótól személyi igazolványt kérnek. A fertőző osztályon fekszik, mondták. Átmentél egy épületen, egy udvaron. Fehérre meszelt, földszintes, barakkszerű falak. Nem szól senki, hogy klóros vízben kezet kell mosni, nedves fűrészporban cipőt törölni. Miféle fertőző osztály ez? Beléptél a keskeny, folyósó-szerű szobába. Két ágy a fal mellett. Szobatársa hátrább, ő elől fekszik. Negyvenöt fokos szögben állított fejtámasz. Meleg van. A vékony takaró alatt csak sejteni lehet a test formáit. Az arc meglepően sima. (Hogyan, mikor borotválkozott? Vagy megborotválták? Ki borotválta meg?) Az ágy mellett állványon

infúziós üvegedény, vékony csövön áramlik belőle a testbe a folyadék. Bal karján fehér kötés, az alatt tűnik el a cső vége. Az ágy lábánál két, hidegen csillanó oxigénpalack. Élénkel szól: „Jó, hogy itt vagytok. Másfél napig aludtam. Most ébredtem föl.” Nehezen veszi a levegőt. A szavak után meg-megáll. Igen, a tüdő. A pusztulás jelei. Testhelyzetén változtatni akar. Az erőlködő mozdulatnál feje hátrahanyatlik, szeme fehérje megvillan, benne a kék szín szokatlanul fényesen csillan. Mit lát ez a szem? Kezébe adod a könyvet. Kinyitott pillanatkép. A lapokat megpörgeti ujjjaival. Látja, hogy a címlapra ajánlást írtál. Pontosan érzed benne a reflex útját. Látja, hogy kézzel írt szöveg van a papíron, szeretné elolvasni, de ahhoz, hogy megtegye, szemüvegre volna szüksége. De a szemüvegért nem nyúlhat, akadályozza a kezére kötött infúzió. Leejti karját. Az éjjeliszekrényre teszed a könyvet. Vízért kér. Ásványvizet öntesz a pohárba. A hideg, gyöngyöző vizet mohón szívja a műanyagcsövön át szájába. Alacsony, fehérköpenyes orvos lép a szobába. „Bocsánat. Majd később visszajövök . . .” Rokonok érkeznek, hárman, egyszerre tele lesz látogatókkal a szoba. A másik ágyon egy sápadt fiatalember fekszik. Eddig aludt. Most megmozdul, fölnyitja szemét. A látogatók más hangokat, más színeket, más szagokat hoznak a szobába. A rokonok falán át rést keresel. A keze után nyúlsz. Megszorítod.

Még egy hétig élt.

Te kijöttél a szobából, ő ott maradt. Négy évvel fiatalabb volt nálad, mégis ő ment el előbb. Utódod volt, mégis elődöd lett. Tudta-e, sejtette-e sorsát? S ha igen, melyik volt az az idő, amikor üzenetet kapott a haláltól? A kórházi ágyon a tekintete egy pillanatra már olyan volt, mintha átlátna odatúlra. De nem búcsúzott. Voltak korábban is furcsa, szokatlan, meghökkentő megnyilatkozásai. Egy végeérhetetlen fölcsóválása. Egy hirtelen elhallgatása. Egy gondolat makacs hajtogatása. Tudta-e, sejtette-e, mennyi ideje van hátra? Milyen hatnak a gyógyszerek? Csak testi fájdalmát csökkentették, vagy gondolatait, érzékelő képességét, az elme működését is új utakra kormányozták? El tudta-e rendezni dolgait? A személyeseket, az irodalmiakat, a magán- és a közhasznú ügyeket? Utódod volt, mégis eléd került. Számára már nincs irodalom, nincs szerkesztés, nincs vita, nincs taktikázás, nincs kompromisszum, nincs szorongás, nincs félelem. Nélküle kell folytatnod. Kérdései – a lelkifurdalás kérdései – benned égnek, kínoznak.

ISMÉT A SZERKESZTŐSÉGBEN

Följegyzés 1971. szeptember 27-ről

Hét éve nem jártam a dél-dunántúli írók műhelyében. Most, Bertók Laci szerzői estje után éppen Szederkényi Ervin terel a Széchenyi tér 17-be, házigazdához illő, szíves mozdulatokkal. Fürkésző szemem mindenben, még a följártnál megszorodott szemégyűjtőedényekben is a változást keresné, de ahogy a vastag fakeretű üveges ajtón át belépek a nagy terembe, minden ismerős, otthonias: a megbillent rézcsengő hőköltető hangja éppen úgy, mint a karikatúrák a falon. Ismerősek persze az arcok és a megnyilatkozások is. A busafejű Bárdosi Németh, az örökfiatal Kende, a még mindig diákos Arató Karcsi más-más módon, de egyaránt nyájas. Galambosi Laci panasza persze mélyebb regiszteren szólnak: betegsége miatt vigyáznia kell magára, nem ihat. Pákolitz Pista e szavak hallatára kicsit behúzza a nyakát, neki sem ártana az óvatosság, de ha már ott van kezében a pohár: – Éljen az ünnepelt, Bertók, aki lám, a várostól való kezdeti futamodhatnék után immár Pécs megbecsült író-fia lett! Meleg hangulatú szerzői estje volt, anyja, rokonai is jelen voltak, s a szerkesztőségben itt koccint vele a kaposvári delegáció: Szita Feri, Győri Laci, Győri Attila. S ha úgy tetszik, én is földije vagyok, sőt első jótálló pályatársa. Az itt lévők közül én ismerem legrégebb óta. 1955-ben találkoztam vele, amikor a pécsi könyvhét után Marcaliba utaztam.

Az ugyancsak Somogyból idekerült népművelő, Ujvári Jenő már az én pécsi jövőmet tervezné, de ennek letéteményese most igazából Szederkényi. Miközben jó pásztorként jön-megy közöttünk, minden gesztusából érzem, külön jelentőséget tulajdonít annak, hogy én is itt vagyok újra, elkészült bárányként ugyanott, ahonnet huszonöt éve írórsorsomat elindították.

Egyszer csak odajön hozzám, halk szóval beinvitál főszerkesztői szobájába, leültet saját íróasztalához, elkéri Bertókról mondott bevezetőmet, – közölni szeretné a novemberi számban –, majd elémtétegetve az októberi szám tördelt levonatát, elolvasatja Csűrös Miklós *Másik végtelenről* írt kritikáját. Ritka szerencsés csillagállás! A még próbálatlan szerkesztő olyan próbálatlan bírálóra bízott, aki szinte minden lényeges karakterjegyemet fölmutatja. Mint-ha egy szellemi öcsém került volna elő hirtelen az ismeretlenből.

Dehát Szederkényi figyelmessége is rokoni érzésekről árulkodik. Elődje titkon átvett jószellemét érzem viselkedéséből, ahogy terveiről szól, tanácsokat kér: kiket kéne a régi munkatársak közül újra megjelentetni? – Beney Zsuzsa! persze! hiszen itt szerepelnek korábbi, bizonyító adatai a repertórium-ban.

Panaszkodni sem restell: nehéz a lapot jól csinálni távoli rangos munkatársakkal, ha a helyi gárdára, az itteni fiatalabb folytatókra nem támaszkodhat eléggé. Olykor bizony, csak azt végzik el, amit muszáj. Két nevet említ, akiktől mindig megbízható munkát kap: Tüskést és Bertókot.

Talán észre se veszi, de ez a summázat elég nekem ahhoz, hogy együttműködésünk esélyére belül rászavazzak, hogy eldöntsem: a pécsi folyóirat ismét otthonommá válhat. Hiszen olyan irányítója van, aki az örökül kapott igényt nem téveszti szem elől, aki új és régi kapcsolatokat korrekt módon keresve mindenekelőtt arra ügyel, hogy a jót jóval tetézzé . . .

Hely

Vojnó Zsuzsa

1. Kyphofotia

dec. 2-~~10~~?

2. Tamás; decemberi
fyden.

3. Vasvári is az! 2 hely
! Jcaua (?).

A FENNTARTÓ ERŐ

Nem írásban fejezte ki magát, nem is öltözött szerepekbe; amolyan élet-vállalásra sem hivatkozott sohasem, miként annyian, akik végül kevesebbek lesznek, mint lenni szeretnének. Szederkényi Ervin sokkal több lett annál, mint amire készült. A sorsával kellett igazolnia, hogy a magyar irodalomban évtizedek alatt úgy változott meg valami, hogy közben valami más viszont *megváltoztathatatlan* maradt.

Egy ilyen paradoxon vidékén ered mai irodalmunk gátak közé szorított folyama, amibe ő úgy merült le, hogy egy látszatra alig észrevehető, valójában hatalmas mozdulattal fölébe tudott kerülni.

Ha ennek a hétköznapiságnak a természetéből megértünk valamit, megsejthetjük azt is, hogy miért lehetett az élete több, mint amire készült. A változás és a változtathatatlanság csomózódik tehát egybe. Mire gondolunk? Képzeljük el, nem nehéz, hogy hajdan Osvátot, Babits Mihályt, Móricz Zsigmondot, Ignótust, Illyést, Németh Lászlót hosszú megfontolások után és bizonyos feltételek mellett nevezik ki lapszerkesztőnek. Képzeljük el, hogy vajon az lett volna-e ilyen körülmények között a *Nyugat*, a *Kelet Népe*, a *Szép Szó*, a *Magyar Csillag*, a *Tanú*, ami volt? Elképzélhetjük azt is, hogy miképpen alakult volna a század irodalma, az ilyen lefokozottság hatására.

A folyóiratmunka belső természeténél tartunk. Annál a szuverenitásnál, amely, ha csorbát szenved, már csak kevesebbet segíthet életre annál, mint amit nagy irodalomnak szoktunk nevezni. Nem arra gondolok, hogy a régiekéhez hasonló autonómia nélkül egyáltalán nem létezhet az irodalom. De az bizonyos, hogy leginkább az otthont adó fészekmelegben nőhet föl azoknak a műve, akik egy irodalmi korszak magasság szintjét megadják. Az ilyen világító-tornyok még akkor is tájolópontok maradtak, amikor azok a hajdani fórumok már régen nem voltak.

Az utóbbi esztendőkre három-négy olyan folyóiratunk maradt, amelyekben még látszott esély arra, hogy talán kereshet az író valami hasonlót ahhoz az alkotólégtörhöz, amit az egykori műhelyek biztosítottak. Irodalmunk sorsának ridegre fordult öszében kettő már nincs közülük. Az, hogy a *Jelenkor* ilyen műhely maradhatott, elképzélhetetlen lett volna Szederkényi nélkül. Mert miközben hol voltak már azok az idők, amikor írók, irányzatok maguk teremtettek folyóiratokat, ugyanakkor az ő szerkesztői élete azt bizonyította, hogyan kell és lehet egy másra hangolt folyóiratstruktúrában is megőrizni a bensőből vezérelt irodalomszerkesztői magatartást. Ne kerüljük ki a pontos szavakat. Abban az irodalmi szerkesztésben, amelyben benne vagyunk, egy irodalmi lap vezetéséhez egy kialakított szabályzattal való igazodás, az irodalom kivirágztatásához viszont a művészet szuverenitása szükséges. Lehet ezeket összeegyeztetni? Nem mondom, hogy nincsenek időszakok, amikor ne lehetne megkísérelni, azt se mondom, hogy nincsenek személyiségek, akik ne tehetnének próbát. De hosszabb szakaszon távlattalan az igyekezet. Szederkényi nem nyugodott bele ebbe. A pillanatot évfolyamokká tágította.

Minden teljesítmény valamilyen korhelyzet termőtalajából nő ki. Az irodalmi szerkesztő is. Alkata, képességei alkalmassá tették őt arra, hogy macacssággal, szerénységgel, taktikai érzékkel és tisztességgel, városa szerkesztői szobájába falazza be az életét, nagy minőségekhez vonzódva, mecénásokat gyűjtve . . . Várjunk a mondat befejezésével. Mindez még csak a korhelyzet, és a személyiség egymásratalálása. Valójában több út is kínálkozik. A jól ismert kelepccékbe való beszorulás, a kudarc; a lassú integrálódás, vagyis a folyamatos felemésztődés, a szerkesztői eljelentéktelenedés. Mindkettőre sorolhatjuk a példákat mai irodalmunkban. És itt veszi kezdetét Szederkényi Ervin története: itt indul az ő harmadik útja. Bizonyítván, hogy egy olyan ország, olyan keletközép-európai zóna irodalmának sorsában, amelyben a „harmadik út”-at mindig idézőjelbe tették, mert annyiféle felhőjárással, eltorzult kigazolási tervvel, sikertelen kísérlettel, tehát többnyire bukással kapcsolódott össze, bizonyítván tehát, hogy az igazi másféle út hitelét, művészi, nemzeti jelentőségét a megvalósított teljesítmény adja meg.

Az ilyen szemlélet, miközben sohasem zárkózott el az egész magyar irodalom értékei elől, leginkább egyféle irodalmi irányzatot tüntetett ki. Fontos, hogy *leginkább*, és nem kizárólagosan. Amennyi a kettő közötti különbség sávjában elfér, annyi irányzatosság elengedhetetlen minden magára valamit adó folyóirat arculatának kialakításához.

Ebben az évtizedben kerültünk közel egymáshoz. De mintha régi ismerősök lettünk volna, tudtunk előzmények nélkül is szót érteni. Mozgatta a „csapatot”. Így szerkesztett. Őrizte a régieket, akik abban az értelemben voltak mindig Helybeliek, ahogyan egy város irodalma egy egész nemzeté, lakhatnak tehát bárhol, mint Weöres és Csorba. A nagy teljesítmények közé tartozott, ahogyan már másfél évtizede segített behozni az egész irodalom illő centrumába Mészölyt, Mándyt; ahogyan köréjük építette Nádist, Esterházyt, indította Krasznahorkait. Ugyanilyen határozottan emelte be a Jelenkor épületébe tartóoszlopnak Béládit, Vekerdit, Kenyerest; az új nemzedék bölcseletig nyúló esztétikájával Balassát, a hagyományörzésben-nyitásban egyaránt hiteles elemzést adó Kis Pintért, a folyóirat szellemi virágzásának egyik bizonyítékaként Poszlert. Közben az olvasó szemelättára nőtték az életművek a jó klímában: Bertóké; úgy tudott odaállni egy író, egy kézirat mellé, hogy hire terjedt, készül valami, ami mindannyiunk számára fontos: Kalász regénye, Tatay szociográfiája.

A *Gondolkodó magyarokról* szóló esszével vont be a körbe, meg az első Németh László-könyvem egyik fejezetével. Úgy éreztem, az értékegyeztető vállalás volt a legfontosabb számára az új kapcsolatban, új barátságban. Szerkesztői művészetének alaptermészete volt, hogy mindig tudta, kitől mit várhat írásban-magatartásban. És mindig azt kérte, amiben egyszerre érezte meg az író és a *Jelenkor* számára is az önkifejező terv megvalósítását. Ezt a szerkesztői ambíciót szötte-erősítgette a távolból telefonhívásaival. Azt hiszem mindenkivel lelkének-munkálkodásának azt a benső ügyét beszélte meg, amelyről hitte, hogy éppen azzal a baráttal osztható meg legjobban. A múlt évben egy szombat esti telefonjának közepe táján afelé terelte a szót, amiről hónapokkal előbb már hallottam. Vitába bonyolódott Csoórral. Abból, ahogy ezt felidézte, abból, ahogy a késő esti zúgó telefonvonalban száraz szavakkal elmondta, írt azóta már levelet Sándornak, úgy éreztem: áhítja a megbékélést. Ami már nem jött, nem jöhetett el. De tartozom annyival az emlékének, hogy közreadom ezt az óhaját, amit annyi tervével együtt a sírjába vitt.

Mégegyszer mondom: nem folyóirat az, amelyik minden irányzatot teljes vértetben képviselni tud. Egy irodalmi élet akkor működik, akkor tud a minőség irányába szelektálni, vagyis értékeket őrizni és felfedezni, ha (ami ma olyannyira hiányzik) minden szövege méltó fórumra talál. Amit a *Jelenkor* a maga otthonában évtizedeken át megvalósított: elsősorban a SZERKESZTŐ érdeme. A torkunkig érnek a hazugságok, az álkérdések, az epigonizmusok hullámai. Szederkényi nem adott helyet a manipulációnak, az olcsó divatoknak. Megkérdezzük: honnan volt ehhez kitartása, képessége, hitele? Kiindulásunknál tartunk: ama belső megbízottság fenntartó erejénél.

Kosztás
Drc:
Hobler Sz. 270
Pálfi Sz. 270
46
Pálfi Sz. 270